he Rev. Joseph Addison Alexander, D.D.
with the Christian regards
of the Author.

llahabad.
th Nov. 1853.

SCP
11,922

DUNYÁ KÍ PAIDÁISH

AUR

INSÁN KÍ BARGASHTAGÍ KÁ

BAYÁN.

CREATION AND FALL OF MAN:

AN EXPOSITION OF GENESIS I—III.

BY

JOSEPH OWEN,

MISSIONARY AT ALLAHABAD.

ALLAHABAD:
PRINTED AT THE PRESBYTERIAN MISSION PRESS.
Rev. L. G. HAY, *Superintendent.*
1852.

SCP
11,922

NOTE.

This tract is a portion of a larger work now in progress designed not for distribution among the people at large, nor for the use of native Christians in general, but prepared with a special view to the wants of Native Preachers and the more intelligent class of Native Christians. It may also not be without its use among the more advanced pupils in Missionary Institutions. The volume, when completed, will be accompanied by an Introduction.

A few typographical errors have been discovered, of which the most serious are the following: Page 4, line 19, for יְרַחֵת read יְרַחָפ; for "ijrám" p. 29, l. 19, read "ajrám"; p. 32, line 19, for वा धमानः read वाधमानः p. 69, line 12, for "chaul" read "cháwal." "Banáyá" p. 40, l. 4, and "Ye," p. 84, l. 28, should have been printed in Italics, as parts of the text. J. O.

TAFSÍR.

PAHLÁ BÁB.

Hazároṉ shukr aur ṭaríf us Ḳháliq, aur Rabb-ul-ạlamín ke howeṉ, jo apní hí qudrat se sab kuchh ạdam se wujúd meṉ láyá. Ímán se ham ján gae, ki ạlam us ke suḳhan se ban gayá, aur ki wuh un chízoṉ ká, jo hanoz mạdúm haiṉ, us tarah zikr kartá hai, goyá maujúd haiṉ. Us ke kalám se ásmán aur un ke sáre lashkar ban gae; zamín aur us kí bharpúrí bhí us ke ḳhális hukm se paidá húí. Peshtar us se ki paháṛ paidá húe, aur zamín aur dunyá baní, azal se abad tak wuhí Ḳhudá hai. Yihí mubárak Ḳhudá az ḳhud hokar sárí maujúdát ká Báni hai. Azal se hokar us ne sárí maujúdát ko hastí aur ibtidá baḳhshí. Hamesha us kí hamd aur saná kí jáweṉ, ki us ne apne pák kalám meṉ ham par záhir kiyá, ki is jahán kí paidáish kab aur kis tarah húí. Bahut mulkoṉ meṉ pusht dar pusht bahutere bádsháh, aur amír, aur ạlim, aur failsúf, aur fázil, aur rishí, aur paṇḍit apní ụmr bhar is bát kí taftísh meṉ lage rahe, aur kabhí is se wáqif na ho gae. Par mubárak hamárí ánkheṉ, jo Ḳhudá ká yihí pák kalám dekhtí haiṉ. Tauret ke pahle báb se har ek paṟhnewále ko, kyá wuh ạlim ho, kyá jáhil. ḳhwáh buḍḍhá, ḳhwáh jawán, mạlúm ho játá, ki ạlam azal se na thá, aur na áp se, yá ittifáq se, ban gayá, balki us ká shurụ Ḳhudá se húá. Is báb kí pahlí áyat se ek-bárgí daryáft hotá hai, ki ásmán aur zamín kí máhíyat aur tamám jahán kí ḳhush-intizámí Alláh Taạlá kí qudrat, aur hikmat, aur rahmat se húí. Chha din ke ạrse meṉ us ne sáre ạlam ká bandobast kiyá. Pahle din wuh apne hukm se núr ko wujúd meṉ láyá, jis ká bayán dúsrí áyat se pánchwíṉ áyat tak hai. Dúsre din hawá, jis ke úpar bádal rahte, usí qawí farmán se ban gaí, áyat 6—8. Tísre din Ḳhudá ne ḳhushkí pání meṉ se nikálí, aur us ḳhushk zamín par sabz yá zumurrudín farsh bichháyá, á. 9—13. Chauthe din us ne súraj aur chánd aur sitároṉ ká intizám kiyá, á. 14—19. Pánchweṉ din samundar ke báshinde aur hawá ke parinde paidá húe, á. 14—19; aur chhaṭhe din zamín ke sáre haiwán, aur áḳhir ko insán, á. 24—31.

1. Ḳhilqat aur auqát kí *ibtidá meṉ Ḳhudá ne ásmán aur zamín ko,* ạlam aur sab kuchh, dídaní aur nádídaní shai ko, jo us meṉ hai, *paidá kiyá,* ạdam se wujúd meṉ láyá, aur ṭhík intizám ke sáth rakhá. Paidáish Ḳhudá Báp, Beṭe aur Rúh-ul-Quds tín-ek Ḳhudá ká kám hai. Injíl se mạlúm hotá hai, ki Masíh Ḳháliq hai: "Sab kuchh us se paidá húá, aur bagair us ke ek chíz paidá na húí jo paidá húí." Yúhanna, 1 : 3. Phir: "Kyúṉki us se sárí chízeṉ, jo ásmán aur zamín

par haiṉ, dídaní aur nádídaní, kyá sarír kyá ḳháwindíáṉ, kyá hukúmateṉ, kyá muḳhtáriáṉ, paidá kí gaíṉ, sárí chízeṉ us se, aur us ke liye paidá húí haiṉ.” Kalasíoṉ, 1 : 16.

Qadím Yúnán aur Rúm ke bạze failsúf kahte the, ki Jahán ká koí Paidá-kuninda nahíṉ hai, aur bạze yih gumán karte the, ki zamín azal se hai; aur yih bhí sikháte rahe, ki zamín bilittifáq beshumár zarroṉ se ban gaí. Bauddh ke pairau kahte haiṉ, ki Zamín az ḳhud paidá húí, kisí dúsre se nahíṉ, aur Jain, un kí misl, yạne ki sab kuchh jo hai, jíw aur ajíw na paidá húá, na us ká azal se abad tak koí anjám hogá; kyúṉki us ká paidákarnewálá koí nahíṉ húá. Kapila Sánkya ke ácháraj ne kahá, ki Jagat jaṟ prakrití se utpann húá :

अव्यक्तबुद्धिरहंकारः पञ्च तन्मात्राणीत्येता अष्टौ प्रकृतयः

yạne, “ avyakta, buddhí, ahankára, pánch tanmátra, ye áṭh prakrití haiṉ;” aur phir, ki purush, yá chaitanya, nirguṉ, dekhnewálá, bhognewálá, nirbyápár, aur paidá bhí nahíṉ kartá; yúṉ Tattwa-samása meṉ likhá hai :

पुरुषोऽनादिः सूक्ष्मः सर्वगतश्चेतनोऽगुणोनित्योद्रष्टा-
भोक्ताऽकर्त्ता क्षेत्रविदमलोऽप्रसवधर्म्मीति ॥

Naiyáyik paramáṇú, yạne zarroṉ se, jagat mánte haiṉ, is liye ki pánch mahá bhút, artháth prithiví, jal, tej váyú, ákás, paramáṇúrúpa nitya haiṉ. Vedántí kahte, ki sab sansár máyá, yá agyánkalpit hai, yạne bharm yá bhúl hai. Un ke muwáfiq kuchh paidá nahíṉ húá hai.

Qurán meṉ bạze latíf maqám milte, jo paidáish se taạlluq rakhte haiṉ. Súra i Anạm 1.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ

Phir Súra i Yúnas, 3.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ

2. *Aur zamín*, apní máhíyat ke maujúd hone ke bạd, aur durust hone se peshtar, *wírán aur sunsán thí,* us ká hayúlá darham barham, betartíb aur beintizám makhlút rahá, pání, miṭṭí, aur andhere ká ek baṟá gaṟbaṟ jamáo thá ; kahíṉ kuchh tartíb, yá ḳhúbsúratí na thí ; *aur* pánioṉ ke *gahráo ke rú par,* un pánioṉ ke úpar jo libás ke muwáfiq zamín ke chaugird the, (Zab. 104 : 6), *andherá thá, aur Ḳhudá kí rúh,* jo ḳhud Ḳhudá hai, (Ạmál, 5 : 2, 5,) *pánioṉ ke rú par jumbish kartí thí,* yá un ke úpar phurphurátí rahí. Yaháṉ ke aslí lafz (מְרַחֶפֶת) kí ṭhík mạní *phurphurátí* hai ; dekho usí masdar se ek lafz Istisná, 32 : 11, "Jis tarah ụqáb apne khondhe ko hilátá hai, aur apne bachchoṉ par *phuphurátá* (יְרַחֵת) hai," wag. Ḳhudá kí sárí qudrat rakhnewálí Rúh us wírán aur betartíb hayúle par phurphurátí, aur phirá kartí thí ; use hilátí, sambháltí, aur árástagí se chalátí thí.

Kaí mulkoṉ kí riwáyát meṉ bayán i mazkúr ke pate milte haiṉ, bạze to kuchh sáf, bạze mashkúk. Yúnánioṉ aur Rúmioṉ kí riwáyatoṉ ká ḳhulása ek mashhúr Rúmí Sháịr ke nawishtoṉ meṉ mundaraj hai :

"Ante mare et terras et quod tegit omnia cœlum
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixêre chaos; rudis indigestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners; congestaque eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum."

Jis ká tarjuma nazm meṇ yúṇ hai:

Samundar aur zamín daryá o sahrá jo ki hai hastí,
Aur sáre ghernewále falak ke peshtar se bhí;
Ġaraz is rubạ maskún meṉ yihí madd i nazar yak thí,
Hayúlá jis ko un logoṉ ne ṭhahráyá ba chálákí;
Yih betartíb aur be intizám ek ḍher thá goyá,
Bajuz ek túda i bejáṉ kyá ṭaríf ho us kí;
Waháṉ the jamạ un chízoṉ ke tuḳhm i muḳhtalif báham,
Na hone páíṉ jo árásta ápas meṉ ḳhúb ek sí.

Is mulk kí riwáyatoṉ meṉ bhí kaí báteṉ haiṉ, jo us aslí bayán se taạlluq rakhtí haiṉ. Chunánchi Manú yúṉ kahtá hai:

आसीदिदन्तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।
अप्रतर्क्यमविज्ञेयम्प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥

yạne "Yihí ạlam andhyárá thá, andekh, chinh rahit, jis ká anumán nahíṉ ho saktá thá, us ká bayán na thá, bilkull nínd sá thá." Rúh i Quds ke pánioṉ ke úpar *phurphuráne* kí bábat qadím Fársí aur Súriyání riwáyatoṉ se bhí ishárе milte haiṉ, ạláwa Misri Bráhmanoṉ ke taswírí ḳhutút meṉ ek kabútarí anḍe ke úpar phurphurátí hai, aur Yúnání kahte the, ki Tamám álam ek anḍe se paidá húá, aur un ke ek ạlim ne kahá:

Ἑρμηνεύειν δὲ τὸ ᾠὸν τὸν κόσμον,

yạne, "Us anḍe kí mạní dunyá hai." Manú us ká zikr yún kartá :

सोभिध्याय शरीरात्स्वात्सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।
अप एव ससर्ज्जादौ तासुवीजमवासृजत् ॥
तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशु समप्रभम् ।
तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोक पितामहः ॥
तस्मिन्नण्डे स भगवानुषित्वा परिवत्सरम् ।
स्वयमेवात्मनोध्यानात्तदण्डमकरोद्द्विधा ॥
ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवं भूमिं च निर्म्ममे ॥

yạne, "Us ne dhyán karke apne sarír se anek prajá banáne ká iráda kar, pahle jal ko banáyá, aur us men bíj boyá. Wuh bíj sone ke anḍe ke muwáfiq, aur roshní men súraj kí mánind húá; us anḍe se Brahmá paidá húá, jo sáre logon ká mahá pitá hai. Us anḍe ke bích Brahmá ne ek baras rahke, phir apne dhyán se us ko do tukre kiyá. Un donon tukron se ákás aur prithiví us ne banáyá." Phir, *pánion par* phirá karne se ishára hai :

आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ।
ता यदस्यायनम्पूर्वन्तेन नारायणः स्मृतः ॥ yạne,

"Pání ká nám nárá hai, is liye ki Nar se paidá hai; aur wuh pání us ká ayana, yá chalne kí jagah, hai, is sabab se us ká nám Náráyan hai, yạne, pánion par chalnewálá." Vishnú Purán men is ke mutábiq riwáyat hai. Us men aur Padma Purán men bhí yún likhá hai: "Tab Parbrahmá, Paramátmá ne, apne hí ichchhá se prakrití men̲ pravesh karke us ko hiláyá," wag. Qadím Yúnánion̲ men̲ us rúh ká zikr, jis ne hayúle ko árásta kiyá, is tarah thá:

Φρὴν . . . . φροντίσι κόσμον ἅπαντα . . . . καταΐσσουσα
θόησιν, Yạne,

'Rúh chálák ḳhiyálon̲ se tamám ạlam par ba zor názil hotí hai.'

Aur Rúmíon̲ men̲ yún̲:

Spiritus intus alit totamque infusa per artus
Mens agitat molem et magno se corpore miscet,

Jis ká tarjuma nazm men̲ yún̲ hai:

Rúh i Alláh dáḳhil ho is ḍher men̲,
Parwarish kar aur chalátí hai mudám;
Aur baṛí prakrit se mil karke ḳhud,
Baḳhshtí haigí durustí lákalám;

Vrihat Náradiya Paramátmá ká zikr yún̲ kartá:

प्रकृतौ क्षोभमापन्ने पुरुषाख्ये जगद्गुरौ।

"Jagat ká Swámí, jo Purush kahlátá hai, jo Prakrití ko hilátá hai." Is sab ká matlab yih hai, ki sáre ạlam ká paidákarnewálá Ḳhudá kí Rúh hai; aur ki jab tak us ne hayúle, yá prakrití ko durust na kiyá, sab kuchh beḍaul aur wírán rahá. Us Rúh ne, áp apne hí iráde se, sab kuchh paidá kiyá. Yún̲ Mahábhárat men̲ bhí likhá hai:

मानसो नाम पूर्व्वोऽपि विश्रुतो वै महर्षिभिः।
अनादि निधनोदेवस्तथा भेद्योऽजरामरः॥

"Pahlá jo hai, so Mánas kahlátá, aur yún̲ baṛe muníon̲

se kahá gayá: wuh anádí hai, ant-rahit, abhedya, ajar, amar.” Phir:

प्रजाविसर्गं विविधं मानसोमनसोऽसृजत्।

yạne, ‘Usí Mánas ne anek tarah kí prajá ko apne hí man se paidá kiyá.’

3. *Aur Ḳhudá ne kahá,* cháhá, iráda kiyá, ki *núr howe, aur núr húá.* Us ne kahá, aur ho gayá, farmáyá, aur barpá húá. Alqádir jo cháhtá, so kar saktá hai. Us ne hukm kiyá, ki táríkí se roshní chamke, (2. Kar. 4: 6); wuh us núr men̲ rahtá hai, jis tak koí pahunch nahín̲ saktá, (1. Tim. 6: 16); aur wuh áp núr hai, aur us men̲ zulmat aslan nahín̲, (1. Yúh. 1: 5). Us ne apne bande Aiyúb se yún̲ púchhá: “Núr ke maskan kí sabíl kahán̲?” (Aiyúb, 38: 19). Kisí dúsrí kitáb men̲ koí aisí ạlí aur ụmda báten̲ kahín̲ nahín̲ miltí hain̲. Qurán men̲ to hain̲, par isí maqám se lí gaín̲. Súra i Imrán kí 47 áyat men̲ yún̲ likhá hai:

اَللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ

Yạne, “Alláh paidá kartá hai, jo cháhe; jab hukm kartá hai ek kám ko, yihí kahtá hai us ko, Ho, wuh hotá hai.” Us ne ujále ko, jo mạdúm thá, hukm kiyá, ki ho, ujálá húá; kyún̲ki us ke iráde men̲ sárí qudrat hai. Ling Purán men̲ likhá hai, ki paidáish ke waqt men̲ jab Brahmá ạlam ko paidá na kar saká tab rone lagá. Us ke háe háe karne se Mahádew Rudr nám dharke paidá húá, aur us kám par bhí háth lagáyá, par wuh aisá mushkil thá, ki wuh bhí kuchh

nahíṉ kar saká. Bạd us ke Brahmá ne, sháyad ek kalpa, yá 432,000,000 barsoṉ kí sáṉs lekar, phir háth lagáyá, aur nibhá. So sábit hai, ki Brahmá aur Mahádew kí qudrat niháyat kam hai, aur bharose ke láiq nahíṉ. We, aur sáre aur but, bátil aur jhúṭhe haiṉ, ádmíoṉ kí dastkáríáṉ. Par hamárá Ḳhudá to ásmán par hai, us ne jo kuchh cháhá, so kiyá.

4. *Aur Ḳhudá ne us núr ko dekhá ki achchhá hai,* apní marzí ke mutábiq aur maḳhluqát ke fáide ke liye. Sulaimán kahtá: "Núr miṭhá hai, aur súraj ká dekhná áṉkhoṉ ko achchhá lagtá hai." Wáịz, 11: 7. Agar shírín roshní na hotí, to tamám jahán insán kí ábádí ke liye kaisí ḳhaufnák jagah ban játí. Us ká bhed to ham se gáib rahtá, lekin sabhoṉ par záhir hai, ki wuh kaisá dil-pasand aur dil-chasp hai, aur us ke báịs se tamám ạlam par kaisí ḳhúbsúratí rahtí hai. Bagair us kí madad ke ham Ḳhudá kí maḳhlúqát ko hargiz nahíṉ dekh sakte. Wuh har kahíṉ, har ạlam par phail gayá hai. Us kí tezrauwí ạjíb tarah kí hai, yúṉ, ki ek dam meṉ qaríb lákh kos ke chaltá, aur bís pal meṉ áftáb se zamín tak, yạne, chár karoṟ sattar lákh kos pahunchtá. Itní dúr top ká golá unís baras meṉ chal nahíṉ saktá. So núr kaisá ạjíb muḳhlúq hai! Núr har tarah se ḳhúb hai; kyúṉki núr aur ḳhúbí ke chashme se wuh áyá. *Aur Ḳhudá ne ujále ko andhere se judá kiyá,* táki roshní aur táríkí ek dúsre se alag rahe, aur áge ko roshní ko táríkí se kuchh mel na howe. Mạlúm hotá hai, ki zamín ne us waqt se apne mihwar par chalne ká shurụ kiyá, jis ke báịs se ujále aur andhere ká silsila hai.

5. *Aur Ḳhudá ne us* paidá kiye gae *núr ko din kahá, aur us táríkí ko,* jo pahle se thí, *us ne rát kahá.* Jahán̲ ujálá nahín̲, tahán̲ zarúr andherá hai, yún̲ ujále se peshtar gahráo ke úpar andherá rahá. Ab ujálá ban gayá thá, aur us nau-paidá húe núr men̲, aur qadím táríkí, donon̲ men̲ Alláh kí taraf se judáí muqarrar húí, aur us kí taraf se un ke nám bhí rakhe gae. *Aur shám aur subh pahlá din húá,* shám thí, aur subh thí pahle din men̲. Waqt ke us pahle hisse men̲ jis men̲ chaubís ghanṭe mundaraj the, yạne us pahle roz men̲, pahle shám yá rát thí, bạd us ke subh yá din húá. Andherá ujále se peshtar thá, aur Músá, apní qaum ke dastúr ke muwáfiq, pahle shám ká zikr kartá hai. Yahúdíon̲ men̲ shám din ká pahlá, aur subh din ká dúsrá hissa thá. Milton, ek Angrezí sháịr ne núr ká tamám bayán dilpazír taur se likhá hai:

"Let there be light," said God; and forthwith light
Ethereal, first of things, quintessence pure,
Sprung from the deep; and from her native east
To journey through the aery gloom began,
Sphered in a radiant cloud, for yet the sun
Was not; she in a cloudy tabernacle
Sojourned the while. God saw the light was good;
And light from darkness by the hemisphere
Divided: light the day, darkness night,
He named. Thus was the first day even and morn."

Jis ká tarjuma nazm men̲ yún̲ hai:

Zahúr i núr ho, jis dam húá yún̲ hukm i Alqádir,
To fauran núr kí hastí huí is tarah se záhir,
Ki ashyá i samá ke auwal aur pákíza jauhar se,
Húá gahráo se tábán̲ aur aslí sharq ke bar se.

Falak kí sárí dhumláí meṉ apne par ko phailáyá,
Guláí meṉ bhí partau abr i raḳhshinda ke já ḍálá,
Jise kahte ham súraj, na thá ab tak patá us ká,
Rahá wuh bádaloṉ ke khíme meṉ ạrse talak ṭhahrá.
Ki núr achchhá hai yih jis dam Ḳhudá ne áp hí dekhá,
Judá kar núr táríkí se nisf ul arż par bánṭá,
Tab us ne núr ko din, rát táríkí ko farmáyá,
Yih shám o subh jo thí us ko pahlá roz ṭhahráyá.

6. Dúsre din Ḳhudá ne zamín ke úpar hawá yá ákás ṭhahráyá, á. 6—8. *Aur Ḳhudá ne kahá,* iráda kiyá, *ki* gahráo ke *pánioṉ ke bích meṉ fazá,* yá phailáo, *howe,* gahráo ke pánioṉ ká ek hissa uṭháyá jáwe, aur buḳháron aur bádaloṉ meṉ phailá rahe, *aur* wuh fazá *pánioṉ ko pánioṉ se* hamesha *judá kartá rahe.* "Us ne ásmán ko parde kí mánind phailáyá," (Zab. 104: 2; Yas. 40: 22.), "jo ḍhále húe áíne kí mánind hai," (Aiyúb, 37: 18.) "úpar kí taraf badlíoṉ ko ṭhahráyá," (Amsál, 8: 28.) aur "apne báláḳhánoṉ kí kaṛioṉ ko pánioṉ par qáim kiyá," (Zab. 104: 3.). Un se us ke jalál aur us kí dastkárí ká bayán hai. (Zab. 19: 1.); kyúṉkí "wuh apne darjoṉ ko ásmán meṉ banátá hai," (Amús, 9: 6.), aur "ḳhulú par uttar ko phailátá hai," (Aiyúb, 26: 7). Hawá yá ákás jo úpar ke aur níche ke pánioṉ ke bích meṉ hai, so tamám kura i zamín ke girdágird hai. Us kí unchái qaríb bís kos ke hai. Us meṉ úpar ká pání buḳháron aur bádaloṉ meṉ rahtá, aur us ke níche, zamín par, níche ká pání samundar, aur nahroṉ, aur tálaboṉ meṉ rahtá hai. Is hawá se zamín ke sáre báshinde, aur sab parinde jíte, aur dam lete haiṉ. Bagair us ke koí jándár ek sáṉs nahíṉ le saktá. Jaháṉ hawá kam hai, taháṉ har qism ke jándár murjháte haiṉ. Agar

bahut log tang jagah meṉ der tak band raheṉ, jaháṉ hawá un ko nahíṉ mil saktí, niháyat ízá ke sáth mar játe haiṉ, jaise Kalkatte meṉ, san i Ísawí 1756 meṉ, ek kamare ke andar, jis kí lambáí chha gaz, aur chauṛáí pánch gaz thí, ek sau chhiyálís shaḳhs zulm se band kiye gae, aur rát bhar us meṉ rahe. Un sabhoṉ meṉ se faqat teís ádmí fajr tak jíte rahe. Roz ba roz Alláh zamín ke úpar insán aur haiwán ke liye tází hawá paidá kartá hai. Agar wuh ek din ghaṭ jáwe, fauran tamám rú i zamín láshoṉ se ḍhamp jáwe. So kaisí mihrbání se Ḳhudá ne farmáyá ki pánioṉ ke bích meṉ fazá howe!

7. *So* apne hukm se *Ḳhudá ne fazá ko banáyá, aur fazá ke níche ke pánioṉ ko fazá ke úpar ke pánioṉ se judá kiyá;* yạne, un pánioṉ ke bích meṉ, jo fazá ke níche, zamín par haiṉ, aur un pánioṉ ke bích meṉ, jo fazá ke úpar, hawá meṉ haiṉ, judáí kí. *Aur aisá hí* us ke qawí iráde ke muwáfiq *ho gayá.*

8. *Aur Ḳhudá ne fazá ko ásmán* kahá,* jo hamáre úpar har taraf se dekh paṛtá hai. *Aur shám aur subh dúsrá din húá;* pahle shám aur rát thí, tab subh aur din húá.——Is hawá ke liye jis ke bagair ham zinda nahíṉ rah sakte, balki ek sáṉs bhí nahíṉ le sakte haiṉ, hamesha Ḳháliq kí tạríf karná munásib hai. Tau bhí Ḳháliq ko chhoṛkar is maḳhlúq váyú, yá hawá, kí parastish karní baṛí nádání hai. Rig Veda ke dúsre súkta meṉ Madhuchhandas Rishí váyú ká nám yúṉ letá hai:

---

* Ibrí meṉ שָׁמַיִם jis ká masdar Ạrabí zabán meṉ سَمَا (buland honá,) mahfúz hai.

वायवायाहि दर्शतेमे सोमा अरंकृताः।
तेषां पाहि श्रुधी हवं॥
वाय उक्थेभिर्जरंते त्वामच्छा जरितारः।
सुतसोमा अहर्विदः॥
वायो तव प्रपृंचती धेना जिगाति दाशुषे।
उरूची सोमपीतये॥

yaṇe, "Ai váyú, jo dekhne men̲ ḳhúbsúrat hai, idhar á; yih soma-ras tere liye taiyár hai; is ko pí, hamárí áwáz sun.

"Ai váyú, hamd ke surod se surod saráyán̲ terí taṛíf karte hain̲, jab ki soma-ras ek din men̲ taiyár karte hain̲.

"Ai váyú, terí áwáz jo soma ko pasand kartí hai, so denewálon̲ ke pás pahunchtí; bahutere auron̲ ke pás bhí, jo cháhte ki tú soma píwe."

Rig Veda ke bahut aur maqámon̲ men̲ bhí aisí aisí ạqlí báten̲ likhí húí hain̲, jin men̲ rishí log hawá kí parastish karte the.

9. Agarchí sáf aur ḳhúbsúrat ásmán ban gayá thá, tau bhí ab tak zamín pání ke níche rahí. So tísre din Ḳhudá ne use nikálá, aur us ḳhushkí ko sabz libás pahináyá; sabze se mulabbas kiyá, 9—12. *Aur Ḳhudá ne kahá, ki Ásmán ke níche ke pání,* we pání jo ásmán ke níche rahte, *ek maqám,* yá muqím jagah, yaṇe bar̲e bahr, yá samundar men̲, qúwat se *jamạ howen̲,* hargiz biná mere hukm zamín ke úpar phir na áwen̲, *aur ḳhushkí nazar áwe. Aur* filfaur *aisá hí* Qádir i mutlaq

ke hukm ke mutábiq *ho gayá;* pání bazor bahne lage, aur ḳhushk zamín jald niklí. "Pání pahároṉ par khaṛe húe. We us kí ghuṛkí se bháge, aur us ke bádal kí áwáz se sahm gae. Us ne aisí hadd bándhí hai, ki we us se guzar nahíṉ sakte, aur zamín ko phir chhipá nahíṉ lete," Zab. 104: 6, 7, 9. "Us ne ret ko samundar kí sarhadd ke liye abadí qánún muqarrar kiyá, ki us se baṛh na sake," Yar. 5: 22. "Us ne bahr i muhít ko kiwároṉ se band kiyá, jab wuh phúṭke rihm se nikal áyá. Us ne us kí haddeṉ bándhíṉ, aur qufl aur kiwáṛe lagáe, aur kahá, ki Yaháṉ tak tú áne páwegá, aur áge na baṛhegá, aur yaháṉ tak terí maujoṉ ká gurúr thamegá," Aiyúb 38: 8, 10, 11. Ḳhudá ne zamín "kí biná pání par rakhí, aur use sailáboṉ par qáim kiyá," Zab. 24: 2; yạne we pání jo áge zamín ke úpar the, ab níche haiṉ. "Usí ke háthoṉ ne ḳhushkí banáí," Zab. 95: 5; aur har waqt wuh isí tarah sambháltá hai. Roz ba roz "wuh daryá ká pání túde kí mánind jamạ kartá hai, wuh gahrápoṉ ko maḳhzanoṉ meṉ rakh chhoṛtá hai," Zab. 33: 7. Agar us ká háth har dam yúṉ daráz na rahtá, to fauran tamám zamín pání se ḍhamp játí; kyúṉki miṭṭí pání se ziyáda bhárí hai. Milton ụmda taur se is ká bayán kartá:

"Immediately the mountains huge appear
Emergent, and their broad bare backs upheave
Into the clouds; their tops ascend the sky:
So high as heaved the tumid hills, so low
Down sunk a hollow bottom broad and deep,
Capacious bed of waters: Thither they
Hasted with glad precipitance, uproll'd,

As drops on dust conglobing from the dry;
Part rise in crystal wall, or ridge direct,
For haste; such flight the great command imprest
On the swift floods. As armies at the call
Of trumpet (for of armies thou hast heard)
Troop to their standard, so the watery throng,
Wave rolling after wave, where way they found;
If steep, with torrent rapture; if through plain,
Soft ebbing: nor withstood them rock or hill,
But they or under ground, or circuit wide,
With serpent error wand'ring, found their way,
And on the washy ooze deep channels wore."

Jis ká tarjuma nazm meṇ yúṇ hai.

Sab nikalte hote haiṉ koh i kaláṉ fauran ạyáṉ,
Apní nangí aur chauṛí píṭh uṭháte shádmáṉ,
Bádaloṉ meṉ un kí choṭí ásmáṉ par chaṛhtí já.
Jitne únche koh hote haiṉ buland uṭhte húe,
Past utne hí utarte hainge bas jhukte húe,
Ek ḳhálí wádí gahre pánioṉ kí baṛí já.
Is taraf jald áte haiṉ ḳhush dauṛ se uṭhte húe,
Jaise qatra gard par gole meṉ áwe ḳhushk se,
Hissa ek áíná kí díwár meṉ uṭhtá húá.
Sídhe ṭíle meṉ baṛí jaldí se aise tez rau,
Us baṛe farmán kí tásír se haiṉ nau banau,
Tez rau ho abr yá seláb sab házir haiṉ á.
Jis tarah qarnáe kí áwáz se lashkar sabhí,
(Kyúṉki tú ne lashkaroṉ kí hai ḳhabar ḳhud bhí suní,)
Jamạ hotí apne jhanḍe pás yúṉ ábí sabhá.
Maujoṉ par chaltí haiṉ maujeṉ pátí haiṉ jis já pa ráh,
Tez ḍhálú par baheṉ maidán meṉ áhista ḳhwáh,
Ráh un kí na chaṭáneṉ aur na koí ṭílá húá.
Par unhoṉ ne chauṛí gardish meṉ aur zer i arz ḳhwáh,
Rishta i jáda meṉ phir karke banái apní ráh,
Aur ḳhaláb i nam meṉ gahrá gahrá nálá rakh diyá.

Ḳhudá ne farmáyá, ki sab pání jo zamín par haiṉ, ek jagah jamạ howeṉ, aur ḳhushki nazar áwe, aur fauran aisá hí húá. Yih bayán to sáf hai, aur Alláh kí hikmat aur qudrat ke láiq. Bạze Puráṉoṉ meṉ kai qisse haiṉ, jo faqat bálakoṉ kí lílá ke muwáfiq haiṉ. Un meṉ yih bayán hai, ki ek baṟe súar ne apne kháng par zamín uṭhákar use páníoṉ meṉ se uṭháyá. Vishnú Purán ke pahle aṉs ke chauthí adhyáe meṉ yúṉ likhá hai:

अतीतकल्पावसाने निशासुप्तोत्थितः प्रभुः ।
सत्वोद्रिक्तस्तथा ब्रह्मा शून्यं लोकमवैक्षत ॥
तोयान्तः स महीं ज्ञात्वा जगत्येकार्णवे प्रभुः ।
अनुमानात्तदुद्धारं कर्त्तुकामः प्रजापतिः ॥
अकरोत्स तनूमन्यां कल्पादिषु यथा पुरा ।
मत्स्यकूर्म्मादिकान्तद्वद्वाराहं वपुरास्थितः ॥
वेदयज्ञमयंरूपं प्रविवेश तदा तोयं ।
निरीक्ष्य तं तदा देवी पातालतलमागतम् ।
तुष्टाव प्रणता भूत्वा भक्तिनम्रा वसुन्धरा ॥
॥ पृथिव्युवाच ॥
नमस्ते सर्वभूताय शंखचक्रगदाधरम् ।
मामुद्धरास्मादद्यत्वं त्वत्तोहम्पूर्वमुत्थिता ॥ इत्यादि ॥
एवं संस्तूयमानस्तु पृथिव्या पृथिवीधरः ।
सामस्वरध्वनिः श्रीमान् जगर्ज्ज परिघर्घरम् ॥
ततःसमुत्क्षिप्य धरां स्वदंष्ट्रयामहावराहःस्फुटपद्मलोचनः।
रसातलादुत्पलपत्रसन्निभः समुत्थितोनीलइवाचलोमहान्॥

उत्तिष्ठता तेन मुखानिलाहतं तत्संप्लवाम्भोजनलोकसंश्रयात्। प्रक्षालयामास हि तान्महाद्युतीन्सनंदनादीनपकल्मषान्मुनीन्॥ प्रयान्ति तोयानि खुराग्रविक्षतेरसातलेधः कृतशब्दसन्ततेः। श्वासानिलास्ताः परतः प्रयान्ति सिद्धा जने ये निवसन्ति सर्वे॥ उत्तिष्ठतस्तस्यजलार्द्रकुक्षेर्महावराहस्य महीं विगृह्य। विधुन्वतो वेदमयं शरीरं रोमान्तरस्था मुनयोजुषन्ति॥

Yạne, "Guzre kalpa ke bạd Brahmá ne jis men̲ satguṇ thá, apní rát kí níud se uṭhkar tamám jagat-sansár ko sunsán dekhá. . . . . Tab us ne anumán se prithiví ko jal ke bhítar ján, us ke uddhár ke liye dúsrí súrat, arthát varáha kí, pakr̲í; jis tarah aur kalpa men̲ us ne machhlí aur kachhúe kí súrat pakr̲í thí. Ved aur jagya kí súrat lekar . . . . jal men̲ paiṭhá. Tab Prithiví ne use níche áyá húá dekhkar, aur bandagí karke, us kí tạríf yún̲ kí: 'Tạríf terí! jo sabhon̲ men̲ rahtá; sankh, chakr, gadá ká rakhnewálá: tú ab isí jagah se, merá uddhár kar; kyún̲ki tú ne merá pahle bhí uddhár kiyá,' wagaira. . . . . Is tarah jab Prithiví ne tạríf kí, tab jagat ká dháran-karnewálá, Sáma Ved kí mánind áwáz dekar, ghar-ghar-ghon̲-gho (súar ke muwáfiq) garjá; tab mahá varáha ki jis ká badan Níle pahár̲ ke hammisl, aur án̲khen̲ mánind shigufta gul i nílofar ke thín̲, prithiví ko níche se apne kháng par lekar uṭhá, aur uṭhte húe, us ke swás kí hawá se sab pání chhiṭak gayá. Us ne us pání se baṛe chamakdár aur páp-rahit Sanandanádí muníon̲ ko nahwáyá. Uske khur ke áge se phaṭá húá rasátal se pání niklá, wuh pání us ke swás se Janaloka tak gayá, aur wahán̲ ke rahnewále chhitar gae. Aur wuh mahá varáha, jab prithiví leke uṭhne lagá, tab us ne apne bhíge húe badan ko jhaṭká diyá, yá jharjharáyá, aur us ke rom men̲ muní log chhip gae." Váyu aur Matsya Puráṇon̲ men̲ is súar kí súrat ká bayán hai: "Us kí chauṛáí das yojan, (chálís kos) thí; us kí unchái hazár yojan, (chár hazár kos); us ká rang kále bádal ká sá; us ká ḍakárná yá ghurghuráná, garaj ke samán; us kí moṭáí paháṛ kí sí thí; us ke kháng safed, tez, aur ḳhatarnák the; ág us kí án̲khon̲ se, bijlí ke múwáfiq, chamaktí thí, aur wuh súraj kí mánind tábán̲ thá; us ke kándhe gol, moṭe, aur baṛe; wuh zoráwar sher ke muwáfiq kúdtá thá; us kí ránen̲ moṭí moṭí thín̲; us kí kamar patlí, aur us ká badan chikná aur ḳhúbsúrat." Ab zarra liház karne se maḷúm hogá, ki us kí chauṛáí aur unchái men̲, az rú i hisáb, muwáfiqat nahín̲ hai, so us kí ḳhúbsúratí kahán̲? Aur kis tarah aisá chhoṭá súar Sumerú paháṛ ko uṭhá saktá, jis kí unchái, Vishnú Purán ke muwáfiq, chaurási hazár yojan, aur gahráo zamín ke níche solah hazár yojan hai; jis kí choṭí ká qutr batís hazár yojan, aur pende ká qutr solah hazár yojan hai? Kitná ziyáda mushkil thá, ki wuh apne tez kháng par tamám zamín ko uṭháwe, jis ká gherá, Bhágwat ke muwáfiq, unchás koṭi yojan hai? Bhágwat bhí kahtá, ki Jab yih súar Brahmá ke nathnon̲ se niklá, wuh pahle angúṭhe ke barábar thá, fauran háthí ke muwáfiq, baṛá ho gayá. Ab bihtar yih hai, ki ham in wáhiyát riwáyaton̲ ko chhoṛen̲, nahín̲ to ham bálakon̲ kí sí aisí

bahut kathá bayán karne se paṛhnewáloṉ kí samajh meṉ bálak ṭhahar jáenge. Is sab ke muqábale meṉ úpar kí áyat par liház karo. Aur Ḳhudá ne kahá, ki Ásmán ke níche ke pání ek jagah jamạ howeṉ, aur ḳhushkí nazar áwe ; aur aisá húá. Is meṉ Ḳhudá kí dánáí, aur qudrat, aur zátí ḳhúbí, aur mihrbání záhir hai.

10. *Aur Ḳhudá ne ḳhushkí ko zamín kahá,* jis ke bạze hisse, goyá barr i ạzam aur jazíre, haiṉ ; *aur jamạ húe páníoṉ ko samundar kahá,* yạne, pánioṉ ke har ek baṟe majmạ ko samundar kahá, jin ke bahut ajzá, jaise bahr i magrib, bahr i káhil, bahr i shimál, aur bahr i Hind haiṉ. *Aur Ḳhudá ne dekhá ki achchhá hai,* ki us kí marzí ke muwáfiq "zamín apní biná par ban gaí, ki use kabhí jumbish na howe," (Zab. 104: 5); "ki us kí neweṉ mazbút haiṉ," (Míkáh, 6: 2); aur ki sáre jándároṉ ke liye, jo paidá honge, yih bandobast ṭhík húá. Samundaroṉ se insán ko baṟe fáide milte haiṉ. Un se buḳhár uṭhte haiṉ, jo hawá meṉ milkar bádal bante, aur meṉh ke sáth baraste haiṉ, aur zamín ko tar o táza karte, táki sabze aur daraḳht, aur us ke sáre rahnewále zinda raheṉ. Bahroṉ aur samundaroṉ par bhí jaház ek mulk se dúsre mulk tak játe ; aur "we, jo kishtíoṉ meṉ daryá par wárid hote haiṉ, we, jo baṟe pánioṉ se kám rakhte haiṉ: we hí Yahowáh kí qudratoṉ ko musháhada karte haiṉ, aur daryá meṉ us ke ạjáib dekhte haiṉ," Zab. 107: 23, 24. Samundar kí tháh, agarchi nápne se insán ko baḳhúbí daryáft nahíṉ húí, tau bhí wuh, us ke beshumár, aur tarah tarah ke báshindoṉ samet, Hamadán ko baḳhúbí mạlúm hai. Alqádir bhí roz ba

roz use zamín par áne se roktá, aur farmátá hai, ki Yahán̲ tak tú áne pawegá, aur áge na bar̲hegá.

Purán̤on̲ men̲ zamín aur samundaron̲ ká aisá bayán hai; yạne, Vishnú Purán ke dúsre an̲s kí dúsrí adhyáe men̲ yún̲ likhá hai:

जंबूप्लक्षाह्वयौ द्वीपौ शाल्मलिश्चापरो द्विज।
कुशः क्रौञ्चस्तथा शाकः पुष्कर श्चैव सप्तमः॥
एते द्वीपा स्समुद्रैस्तु सप्त सप्तभिरावृताः।
लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलैस्समम्॥
जंबूद्वीपस्समस्तानामेतेषांमध्यसंस्थितः।
तस्यापि मेरुर्मैत्रेय मध्ये कनकपर्वतः॥

Yạne, "Sát dwíp, yá barr i ạzam jo hain̲, so Jambu, Plaksha, Sálmali, Kusa, Krauncha, Sáka, aur Pushkara hain̲: aur un ke cháron̲ taraf sát mahá samundar hain̲; Sawana, yá khárá pání ká samundar; Iskshu, yá úkh ke ras ká; Surá, yá madh ká; Sarpí yá ghí ká; Dadhi, yá dahí ká; Dugda, yá dúdh ká; aur Jala, yá táza pání ká samundar. In sab ke bích men̲ Jambú-dwíp hai: aur is ke bích men̲ sone ká pahár̤ Merú." Kisí ne in dwípon̲ yá samundaron̲ ko kabhí nahín̲ dekhá, agarchi bar̲e jaházon̲ ne bár bár tamám zamín aur samundaron̲ ko gherá hai.

11. Zamín agarchi pání se niklí thí, tau bhí bephal rahí, jab tak ki Ḳhudá ne use mewadár hone ká hukm na diyá.

نبارد هوا تا نگوئي ببار   زمیں ناورد تا نگوئی بیار

Ḳhudá ne insán aur haiwán ká maskan banákar apní ḳhúbí se suthráí ke sáth use árásta kiyá. *Aur Ḳhudá ne kahá, ki Zamín* narm aur shagúfadár *ghás ko*, jo aksar jaṟ se ugti, aur *bíj rakhnewále ságpát ko*, jo bíjon̲ se hotá, *mewadár daraḳht ko, jo apní jins ke muwáfiq mewa látá, jo zamín par áp men̲ bíj rakhtá hai, ugáwe. Aur aisá húá.* Na súraj yá chánd ke báịs se, kyún̲kí we ab tak maujúd na húe the, balki Alláh ke hukm ke bamújib, zamín sabze se mulabbas ho gaí. Hanoz sirf us ke farmán hí se, na áftáb, yá mahtáb, yá hawá, yá bárish, yá kisí dúsre maḳhlúq kí taraf se, zamín sabzazár aur mewadár rahtí hai. "Bahímon̲ ke liye ghás, aur insán kí ḳhidmat ke liye sabzí wahí ugátá hai, táki wuh un ke liye zamín se gizá paidá kare; aur wain, jo insán ke dil ko ḳhush kartá hai, aur raugan se ziyáda chihre ko chamkátá hai; aur roṭí, jo insán ke dil ko tawánáí baḳhshtí hai," Zab. 104: 14, 15. Ghás, aur ság, aur peṟ, in tínon̲ ke ek ek jins ke beshumár raqam hain̲, jin ke daryáft karne men̲ ạlimon̲ aur fázilon̲ ne niháyat mihnat o mashaqqat khínchí hain̲, aur ab tak we baḳhúbí mạlúm nahín̲ hain̲. Har ek ke ugne, aur phúlne, aur phalne men̲ bhí bhed hote, jo insán ke tang idrák men̲ nahín̲ samáte hain̲. Ai Yahowáh, terí sanạten̲ kyá hí bahut hain̲! Tú ne un sab ko hikmat se banáyá. Gehún yá jau ke ek dáne men̲ aisí hikmat aur bhed hain̲, jo fání insán kí daryáft se báhar hain̲.

12. Alqádir ke kalám se tamám zamín par, jo páni men̲ se nangí niklí, sabz farsh fauran bichháyá gayá. Us ne kahá, aur aisá húá, *Aur zamín ne* narm, nayí,

konpal rakhnewálí aur shigúfa lánewálí *ghás ko,* jo aksar jaṛ se hotí, *ság ko, jo apní jins ke muwáfiq bíj rakhtá,* aur jo apní hí jins ke bíj se ugtá aur baṛh játá, *aur mewadár daraḳht ko, jis ká bíj us kí jins ke muwáfiq us meṉ hai, ugáyá. Aur Ḳhudá ne dekhá ki achchhá hai,* ki us kí marzí ke mutábiq sab kuchh ho gayá, aur ánewále jándár maḳhlúqát kí parwarish ke liye zamín málámál húí.

13. *Aur shám húí, aur subh húí, tísre din.*

Milton bárík aur dilsáz taur se is ká bayán kartá:

"He scarce had said, when the bare earth, till then
Desert and bare, unsightly, unadorned,
Brought forth the tender grass, whose verdure clad
Her universal face with pleasant green;
The herbs of every leaf, that sudden flowered,
Opening their various colours, and made gay
Her bosom, smelling sweet; and, these scarce blown,
Forth flourished thick the clustering vine, forth crept
The smelling gourd, up stood the corny reed
Embattl'd in her field, and th' humble shrub,
And bush with frizzled hair implicit. Last
Rose, as in a dance, the stately trees, and spread
Their branches, hung with copious fruit, or gemm'd
Their blossoms: with high woods the hills were crown'd;
With tufts the valleys, and each fountain side;
With borders long the rivers; that earth now
Seem'd like to heaven."

Jis ká tarjumá nazm meṉ yúṉ hai.

Hukm jab us ne diyá us dam tak uryáṉ thí zamíṉ,
Nangí aur bad shakl betartíb wíráṉ thí zamíṉ.
Narm ghás us par ugí aur sabzí se malbús húí,
Ḳhúbsúrat sabze se bankar gulistáṉ thí zamíṉ.

Tab nabátát har tarah kí barg men̲ fauran khilí,
Rang i gúnágún̲ ko kholá aur shádán̲ thí zamín̲.
Ho gayá labrez barg o gul se ágosh i zamín̲,
Ták i pur ḳhosha nikal phailá to ḳhandán̲ thí zamín̲
Aur kadú gadráyá istáda húí galle kí nai,
Sáth ek tartíb ke mazrạ́ men̲ farhán̲ thí zamín̲
Ṭahníán̲ jhāṛí kí aur búṭe kí jálídár thín̲,
Raqs ke ạ́zim the sab, sháhána sámán̲ thí zamín̲.
Naḳhl sab phailáe apní sháḳh i mewádár ko,
Jinke gúnágún mewon̲ se saná ḳhwán̲ thí zamín̲.
Jangal aur ṭílon̲ kí choṭí ko murassạ aur jaṛáú,
Bá shigúfa há o gul táj i zar afshán̲ thí zamín̲.
Jhunḍíon̲ se ḍhap gae wádí, aur ek ek chashme ke,
Hamkanár hokar kanáre júe sázán̲ thí zamín̲.
Barg o bar aur gul shigúfe mew o naḳhl o nabát,
Qudrat i Haqq yihan̲ talak Firdaus i sámán̲ thí zamín̲.

14. Yahán̲ tak paidáish ká ḳhúb intizám ho gayá thá. Buland pahāṛ apní choṭí ásmán kí taraf uṭháte the, ụmda wádí árástagí men̲ daráz hotí, nahr aur bahr apní apní jagahon̲ men̲ rahte aur chalte the, nabát, aur farsh i zumurrudín, aur ḳhilạt i daraḳhtán kámil áráish ke sáth ban gae the. Ab kyá báqí hai? Ziyáda roshní cháhiye. Núr to húá, aur qaríb i fahm ásmání anwár bhí maujúd húe. Par buḳháron̲, kuhásọn̲, aur koharon̲, aur bádalon̲ ke báịs se, ab tak zamín par baḳhúbí na chamke the. So chauthe roz Ḳhudá ne zamín ko in sabhon̲ se sáf kiyá, táki rú i zamín par ásmání anwár nazar áwen̲, aur apne apne maqsadon̲ ko baḳhúbí púre karen̲. Jis tarah ki us ne kahá, ki Ḳhushkí nazar áwe, (goyá ki insán tab maujúd hokar dekhtá), waisá ab kahtá, ki Ásmán men̲ anwár, goyá dekhnewále ko, dekh paren̲. *Aur Ḳhudá ne ka-*

há, ki Ásmán kí fazá men̲ naiyir, núr ke maqám aur denewále, záhir *howen̲,* nazar áwen̲; we anwár, jo ásmán ke phailáo men̲ hain̲, zamín ko roshan karen̲, *táki* zamín kí gardish se, jab tulụ́ aur gurúb hote, *din aur rát men̲ farq karen̲, aur we nishánon̲ aur mausimon̲ ke liye,* yạne mausimon̲ ke nishánon̲ ke liye, goyá boáí aur fasl ke nishán, *aur dinon̲ aur barason̲ ke liye howen̲;* táki mausim aur din aur baras un se muqarrar howen̲, aur mạlúm ho jáwen̲.

15. *Aur we,* agarchi zamín se niháyat dúr hain̲, tau bhí *ásmán kí fazá men̲* naiyir, yá anwár ke wasílon̲ ke liye, záhir *howen̲, táki zamín par roshní bak̲hshen̲. Aur aisá húá;* us ká hukm fauran púrá húá. Sáre ásmání naiyir, agarchi niháyat ạzím aur dúr hain̲, tau bhí usí se maujúd húe, aur us ke farmánbardár rahte hain̲.

16. *Aur K̲hudá ne,* hukm i mazkúr ke muwáfiq, *do baṛe naiyir banáe,* yá muqarrar kie; do naiyir, jo harchand ki, apní haqíqí miqdár kí mutábiqat aur apní dúrí men̲, baṛá tafáwat rakhte hain̲, táham ásmán kí fazá men̲ we donon̲ nazar men̲ baṛe mạlúm hote hain̲. K̲hudá ne ab unhen̲ apne k̲háss mansab par ṭhahráyá, yá muqarrar kiyá, ek *kalán̲tar naiyir din kí hukúmat ke liye,* ki wuh apne tulụ́ aur gurúb hone se, din kí tadbír aur wáqiát par goyá hákim howe; *aur* ek chhoṭá sá, yá *k̲hurdtar naiyir rát kí hukúmat ke liye,* ki wuh bhí rát par malika howe; *sitáre* aur saiyáre *bhí,* yạne un sabhon̲ ko, jo sitáre se nazar áte hain̲, K̲hudá ne banáyá, aur farmayá ki zamín par chamken̲.

17. *Aur Ḳhudá ne unhen̲ ásmán kí fazá men̲* chamakne *diyá; táki zamín par roshní baḳhshen̲.*

18. *Aur ki din aur rát* ke kámon̲ aur wáqiát *men̲ hukúmat* aur bandobast *karen̲; aur ki núr aur táríkí ke bích men̲ farq karen̲,* ujále ko andhere se judá karen̲. *Aur Ḳhudá ne dekhá ki achchhá hai,* ki us kí marzí púrí húí.

19. *Aur shám húí, aur subh húí, chauthe din.* Shám pahle húí, so wuh chhoṭá naiyir, yạne chánd, aur sitáre aur saiyáre pahle chamakne lage. Rát kí malika pahle zamín par jalwagar ho gaí, bạd us ke din ká bádsháh apní sárí sháhána hashmat ke sáth barámad húá, aur pahlawán kí tarah maidán men̲ daur̲ne se ḳhush hotá thá, Zab. 19: 5.

Bar̲e naiyir i mazkúr, yạne áftáb, ká qutr qaríb chár lákh beális hazár pánch sau kos hai, aur kura i zamín ká qutr tín hazár nau sau chhappan kos; so áftáb ká qutr, banisbat zamín ke, ek sau bárah gúná baṛá hai, aur súraj ká miqdár aur andáza, banisbat zamín ke, chaudah lákh gúná hai. Máhtáb, jo chhoṭá sá naiyir i mazkúr, zamín se ek lákh unís hazár kos dúr hai, so agar súraj ká madár zamín ke ausat men̲ howe, to us kí cháron̲ taraf kí sath, banisbat chánd ke daur ke, zamín se do gúná dúr hotí. Yún̲ sábit hai, ki haqíqat men̲ áftáb naiyir i ạzam hai. Wuh to zamín se chár karor̲ sattar lákh kos dúr hai. Agar ek buḳhárí gáṛí, yahán̲ se rawána hokar, das kos ghanṭe ghanṭe barábar chaltí rahe, pánch sau barason̲ men̲ súraj tak na pahunchegí. Har sál zamín súraj ke chaugird ek daur

kartí hai; yún̲ súraj mausimon̲, yạne sardí aur garmí, rabị aur ḳharíf, ká nishán, aur barason̲ ká nishán bhí hotá hai. Us daur men̲ sál ba sál zamín tís karoṛ kos chaltí; yạne ek din men̲ áṭh lákh bís hazár kos, ek ghanṭe men̲ chauntís hazár kos, ek pal men̲ do sau pachás kos, aur har dam qaríb áṭh kos; yạne, banisbat top ke sab se tezrau gole ke, sáṭh guná jaldí chaltí hai. Kura i zamín bhí apne mihwar par gardish kartá hai, isí tarah áftáb pai dar pai záhir aur gáib hotá hai; yún̲ áftáb dinon̲ ká nishán bhí hai. Máhtáb, chhoṭe se naiyir, ká qutr ek hazár assí kos hai, yạne, ba miqdár zamín ke, unchás guná chhoṭá, so áftáb aur máhtáb ke andáze men̲ kaisá baṛá tafáwat hai! Tau bhí wuh zamín se sirf ek lákh unís hazár kos dúr hai, hálán̲ki áftáb chár karoṛ sattar lákh kos. Isí báịs se donon̲ ká miqdár qaríb barábar nazar átá hai. Par un kí roshní men̲ baṛá farq hai. Chánd kí roshní súraj kí roshní se na sirf kam, balki us kí súraj hí se miltí, aur zamín par ạks i afgan hotí hai. Chánd zamín ke chaugird sawá satáís din, yá qaríb ek mahíne, men̲ daura kartá, yún̲ wuh bhí mausimon̲ ká nishán hai. Sitáre, jo sab Ḳhudá kí dastkárí hain̲, so beshumár hain̲. Un men̲ bạze saiyáre kahláte hain̲, (Angrezí men̲ *planets*, yá Yúnání men̲ πλανηται), is báịs se ki we ásmán men̲ hamesha, aur sitáron̲ ke muwáfiq, ek hí jagah nazar nahín̲ áte hain̲. We bhí, zamín kí mánind, áftáb ke chaugird, jo sab ke bích men̲ hai, daura kiyá karte hain̲; un men̲ se do, Utárid aur Zuhra, áftáb ke qaríbtar hain̲, aur báqí jo hain̲, yạne Mirríḳh, Mushtarí, Zuhal aur Uránas, zamín kí banisbat, súraj se ziyáda dúr haiṉ. Uránas súraj se nauve karoṛ kos dúr hai, aur us ká daur aisá ạjíb baṛá hai, ki ek bukhárí gáṛí, agar bís hazár baras tak ghanṭe ghanṭe das kos barábar chaltí rahe, to ek hadd se sídhe us pár na pahunchegí. Sir William Harschel Sáhib ne, san 1781 Ị́sawí meṉ, pahle is saiyáre ko dúrbín se dekhá, is sabab se is ká nám bhí Harschel kahlátá hai. Bạd us ke chár aur chhoṭe se saiyáre, jin ke daur Mirríkh aur Mushtarí ke dauroṉ ke bích meṉ haiṉ, daryáft húe, jin ke nám Síríz, Pállas, Juno, aur Vesta haiṉ; in meṉ se Síríz san 1801 Ị́sawí meṉ pahle dikhái diyá, Pállas san 1802 Ị́sawí meṉ, Juno san 1804 Ị́sawí meṉ, aur Vesta san 1807 Ị́sawí meṉ. Phir san 1846 Ị́sawí meṉ, ek baṛá saiyára, jis ká nám Neptune rakhá gayá, Gálle Sáhib ne shahr i Berlin meṉ daryáft kiyá; jo súraj se ek sau chálís karoṛ kos dúr hokar, us ke girdágird daur kartá; jis par se agar top chhoṛí jáwe, to áftáb tak us ká golá chha sau baras meṉ na pahunchegá; aur jis ke daur ke ek hadd se agar bukhárí gáṛí rawána hokar, das das kos barábar ghanṭe ghanṭe chaltí rahe, tau bhí tís hazár baras meṉ sídhí us pár, dúsrí hadd tak na pahunch sakegí. Us ká qutr bhí pachás hazár kos hai, aur, banisbat zamín ke, wuh aṛhái sau guná baṛá hai. Bạd us ke aur saiyáre bhí daryáft kiye gae haiṉ, yạne, Astræ san 1845 Ị́sawí meṉ, Flora 1847 meṉ, Iris 1847, Metis 1848, Hebe 1847, Hygeia 1849, Parthenope 1850, Victoria 1850, Egoria 1850, aur Irene san 1851 Ị́sawí meṉ. Aksar ạlim gumán karte haiṉ, ki ye das saiyáre Mirríkh aur Mushtarí ke dauroṉ ke bích meṉ apná daur áftáb ke girdágird karte haiṉ. Zú-zanab, yạne dumbáladár saiyáre, jo áftáb ke girdágird daur karte, niháyat ạjíb haiṉ. Un kí dum kabhí kabhí chha karoṟ sáṭh lákh kos lambí hai: agar wuh dum kura i zamín par lapeṭí jáwe, to pánch hazár pech hogí. We kabhí áftáb se ek sau assí kos dúr daur karte haiṉ. Ab zarra mạlúm kiyá cháhiye, ki áfrínish ká kám kaisá bayán se báhar hai. Saiyároṉ ko chhoṟke sitároṉ yá sawábit par, jo ásmán meṉ ek hí nisbat ápas meṉ hamesha rakhte, agar liház kareṉ, to un kí intihá kaháṉ páwenge? Yaqín nahíṉ ho saktá, ki we zamín se haqíqat meṉ kitní dúr haiṉ, par itná to beshubha mạlúm húá hai, ki sab se nazdíktar sitára zamín se ek padam kos se ziyáda dúr hai. Súraj kí kiran, jo ek dam meṉ chhánwe hazár kos chaltí, aur súraj se zamín tak qaríb bís pal meṉ pahunchtí, itní dúr, yạne zamín se sab se nazdíktar sitáre tak, sáṟhe tín baras meṉ bhí na pahunchegí. Agar sitároṉ ke sab se qaríbtar aisí dúr haiṉ, to áfrínish kí hadd kaháṉ milegí? Bạze sitáre yá sawábit to aisí dúr haiṉ, ki kaí hazár baras zarúr honge, táki un kí roshní kí kiran zamín tak pahuncheṉ. Yih bhí mạlúm húá hai, ki un meṉ se har ek áftáb hai, jis ke chaugird aur saiyáre ghúmte haiṉ. Aur un ká shumár kaun insán kar saktá hai? Jab Harschel Sáhib ne apní dúrbín lagáí, to páo ghanṭe ke ạrse meṉ, un kí nigáh ke sámhne, ek lákh solah hazár sitáre, yạne itne áftáb, guzar gae. Humboldt Sáhib kahte, ki bagair dúrbín ke ham apní áṉkhoṉ se áṭh hazár sitáre ásmán meṉ dekh sakte haiṉ, par dúrbín kí madad se sirf majarrat, yạne kahkashán meṉ, ek sau assí lákh sitáre mahsúb húe haiṉ. To tamám maujúdát meṉ kitne honge! In sabhon̲ ká Ḳháliq "sitáron̲ ká shumár batlátá hai, aur un ká judá judá nám rakhtá hai," Zab. 147: 4. Hamáre Ḳháliq kí ạzmat aur us ke sáre kám kaise ạjíb! Ye sáre ásmán, sitáre samet jo nazar áte, aur we bhí jo aisí dúr hain̲ ki nazar se gáib rahte, usí ke háth kí sanạten̲ hain̲, aur us se mahfúz rakhe játe hain̲. Insán kaisá zarra hai! "Jab main̲ tere ásmánon̲ par, terí dastkáríon̲ par, chánd aur sitáron̲ par, jo tú ne banáe hain̲, dhiyán kartá hún̲: to insán kyá hai, jo tú us kí yád kare, aur ádamzád kyá, jo tú us par mutawajjih ho?" Zab. 8: 3, 4.

Ibrí lugat men̲ súraj ke nám kí sahíh mạní *ḳhidmatguzár* hai, (שֶׁמֶשׁ. Arabí شمس); kyún̲ki ạlam par, aur saiyáron̲ par roshní dene men̲, wuh Ḳháliq aur Parwardigár kí ḳhidmat kartá hai. Is nám se yih ishára miltá hai, ki insán us kí parastish na kare. Shams na sirf Alláh ká, balki Alláh ke hukm se, insán ká bhí ḳhidmatguzár hai. Tau bhí qadím se bahutere mulkon̲ ke báshinde áftáb kí, aur sáre ijrám i falakí kí parastish kí taraf máil rahe. Misr ke tamám mulk men̲ áftábparastí jári thí. Súraj ká nám us mulk kí aglí zabán men̲ *Re* thá, jis ke sámhne agar harf *Pi* (yạne Al) rakhá jáwe, to *Pire* ho játá, jaisá Memphis men̲ yih nám *Φρη*, *Phre* likhá húá hai, yạne, As-shams. Yihí agle Misr ke bádsháhon̲ ká nám bahut ạrse tak rahá; (Baibal men̲ פַּרְעֹה, Qurán men̲ فرعون); aur ab us mulk ke taswírí ḳhutút men̲ un agle sháhon̲ ká laqab Ibn i Áftáb, yá Súrajputr, miltá hai. Ḳhusúsan qadím Misr ke ek shahr men̲, jis ká nám Yúnání muarriḳhon̲ ne Heliopolis (yạne, Shamsábád, yá Bait-us-shams) rakhá, súraj kí pújá kí játí thí. Herodotus apní dúsrí kitáb ke unsaṭhweṉ báb meṉ kahtá, ki us shahr meṉ har sál, súraj kí pújá meṉ, Misrí log baṟá parab mánte the; aur phir (2: 63), ki us mele meṉ us but ke Bráhman log, yá Súrajputr, pújá meṉ baṛá dangá fasád macháte, yaháṉ tak ki un meṉ láṭhíáṉ chaltíṉ aur khopṟíáṉ ṭúṭtí thíṉ. Arám, aur Arám-i-naharain, aur Bábul, aur un sab mulkoṉ meṉ, jo Yahúdiyá ke ás pás the, ajsám i samáwí kí, ḳhusúsan áftáb aur mahtáb kí parastish bahut járí thí, aur Ḳhudá kí ḳháss ummat Isráel, agarchi us ne unheṉ is gunáh se manạ kiyá, aur bahut dhamkíáṉ aur sazá bhí is gunáh ke báịs se un ko dí, tau bhí we bár bár is qism kí butparastí meṉ phaṉs gae. Írán meṉ bhí qadím se áftáb-parastí, aur átash-parastí járí rahí. Herodotus, jo aisá qadím muarriḳh hai, ki tawáríkh ká Báp kahlátá hai, apní tawáríḳh kí pahlí kitáb ke 131 báb meṉ, Íráníoṉ, yá agle Fársíoṉ kí bábat yúṉ kahtá: *Θύουσι δε ἡλὶῳ τε καὶ σελήνῃ καὶ γῇ καὶ πυρὶ καὶ ὕδατι καὶ ἀνέμοισι*; yạne, "Áftáb, aur Mahtáb, aur Zamín aur Ág, aur Pání, aur Hawá ke liye qurbán guzránte haiṉ." Agle Fársí, agle Hindúoṉ ke muwáfiq, yúṉ na sirf ajrám i samáwí, balki ạnásir kí bhí parastish karte the. Strábo, apní Jugráfiya kí 15 kitáb ke tísre báb meṉ, un ká bayán yúṉ kartá: *Θύουσι δὲ ἐν ὑψηλῷ τόπῳ, τὸν οὐρανὸν ἡγούμενοι Δία· τιμῶσι δε καὶ Ἥλιον, ὅν καλοῦσι Μίθρην· καὶ ·Σελήνην, καὶ Ἀφροδίτην, καὶ πῦρ, καὶ γῆν, καὶ ἀνέμους, καὶ ὕδωρ*; yạne, "Unchí jagah par we qurbán guzránte haiṉ; ásmán ko Indra jánte: aur Áftáb kí, jise we Mithra kahte, aur Mahtáb, aur Ratí, aur Ág, aur

Zamín, aur Hawá, aur Pání kí parastish karte hain̲." Veda se mạlúm hotá hai, ki agle Hindú Indra kí, aur Ág yá Agní kí, aur Zamín yá Adite kí, aur Hawá yạne Váyu aur Maruton̲ kí, aur Áftáb kí parastish karte the, jise we bhí Mitra kahte the. Rig-Veda men̲ bár bár Súrya, yá Savitṛí, ká nám liyá játá hai, yạne, ki wuh apne parastish karnewálon ko barakaten̲ detá; ki wuh núr ká chashma hai, ásmán aur zamín ke bích men̲ baṛí tezrauí se chaltá, ek rath par jise do safed pán̲w-wále ghoṛe khínchte; ki wuh koṛhíon̲ ko change kartá; ki us kí án̲kh aur us ke háth sone ke hain̲, wagaira.

Rig-Veda ke pahle ashṭaka ke báíswen̲ súkta men̲ Savitṛí, yá Súraj kí pújá yún̲ hai:

हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये ।
स चेत्ता देवता पदम् ॥
अपां नपातमवसे सवितारमुप स्तुहि ।
तस्य व्रतान्युश्मसि ॥
विभक्तारं हवामहे वसोश्चित्रस्य राधसः ।
सवितारं नृचक्षसम् ॥
सखाय आनिषीदत सविता स्तोम्यो नु नः ।
दाता राधांसि शुंभति ॥

"Main̲ apní rakhshá ke liye Súraj ko pukártá hún̲, jo mujh ko dene ke liye háth men̲ soná rakhtá hai; wuh jajmán ke pahunchne kí jagah batátá hai."

"Hamárí rakhshá ke liye Súraj kí tạríf karo, jo pání ko sukhátá hai; ham us kí pújá karne cháhte hain̲."

“ Ham Súraj ko pukárte hain̠, jo roshní aur har ek tarah ká dhan ádmíon̠ ko detá hai.”

“ Ai dosto, baiṭho; Súraj beshakk taṛíf ke láiq hai; kyún̠ki wuh dhan detá hai.”

Phir usí ashṭaka ke chaubíswen̠ súkte men̠ yún̠ hai:

अभि त्वा देव सवितरीशानं वार्य्याणाम्। सदावन्भागमीमहे। इत्यादि॥

“ Ai Súraj, hamesha ke rakhwál, ham tujh se rakhshá mángte hain̠, jo dhan ká málik hai,” wag.

Phir usí ashṭaka ká paintíswán̠ súkta bilkull Súraj kí pújá men̠ hai. Ríshí Hiran̠yastúpa pahle Ág, aur Mitra, aur Varuṇa, aur Rát kí rakhshá mángke Súraj kí panáh ke liye bahut duạ́ mángtá hai:

ह्वयामि देवं सवितारमूतये।
आ कृष्णेन रजसा वर्त्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च।
हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन्॥
याति देवः प्रवता यात्युद्वता याति शुभ्राभ्यां यजतो हरिभ्याम्। आ देवो याति सविता परावतो ऽपविश्वा दुरिता वाधमानः॥ इत्यादि।

“ Main̠ Súraj deo ko, apní rakhshá ke liye pukártá hún̠.”

“ Ákás márag men̠, sone kí rath se ghúmtá, dewon̠ aur ádmíon̠ ko, apní apní jagah par muqarrar kartá, aur lokon̠ ko dekhtá, wuh chalá játá hai.”

“ Wahí deo Súraj, jo taṛíf ke láiq hai, do sufed gho-

roṉ se, úpar aur níche chaltá: yaháṉ dúr se ákar sab pápoṉ ko miṭátá hai," wag.

Phir, usí ashṭaka ká pacháswáṉ súkta Rishí Praskaṇwa se Súrya, yá Súraj, kí taṛíf meṉ bilkull likhá húá hai. Us se sirf tín richa, yá ek ṯricha, maiṉ detá, jin ke bishai meṉ yih kathá hai, ki Praskaṇwa un ke kahne ke sabab koṟh se pák ho gayá; aur is mantra ke phúnkne se Saunaka kahtá, ki páp, aur rog, aur bikh dúr ho játá, aur is lok meṉ sukh aur parlok meṉ mukt hogá. Wuh ạjíb dawáí yá ịláj yih hai:

उद्यन्नद्य मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवम्।
हृद्रोगं मम सूर्य्य हरिमाणं च नाशय॥
शुकेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि।
अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं नि दध्मसि॥
उदगाद्यमादित्यो विश्वेन सहसा सह।
द्विषन्तं मह्यं रंधयन्मो अहं द्विषते रधम्॥

"Ai Súraj, mihrbán roshní denewále, jo áj tulụ́ hokar ásmán meṉ chaṟhtá, mere dil ke rog aur badan kí hariyálí dúr kar."

"Mere badan kí hariyálí totáoṉ aur mainiáoṉ meṉ aur haritál peṟ meṉ rakh."

"Yihí Áditya, (yạne Súraj), apní sárí qudrat se mere dushman ko halák kartá tulụ́ húá hai; kyúṉki maiṉ apne dushman ká muqábala nahíṉ kar saktá."

Jo koí is ịláj, yạne mantra, kí ázmáish, apne rog ke liye, karne cháhtá, to na Sanskrit múl, balki is tarjuma kí bátoṉ ká jap kare. Phir, pahle ashṭaka ká ek

sau pandrahwáṉ súkta bilkull Súrya, yá Súraj, kí tạríf meṉ hai. Kautsa Rishí pahlí richa meṉ yúṉ kahtá:

चित्र देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥

"Kiranoṉ kí baṟí jamáạt udai húí, Mitra, Varuṇa, aur Agní kí áṉkh, yạne Súraj, jagat ká átmá, jis ne apní roshní se ásmán, aur zamín, aur ákás ko bhar diyá." Sáyaṇácharya, apní ṭíká meṉ, kahtá, ki Súraj jagat ká átmá is sabab se kahlátá hai:

स हि सर्वस्य स्थावरजंगमात्मकस्य कार्यवर्गस्य कारणम् ।

yạne, "ki wuh sab ká, kyá chaltá, kyá nahíṉ chaltá, káran yá paidákarnewálá hai". Phir Súraj kí pújá gáyatrí meṉ hai, jo sabhoṉ ko mạlúm hai:

ओं भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो योनः प्रचोदयात् ॥

Yạne, "Om! Bhúm! Ákás! Swarg! Ham us tejmán Savitrí, yá Súraj, ki iláhí roshní par dhyán karte haiṉ; wuh hamáre dil kí rahnumáí kare." Yih ạjíb Gáyatrí, jis ke bahut bakne se sampúrṇ mukt miltí hai, so Rig Vedá ke tísre ashṭaka kí chauthí adhyáye meṉ miltí hai. *Om pranawa*, yạne, baṛí tạríf kahlátí hai. *Ayam* se *avam* hai, *avam* se *om*; yúṉ *om*, yạne, *ayam* kí mạní *wahí* hai. *Bhur-bhuwah-swah*, ye báteṉ *vyáhriti* kahlátí haiṉ, yạne jin meṉ sab kuchh mundaraj hai. Is mantra ke japne se, Manu aur Skanda Purán aur Súrya Náráyaṇa Upanishad ke muwáfiq, sab se ḳharáb gunáh fauran miṭ játe, is dunyá meṉ niháyat baṛí barakateṉ miltí haiṉ, aur abadí naját hásil hotí hai; *gáyantam tráyate* (wuh apne gánewále kí rakshá kartí), is sabab se us ká nám gáyatrí hai. Jo súraj ke sámhne baiṭhke gáyatrí ká jap kartá, so ḳhauf aur bímárí se chhúṭ játá, aur har tarah ká fáida, is dunyá meṉ aur ạqibat meṉ, pátá hai. Agar is ká fáida aisá baṛá hotá, to kyúṉ súdroṉ aur malichhoṉ ko us ká japná rawá nahíṉ, táki we bhí sab ekáek bráhman ho jáweṉ, aur mukt páweṉ? Jo banánewále ko, jo har kahíṉ maujúd hai, chhoṛkar, banáí húí chíz kopújtá, yạne, súraj ko, jo ham se chár karoṛ sattar lákh kos dúr hai, sohí mubárak! Phir, Veda meṉ súraj ke do beṭoṉ, yạne, Aswínoṉ se, bahut duạ kí játí hai. Jab súraj ne ghoṛe, yá aswa, ká rúp dhará, tab ye do beṭe, jo hamesha jawán aur ḳhúbsúrat aur dewtáoṉ ke hákim bhí hain, us se paidá húe. Úpar kí áyatoṉ aur un kí tafsír par liház karne se sábit hogá, ki súraj kí pújá kaisí ạjíb gaflat o nádání aur baṛá gunáh hai.

Ḳhudá ne yih dekhkar ki insán ká dil ajrám i samáwí kí parastish kí taraf aisá máil hotá hai, aur ki haqíqat meṉ qadím Misrí, aur Arámí, aur Írání, aur Hindú log is qism ke butparast the, apne bande Músá kí mạrifat se apní ḳháss ummat ko farmáyá: "Pas tum áp se bahut ḳhabardár raho, ... na ho ki tum ásmán kí taraf áṉkheṉ úpar karo, aur Áftáb, aur Mahtáb ko, aur ásmán ke beshumár sitároṉ ko dekhke maftún ho jáo, aur unheṉ sijda karo, aur un kí bandagí karne lago, jinheṉ Yahowáh tumháre Ḳhudá ne sárí qaumoṉ ke liye, jo ásmán ke níche haiṉ, paidá kiyá hai," Istisná, 4: 15, 19.

Qadím Ạrabí bhí, Íráníoṉ ke muwáfiq, ajrám i samáwí kí parastish karte the, chunánchi Muhammad, jis ne Tauret ko kuchh suná aur paṛhá thá, Qurán meṉ bár bár apne hamwatanoṉ ko, is kitáb i paidáish se nasíhat aur tạlim detá rahá, jaisá ki Súra i Faslat, (yá Aqwát), 37 ; Súra i Ịráf, 55 ; Súra i Yúnas, 5 meṉ likhá hai :

لا تسجدوا للشمس ولا للقمر واسجدوا لله الذى خلقهن
ان كنتم اياه تعبدون * * ان ربكم الله الذي خلق
الشمس والقمر والنجوم مسخرات بامره الا له الخلق
والامر تبارك الله رب العالمين ** هو الذي جعل
الشمس ضياء والقمر نورا وقدره منازل لتعلموا عدد
السنين والحساب

“ Sijda na karo súraj ko, aur na chánd ko ; aur sijda karo Alláh ko, jis ne un ko banáe, agar tum usí ko pújte ho . . . . . . Tumhárá Rabb Alláh hai, jis ne banáe súraj aur chánd, aur táre kám lage us ke hukm par ; sun lo, usí ká kám hai, banáuá, aur hukm farmáná, baṛí barakat Alláh kí jo sáhib sáre jahán ká . . . . Wahí hai, jin ne banáyá súraj ko, aur chánd ko ujálá, aur ṭhaharáiṉ us ko manzileṉ, to pahcháno ginti barasoṉ kí.”

Nizámí.

فرازندهٔ کوکب تابناک   برآرندهٔ رستنیها زخاک

Jámí.

فلک را انجمن افروز زانجم   زمین را زیب انجم ده بمردم

20. Zamín farhat-baḳhsh makán baḳhúbí árásta ho gaí, par ab tak us ke koí báshinde na the. Par aur do din ke ạrse men̲ wuh bilkull ábád ho gaí. Pánchwen̲ din pání aur hawá ke rahnewále ban gae, 20—23. Ḳhudá ke hukm se tamám pání jándár jhunḍon̲ se goyá rawán̲ húe. *Aur Ḳhudá ne kahá,* iráda kiyá, *ki pání rengnewále jándár se bhar jáen̲,* yạne, pání rengnewálon̲ kí afzúní se goyá áp hí rengen̲, baṛe aur chauṛe daryá men̲ beshumár chhoṭe baṛe jánwar rawán̲ howen̲, aur baṛhte rahen̲; *aur parande,* uṛnewále, *uṛen̲ zamín ke úpar, ásmán kí fazá,* yá phailáo, *ke rú par,* yạne, jis tarah ki parande uṛne men̲ insán ko nazar áte hain̲, goyá ákás ke rú par uṛte hain̲. Ḳhudá ne farmáyá, ki machhlí aur chiṛiye wujúd men̲ áwen̲; ki pání ke báshinde afzúní se howen̲ aur chalen̲, aur hawá ke parande uṛen̲; aur Qádir i Mutlaq ká hukm fauran púrá húá.

21. *Aur Ḳhudá ne ạzím daryáí jándáron̲ ko,* aise baṛe aur zoráwar, ki un ke márne se mazbút jaház ek lahze men̲ ṭúṭ játe, *aur har* qism ke *rengnewále jándár ko, jin se pání bhar gae,* aur goyá rengne lage, *un kí jins ke muwáfiq, aur har qism ke parande ko us kí jins ke muwáfiq paidá kiyá. Aur Ḳhudá ne dekhá, ki achchhá hai,* ki us kí marzí púrí húí, aur us ke iráde ke muwáfiq hawá aur pání jándáron̲ se bharpúr ho gae.

22. *Aur Ḳhudá ne unheṉ,* machhlíoṉ aur parandoṉ ko, *barakat dí,* baṟhne kí táqat baḳhshí, yih *kahke, ki Phalo aur baṟho, aur pánioṉ ko samundaroṉ meṉ bhar do; aur parande zamín par baṟh jáweṉ.* Is barakat ke báịs se hawá aur pání beshumár chhoṭe baṟe jándároṉ se ab tak bhare rahte haiṉ. Machhlíáṉ ạjíb kasrat se phailtí aur baṟhtíṉ haiṉ. Bạzí qismoṉ kí ek mádín ke peṭ meṉ sáṟhe tín lákh anḍe gine gae; bạzíoṉ meṉ pánch, chha lákh; bạzíoṉ ke peṭ meṉ pandrah lákh anḍe mile haiṉ; aur ek qism kí machhlí hai, jis ká nám Angrezí meṉ *cod* hai, jis kí ek mádín ke peṭ meṉ nauwe lákh anḍe gine gae haiṉ. Roz ba roz daryá se aur har nadí se bhí beshumár chhoṭí baṟí machhlíáṉ pakṟí játíṉ haiṉ, tau bhí pání har waqt un se bhará rahtá hai. Ạlimoṉ ne yih bhí daryáft kiyá hai, ki pání ke ek búnd meṉ kai hazár chhoṭe jándár haiṉ. Phir, parandoṉ ko bhí Iláhí barakat, yạne baṟhne kí táqat, baḳhshí gaí. Bạzí qism kí chiṟiyoṉ ke jhunḍ aise baṟe haiṉ, ki un ká shumár nahíṉ ho saktá. Amerika meṉ ek qism ke kabútar aise bakasrat haiṉ, ki ek Sáhib ne un ke ek jhunḍ ko dekhá, jis kí qatár kí chauṟáí ádh kos kí thí, aur lambáí aisí baṟí, ki agarchi har kabútar ek pal meṉ pánch kos uṟtá thá, tau bhí tamám jhunḍ chár ghanṭe tak sídhá áge guzartá chalá gayá. Sáhib ne is ke mutábiq hisáb kiyá, ki us ek jhunḍ meṉ do sau karoṟ do lákh aur pachás hazár kabútar the. Dúsrí qism ke parandoṉ ke jhunḍoṉ meṉ pandrah karoṟ chiṟiyeṉ giní gaí haiṉ. Bahut aur qism kí, har mulk meṉ haiṉ, jin ká shumár sirf padamoṉ meṉ ho saktá hai. Ḳhudá kí hikmat kaisí gunágún, aur kaisí qudrat us kí us barakat meṉ, yạne

"Phalo, aur baṛho, aur samundar ke pánioṉ ko bharo, aur parande zamín par baṛh jáweṉ!"

23. *Aur shám* aur rát *húí, aur* bạd us ke *subh* aur din *húá, pánchweṉ din.*

24. Hawá aur pání, bayán i mazkúr i bálá ke mutábiq, rahnewáloṉ se bhar gae the, par ab tak ḳhushkí ke koí báshinde nahíṉ the. Chhaṭhe din ye sab ban gae, 24—31; aur zamín se paidá húe. Ạdam se, aur zamín se, unheṉ paidá karná, Qádir i Mutlaq ke nazdík donoṉ yaksáṉ haiṉ, kyúṉki zamín meṉ kuchh ján nahíṉ, ki wuh jándároṉ ko súrat aur zindagí aur táqat baḳhshe. *Aur Ḳhudá ne kahá, ki Zamín nafs i zinda,* jítí ján, har tarah ke jándár, *apní apní jins ke muwáfiq,* apne meṉ se *áne dewe:* yạne, *mawáshí,* aur har qism ke chárpáye chhoṭe baṛe jánwar, ghás khánewále, jugálí karnewále, aur jo gharele bhí ho sakte; *aur rengnewále,* na sirf kíṛe makoṛe, balki har tarah ke sámp jin ke pair nahíṉ, aur unheṉ bhí jin ke pair haiṉ, maslan girgiṭ, yá chhipkalí, aur aisí aisí qism ke, jo zamín par rengte mạlúm hote haiṉ; *aur zamín ke,* yạne janglí, *jánwar,* jin kí ján baṛí tez, jo chálák, aur mazbút, aur zoráwar haiṉ, jin meṉ darindoṉ ká bhí tasauwar hai,—Ḳhudá ne kahá, ki Ye sab, mawáshí, rengnewále, aur janglí jánwar, zamín se paidá howeṉ. *Aur aisá húá.*

25. *Aur* yúṉ, bawisátat apní hí qudrat aur hukm ke, aur zamín se, *Ḳhudá ne zamín ke jánwar,* janglí, tezrau, zoráwar, darinde hone ke qábil, *us kí jins ke muwáfiq; aur mawáshí,* charinde chạrpáye, jaise ghoṛe, háthí, únṭ, aur jugálí karnewále bhí, jaise ḳhargosh, bheṛ bakrí, gáe bail,—in sab qism kí mawáshí, *us kí*

jins ke muwáfiq; aur miṭṭí ke rengnewále, kíṛe makoṛe, sámp, aur chhipkalí, wag. *ko, us kí jins ke muwáfiq*—in tín qismon̲, yạne janglí jánwar, mawáshí, aur rengnewále ko Ḳhudá ne zamín se banáyá. *Aur Ḳhudá ne dekhá ki achchhá hai,* ki us ke iráda ke mutábiq sab durust húá. So is chhaṭhe din men̲ zamín ke sáre jánwar, yạne, mawáshí, janglí, aur rengnewále, ba qudrat i Iláhí, zamín se paidá húe. Pahlí qism gharelá, yạne aise jo pálú hone ke qábil the, kyún̲ki tab tak koí ghar na thá; dúsrí qism men̲ aisí sírat, súrat, panje, dánt, wagaire, ki darinde hone ke qábil the, kyún̲ki ḳhiláf i qiyás hai ki insán kí bargashtagí se peshtar koí jánwar haqíqat men̲ darinde aur ḳhúnrez hon̲. Zamín ke har qism ke rengnewále, jo miṭṭí par rengte, chhaṭhe din paidá húe. Pánchwen̲ din páuí ke sáre rengnewále paidá húe, jin men̲ baze marqúm hain̲, maslan jo zamín aur páuí, donon̲ men̲, jaise kai qism ke sámp, menḍak, jon̲k, wagaire rahte hain̲. Sab chhoṭe kíṛe makoṛe uṛnewále bhí us pánchwen̲ din paidá húe. Un ke siwá sab ke sab aur, jo ḳhushkí par rengte, is chhaṭhe din, ba hukm i Iláhí, zamín se wujúd men̲ áe. Bạze baṛe jánwar, maslan ghaṛiyál, aur daryáí ghoṛe. páuí men̲ aur zamín par bhí rahte hain̲, jin kí paidáish pánchwen̲ din húí, yạne jab Ḳhudá ne un "baṛe daryáí jándáron̲" ko (á. 21) paidá kiyá.

Manú apne Sanghitá men̲ kahtá, ki Ḳhudá ne merí, (yạne Manú) ke wasíle se sab kuchh paidá kiyá. Us Sanghitá ke muwáfiq Ḳhudá ne pahle Manú ko paidá kiyá; tab Manú se paidáish ke das putr paidá húe, jin

se tamám ạlam ban gayá. Jánwaron̤ kí paidáish ká bayán, jo un das putron̤ ke háth se bane, yún̤ hai:

यक्षरक्षः पिशाचांश्च गन्धर्वाप्सरसोऽसुरान् ।
नागान्सर्पान्सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान् ॥
विद्युतोऽशनिमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषिच ।
उल्कानिर्घातकेतूंश्च ज्योतींष्युच्चावचानिच ॥
किन्नरान्वानरान्मत्स्यान् विविधांश्च विहङ्गमान् ।
पशून्मृगान् मनुष्यांश्च व्यालांश्चोभयतोदतः ॥
कृमिकीटपतङ्गांश्च यूकामक्षिकमत्कुणम् ।
सर्वं च दंशमशकं स्थावरं च पृथग्विधम् ॥

Yạne, "Jakh, rákshas, pisách, gandharb, apsare, asúr; nág, sarp, suparn̤ (garuṛ), aur Pitaron̤ kí prithak gan̤; bijlí, bajr, megh, Indra kí dhanuk, ulká (lúkh), nirghát, ket, aur únche níche jot, (chhoṭe baṛe táre); kinnar, bánar, machh, bibid bihangam (bhánt bhánt kí pakshí), pasú, mrig, manush, ubhayatodat byál (aherí pasú jin ke úpar níche bhí dánt hain̤); kirm, kíṭ, patang, yúká (jún̤), makshiká (makkhí), matkurn̤ (pissú), sarb ḍan̤s (sab ḍán̤s), aur masá (machchhar), aur náná bhánt ke sthávar, (yá achal.)" Manú kahtá, ki mere hukm se un pitaron̤ ne in sabhon̤ ko banáyá. Phir, Vishnú Purán̤a ke pahle an̤s kí pánchwín̤ adhyáe men̤ yún̤ likhá hai:

ततः स्वच्छन्दतोऽन्यानि वयांसि वयसोऽसृजत् ।
अवयोवक्षसश्चक्रे मुखतोजाः स सृष्टवान् ॥
सृष्टवानुदराद्गांश्च पार्श्वाभ्यां च प्रजापतिः ।

पद्भ्या मश्वान्स मातंगान् सरभान्गवयान्मृगान् ॥
उष्ट्रानश्वतरांश्चैव न्यंकूनन्यांश्च जातयः।
श्चौषध्यः फूलमूलिन्यो रोमभ्य स्तस्य जज्ञिरे ॥

Yạne, "Tab (Brahmá ne) apní swádhínatá se chiriyon̲ ko apne vayas (sarír kí avasthá bisekh) se utpann kiyá; bheṛon̲ ko apní chhátí se; bakríon̲ ko mukh se us ne banáyá; peṭ aur pánjar se gáeon̲ ko; pairon̲ se ghoṛon̲ ko, háthíon̲, sarabhon̲, gavayon̲, mirgon̲, únṭon̲, ḳhachcharon̲, kále mrigon̲, aur anek bhánt ke játon̲ ko banáyá: phalmúl-wále aukhadh us ke sarír ke rom se ug gae." Manú kahtá, ki main̲ ne apne hukm se, aur un das pitaron̲ ke háth se yih sab sansár paidá kiyá. Lekin Parásara Vishnu Puráṇa men̲ kahtá, ki usí kalpa aur usí samai men̲ Brahmá ne apní hí swádhínatá, aur apne badan se sab kuchh paidá kiyá. In donon̲ kí báton̲ men̲ iḳhtiláf hai, so kis ko mánná cháhiye?

26. Ab sirf ek maḳhlúq báqí rahá, táki kár i áfrínish saranjám páwe. Hanoz wuh ḳháss aur buzurg báshinda, jis ke liye yih ḳhush-intizám makán árásta kiyá gayá, maujúd na húá thá. Bilịwaz us farmán ke, ki "Insán howe," mutábiq us hukm ke, ki "Núr howe," Ḳháliq ul ạlamín goyá ek sanjída muqaddame men̲ saláh kartá hai. Taslís ke tín aqnúm, Báp, Beṭá, aur Rúh i Quds insán kí paidáish men̲ maslahat karte, aur muttafiq hote hain̲. *Aur Ḳhudá ne kahá, ki Ham,* ek Ḳhudá aur tín aqnúm, *Ádam ko apní súrat men̲ misl apní mushábahat kí,* ruhání ḳhássíyat men̲ apní mánind, ạrif, rást, aur quddús, *banáwen̲: aur we,* baní Ádam, hamárí mánind, aur goyá hamáre qáim-maqám hokar,

samundar kí machhlí par, aur ásmán ke parinde par, aur mawáshí par, aur sárí zamín par, aur sab rengnewálon̲ par, jo zamín par rengte hain̲, hukúmat karen̲, A'dam kí aulád is tamám asfal dunyá kí hákim howe. Ḳhudá to Rúh hai, so us kí súrat, yá us se muwáfiqat, na insán ke badan kí shakl, na sirf us kí ạql aur hukúmat men̲, balki us kí kámil rúhání ḳhássíyat, yạne ịrfán, sadáqat, aur pákízagí men̲ záhir thí. Injíl se yih bakhúbí sábit hai. Púlús Hawárí nauzádagí ká bayán yún̲ kartá: "Tum (Masíhíon̲) ne purání insániyat ko us ke fịlon̲ samet utár phenká; aur nayí insániyat ko, jo ịrfán men̲ apne paidákarnewále kí súrat ke muwáfiq nayí ban rahí hai, pahiná," Kalas. 3: 9. 10. Phir, wuh Masíhíon̲ ko yih nasíhat detá: "Tum agle chalan kí bábat us purání insániyat ko, jo ḳháin shahwaton̲ ke sabab se fásid hai, utáro; aur apne jí ján men̲ naye bano; aur tum nayí insániyat ko, jo Ḳhudá ke muwáfiq rástí men̲, aur taqaddus i haqq men̲ maḳhlúq húí, pahino," Aphs. 4: 22—24. Jab ádmí sar i nau paidá hotá, aur haqíqí Masíhí ban játá, tab apne Ḳháliq kí súrat aur muwáfaqat, yạne "ịrfán" aur "rástí" aur "taqaddus i haqq" ko phir hásil kartá hai. Pahlá A'dam, jis waqt wuh apne Ḳháliq ke háth se banáyá gayá, bilkull kámil thá; ạqil aur ạrif, nekí, rástí, aur pákízagí ká ạshiq. Ye sab sifaten̲ mahabbat men̲ mundaraj hain̲, so Ḳhudá kí súrat insán men̲ is ek lafz, *mahabbat,* hí men̲ mamlú hai; yạne, ki Ḳhudá kí mahabbat se, jo hamárí taraf hai, aise khínche jáwen̲, ki ba tamám dil us se mahabbat rakhen̲. Ḳhudá mahabbat hai, aur jis dil men̲ ziyáda mahabbat rahtí, us men̲ Ḳhudá kí súrat aur mushábahat bhí ziyáda sáf

taur se mạlúm hotí hai. Jab Ádam bargashta húá, us kí aslí iláhí súrat aksar miṭ gaí; tau bhí dil par kaí nishán báqí rahe, ḳhusúsan tamíz meṉ nek o bad kí pahchán hai; aur nekí ká ajr sukh, badí ká ajr dukh, dil meṉ hai. Baní Ádam bhí us aslí kámil iláhí súrat ke qábil haiṉ, aur un meṉ se har ek par farz hai, ki us ke husúl ke liye nit koshish kartá rahe. Jis meṉ mahabbat hai, wuh Ḳhudá se mutawallad húá hai, aur Ḳhudá ko pahcháutá; aur us men Ḳhudá kí súrat aur mushábahat rahtí hai, kyúṉki Ḳhudá mahabbat hai.

27. *Aur Ḳhudá ne* tín aqnúm kí maslahat i mazkúr, aur apne iráde, ke mutábiq, *Ádam ko apní súrat par*, yạne sadáqat, dánish, aur pákízagí meṉ, zamín kí miṭṭí se, na apne mukh, na báhu, na jángh, na pair se, *paidá kiyá, basúrat i Ḳhudá us ko paidá kiyá; nar aur nárí*, ek joṟá, na chár balki ek zát, *un ko paidá kiyá*, aur biyáh ká qánún bhí ṭhahráyá. Ạurat kí paidáish is chhaṭhe roz húí, par us ká púrá bayán dúsre báb meṉ miltá hai. Pahle insán ke liye Ḳháliq ne apní dánái se sirf ek máda paidá kí, is se sábit hai, ki mard ko ek zauja se ziyáda lená Ḳhudá ke pák o aslí áín ke barḳhiláf hai.

28. *Aur Ḳhudá ne un ko,* Ádam aur us kí zauja aur un kí nasl ko, *barakat dí,* baṛhne kí táqat baḳhshí, *aur Ḳhudá ne unheṉ kahá, ki Phalo aur baṛho,* biyáh ke taur aur pákízagí ke sáth, *aur zamín ko mạmúr,* apní aulád se bharpúr, *karo, aur use mahkúm karo,* zamín kí jándár aur beján mạmúrí ko bas meṉ láo, tamám zamín par mere qáim-maqám aur hákim bano: *aur samundar kí machhlí par, aur ásmán ke parinde par, aur har*

ek jánwar par, jo zamín par rengtá chaltá *hai, sardárí karo ;* samundar aur hawá aur rú i zamín ke sáre báshindon̲ par hukúmat karo. Har tarah se Ḳhudá ne Ádam ko ịzzat aur buzurgí baḳhshí ; pahle, ki us ne use apní súrat par paidá kiyá ; phir, ki us ne use is tamám asfal jahán par hákim ṭhaharáyá. Chunánchi Dáúd Zabúr 8: 6—8 men̲ kahtá: "Tú ne us ko apne háth ke kámon̲ par hukúmat baḳhshí; tú ne sab kuchh us ke qadam ke níche kíyá: sárí bheṛ bakrí, aur gáe bail, aur janglí chaupáe, aur ásmán ke parinde, aur daryá kí machhlíán, aur har ek chíz, jo daryá kí ráhon̲ men̲ guzartí hai." Ádam ulúhíyat kí banisbat thoṛá kam ṭhaharáyá gayá, aur wuh ạlá martaba us ne apne Ḳháliq kí mihrbání se páyá. Tau bhí wuh firishton̲ se baṛá nahín̲ thá, kyún̲ki us ká makán ạlam i asfal par, aur un ká ạlam i bálá par, muqarrar húá. Muhammad ne bayán i mazkúr ko, jo Tauret men̲ miltá, kuchh taqlíb karke us men̲ apne hí ḳhush-fahmí se kaí teṛhí tirchhí báten̲ baṛháín̲. Ḳháliq ne Ádam ko buzurgí to baḳhshí, aur is ạlam i asfal par use hákim bhí ṭhahráyá, magar azal se abad tak Alláh Taạlá hí ká hukm firishton̲ aur ádmíon̲ ke liye hamesha qáim rahtá hai: "Tú Yahowáh, apne Ḳhudá ká sijda, aur faqat usí kí bandagí kar," Istis. 6: 13; 10: 20; Matí, 3: 10. Par Qurán ke chha jude jude maqámon̲ men̲ likhá hai, ki Ḳhudá ne firishton̲ ko farmáyá, ki Ádam kí parastish yá pújá karen̲. Súrá i Baqr 32

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلَا ئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْا اِلَّا اِبْلِيْسَ اَبٰي
وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِيْنَ *

Súra i Hajr 30—35.

فَقَعُوْا لَهٗ سَاجِدِيْنَ فَسَجَدَ الْمَلٰئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ اِلَّا اِبْلِيْسَ
اَبٰى اَنْ يَّكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ قَالَ يٰٓاِبْلِيْسُ مَا لَكَ اَلَّا
تَكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِّاَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهٗ مِنْ
صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيْمٌ وَّاِنَّ
عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ *

Súra i Baní Isráil 63.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ قَالَ
ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِيْنًا *

Yaṇe, “ Aur jab ham ne kahá firishtoṉ ko, Sijda karo Ádam ko, to sijda kar paṛe, magar Iblís ne qabúl na rakhá, aur takabbur kiyá, aur wuh thá káfiroṉ meṉ ká,........ To gir paṛiyo us ke sijde meṉ. Tab sijda kiyá un firishtoṉ ne sáre ikaṭṭhe; magar Iblís ne na máná ki sáth ho sijdakarnewáloṉ ke. Farmáyá, Ai Iblís, kyá húá tujh ko ki na sáth húá sijda karnewáloṉ ke. Bolá: Main wuh nahíṉ, ki sijda karúṉ ek bashar ko, ki tú ne banáyá khankhanáte súkhe húe sáne gáre se. Farmáyá: Tú nikal yaháṉ se, tujh par phenk már hai; aur tujh par phiṭkár hai insáf ke din tak....... Aur jab ham ne kahá, firishtoṉ ko, Sijda karo Ádam ko, to sijda kar paṛe magar Iblís; bolá, Kyá main̲ sijda karún̲ ek shaḳhs ko, jo tú ne banáyá miṭṭí ká?" Súra i Ịráf 10, Súra i Kahaf 48, aur Súra i Swád 73, 74 men̲ bhí likhá hai, ki Iblís maḳhlúq kí parastish, yạne butparastí, ke inkár karne se apne Ḳháliq ke huzúr men̲ káfir ṭhahrá; par kaun ziyáda káfir hai, Iblís, yá wuh jis ne apne Ḳháliq kí bábat aisí kufr kí báten̲ likhín̲? Wuh jo apne Ḳháliq par aisá ạib aur gunáh lagátá, yạne ki wuh butparastí ká Báni hai, beshakk niháyat baṛá gunahgár hai. Súra i Mahammad 21.

فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ *

"Tú to ján rakh, ki kisí kí bandagí nahín̲ siwá Alláh ke; aur muạ́fí máng apne gunáh ke wáste," kyún̲ki tere kufr aur butparastí ká gunáh, Ai Mahammad, bahut baṛá hai.

Insán kí paidáish ke bayán i mazkúr se sáf sábit hai, ki ibtidá men̲ Ḳhudá ne sirf ek hí ját, yá zát, banáí, yạne nar aur us kí máda, Ádam aur us kí zauja. So tamám jahán ke ádmí Ádamzád hain̲. Har mulk ke báshinde us aslí zát se the, par muddat ke bạd bạzon̲ ne un men̲ se, apní buzurgí aur imtiyáz ke liye, mutafarriq zát ṭhahráín̲. Rig Veda ke pahle ashṭaka men̲, jo bahut qadím rishíon̲ ke háth se likhá gayá hai, chár judí judí ját ká kuchh zikr nahín̲ miltá. Us men̲ to पञ्चिचनय: yạne, pánch ádmíon̲, yá purushon̲, ká zikr miltá, lekin us men̲ Manú ke chár játon̲ ke pakke bandobast ká bayán, yá us se kuchh ishára, kahín̲ maujúd nahín̲ hai. Rig Veda sab Vedon̲ se pahle likhá gayá, aur sábit nahín̲ hotá, ki us ke likhne ke waqt ádmíon̲ kí chár ját maujúd thín̲. Bạd Rig Veda ke Yajur, Sáma, aur Atharva Veda likhe gae. Yih to mạlúm hai ki bạze log apní ạql ko yahán̲ tak past kar dete, ki kahte ki Veda azal se the, yạne we banáe gae us zabán se peshtar jis men̲ un kí tasníf húí; aur likhe gae un rishíon̲ se pahle, jin ke háthon̲ ne likhá; ki we súktá jo Madhuchhandas, Jetṛí, Medhatithí, wag. se tasníf kie gae, un rishíon̲ kí paidáish se peshtar maujúd the. Yih sab aisá ḳhiláf i fahm hai, ki ạqlmandon̲ ke nazdík us ká radd karná kuchh zarúr nahín̲ hai. Agar utpatti, yá paidáish, men̲ Vedá záhir ho gae, to kis ko, aur kab, aur kahán̲, aur kis tarah, aur kis zabán men̲ die gae? Zamín par paidáish ke chhaṭhe din sirf ek mard thá, aur us kí zabán, qaríb i qiyás, Ịbrí thí. Kuchh bayán nahín̲ miltá, ki Veda us ko die gae, tau bhí agar baḳhshe játe, to kis zabán men̲, aur kis tarah mạlúm ho saktá, ki un ká múl tamám aur sahíh mahfúz rahá? Sáma Veda men̲, jo Rig Veda ke kuchh muddat ke bạd likhá gayá, Bráhmanon̲ ká zikr yún̲ miltá: माकीं ब्रह्म द्विषंवन: yạne, "Bráhmanon̲ ke kíná rakhnewálon̲ se adab mat rakho." Phir: अव ब्रह्मद्विषा जहि ॥ yạne, "Bráhmanon̲ ke kína rakhnewálon̲ ko már ḍálo." Brahmá ne bahut der kí nínd se jágkar baṛí ḳhushí se daryáft kiyá, ki अहमस्मि *main̲ hún̲*; is ạjíb o ḳhush ḳhiyál se us ke dil men̲ ahankára paidá húá, tab us ne paidáish ká qasd kiyá. Veda ke muwáfiq us ne pahle sirf Bráhmanon̲ ko paidá kiyá. Yún̲ Bribad Aranyaka Upanishad men̲ likhá bai: ब्रह्म वा इद मग्र आसीदेक मेव yạne "Bráhmaṇ akele pahle the.” Jis kí ṭíká Sankarácharjya ne yún kiyá: वै इदं क्षत्रादिजातं ब्रह्मैवाभिन्नमासीदेकमेव ॥ “Kshatriya aur aur ját Bráhmaṇ se alag nahíṇ the; játoṇ ká kuchh farq nahíṇ thá; sirf Bráhmaṇ the.” Lekin is hálat se Brahmá aur us ke beṭe Bráhmaṇ ḳhush nahín rahe; kyúṇki jab sab ácháraj the, un ke liye chele kaháṇ se mileṇ? Chunánchi Bribad Araṇyaka Upanishad meṇ likhá hai: तदेकं सन्न व्यभवत् ॥ “Sab ke ek hone se na nibhá.” Jis kí ṭíká Sankarácharjya ne yúṇ kí:

> क्षत्रादि परिपालयित्रादि शून्यं सन्नव्यभवत् न
> विभुतवत् कर्म्मणा नाल मासीदित्यर्थः ॥

“Biná Kshatriya jo rakshá kareṇ karm na nibhá.” Is liye us ne: तच्छ्रेयो रूप मत्यसृजत् क्षत्रम्॥ “Kalyán rúp Kshatriyoṇ ko banayá;” aur us ne swarg ko bhí un se bhar diyá:

> यान्येतानि देवत्रा क्षत्राणीन्द्रो वरुणः सोमो
> रुद्रः पर्ज्जन्यो यमो मृत्यु रीशान इति ॥

“Indra, Varuṇa, Soma, Rudra, Parjanya, Yama, Mrityu aur Isbána dewoṇ meṇ Kshatriye the;” Jín kí hukúmat ká bayán Sankarácharjya yúṇ kartá:

> इन्द्रो देवानां राजा। वरुणो यादसाम्। सोमो ब्रा
> ह्मणानाम् रुद्रः पशूनाम्। पर्ज्जन्यो विद्युदादीनाम्।
> यमः पितृणाम्। मृत्यू रोगादीनाम् ईशानो
> भासाम् ॥

"Indra dewon̲ ká rájá thá, Varuṇa jal ke jantuon̲ ká, Soma Bráhmaṇon̲ ká, Rudra pasúon̲ ká, Parjanya bijlíon̲ aur bajron̲ ká, Yama Pitaron̲ ká, Mrityu rogon̲ ká, Ishána tejon̲ ká rájá thá." Taubhí sirf Kshatriyon̲ se Brahmá santushṭ na bhayá. Dúsrí ját khetí ke liye zarúr thí. Chunánchi Brihad Upanishad ke muwáfiq : स नैव व्यभवत् स विशमसृजत् ॥ "Jab kám na nibhá, tab Vaisya ko banáyá." Jis kí ṭíká Sankaráchárjya yún̲ kartá : स विश मसृजत् धन वित्तोपार्ज्जनाय ॥ "Us ne Vaisya ko dhan daulat baṭorne ke liye banáyá." Tad bhí wuh santushṭ na rahá, kyún̲ki ab tak bhritya aur dás na the. Is liye, Brihad Upanishad ke muwáfiq : स नैव व्यभवत् स शौद्रं वर्णमसृजत् ॥ "Us ne Súdron̲ ko banáyá." Bạd us ke jab baran̲on̲ men̲ byabhichár húá tab Chanḍála aur Paulkasa paidá húe. Yún̲ Brihad Upanishad men̲ likhá hai : चण्डालो ऽचण्डाल: पौल्कसो ऽपौल्कस: ॥ jis kí ṭíká Sankaráchárjya yún̲ kartá :

चण्डालो नाम शूद्रेण ब्राह्मण्यामुत्पन्नः
पौल्कसः शूद्रेणैव क्षत्रियायामुत्पन्नः ॥

"Chanḍála Bráhmaṇí men̲ Súdra se paidá húá, aur Paulkasa Kshatriya strí men̲ Súdra se paidá húá." Yún̲ Veda se mạlúm hai ki chár ját ibtidá men̲ na thín̲, balki rafta rafta ban gaín̲. Is sab ke barḳhiláf Manú kahtá ki Brahmá ne chár ját ibtidá men̲ ek hí waqt men̲ paidá kiyá :

लोकानान्तु विवृद्ध्यर्थं मुखबाहूरुपादतः ।
ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रंच निरवर्त्तयत् ॥

अध्यापन मध्ययनं यजनं याजनन्तथा ।
दानम्प्रतिग्रहंचैव ब्राह्मणानामकल्पयत् ॥
प्रजानां रक्षणन्दानमिज्याध्ययनमेव च ।
विषयेष्वप्रसक्तिश्च क्षत्रियस्य समासतः ॥
पशूनां रक्षणन्दानमिज्याध्ययनमेव च ।
वणिक्पथं कुसीदंच वैश्यस्य कृषिमेव च ॥
एकमेव तु शूद्रस्य प्रभुः कर्म्म समादिशत् ।
एतेषामेव वर्णानां शुश्रूषामनसूयया ॥

“Logon̲ ko baṛháne ke liye us ne apne mukh, bán̲h, jángh, aur pair se Bráhman̲, Kshatriya, Vaisya, aur Súdra ko nikálá. Paṛháná, paṛhná, jag karná, jag karáná, dán dená, dán lená, Bráhmaṇon̲ ke liye us ne ṭhahráyá. Prajáon̲ kí rakshá, dán dená, jag karná, paṛhná, bishaion̲ men̲ prasang na karná, sanchhep se Kshatriyon̲ ke liye ṭhahráyá hai. Pasúon̲ kí rakshá, dán dená, jag karná, paṛhná, baipár karná, byáj lená, aur khetí karná, Vaisya ko ṭhahráyá hai. Ek hí karm kí aggyá Prabhú ne Súdra ke liye ṭhaharáyá; yaṇe, baṛí ḳhushí se in tín baraṇon̲, yá játon̲, kí sewá karná.” Vishnú Puráṇa ke pahle an̲s kí chhaṭhí adhyáye men̲, Veda ke barḳhiláf, yún̲ bhí likhá hai:

सत्याभिध्यायिनः पूर्व्वं सिसृक्षोर्ब्रह्मणोजगत् ।
अजायत द्विजश्रेष्ठ सत्वोद्रिक्तामुखात्प्रजाः ॥
वक्षसो रजसो द्रिक्तास्तथावै ब्रह्मणो भवन् ।
रजसातमसाचैवसमुद्रिक्तास्ततोरुजाः ॥
पद्भ्यामन्याः प्रजा ब्रह्मा ससर्ज द्विजसत्तम ।

तमः प्रधानास्ताः सर्वास्त्वातुर्वर्ण्यमिदंततः ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च द्विजसत्तम ।
पादोरुवक्षस्थलतो मुखतश्च समुद्गताः ॥

Yaṇe, "Pahle, jab sach bolnewále Brahmá ne jagat kí srishṭ kí ichchhá kí, tab us ke mukh se sat-guṇí Bráhmaṇ nikle; us kí chhátí se rajo-guṇí bhaye; us ke píchhe rajo-guṇí aur tamo-guṇí jángh se; pair se Brahmá ne aur prajáon̲ ko sirjá, jo sab tamo-guṇí the. Ye chár baraṇ, Bráhman, Kshatriya, Vaisya, Súdra, Brahmá ke mukh, chhátí, jángh aur pair se nikle." Bhágwat Gítá men̲ yún̲ likhá hai:

चातुर्व्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्म्मविभागशः ॥

"Chár baraṇon̲ ko un ke guṇ aur karamon̲ ke muwáfiq main̲ ne banáyá." Bráhmaṇon̲ kí buzurgí baṛháne ke liye bar̲í chaturáí se Manú Sanhitá men̲ yún̲ likhá hai:

उत्तमाङ्गोद्भवाज्ज्यैष्ठ्याद्ब्रह्मणश्चैव धारणात् ।
सर्वस्यैवास्य सर्गस्य धर्मतोब्राह्मणः प्रभुः ॥
उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्त्तिर्धर्मस्य शाश्वती ।
स हि धर्मार्थ मुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
ब्राह्मणोजायमानोहि पृथिव्यामधि जायते ।
ईश्वरः सर्व्वभूतानान्धर्मकोशस्य गुप्तये ॥
सर्व्वं स्वं ब्राह्मणस्येदं यत्किंचज्जगतीगतम् ।
श्रैष्ठ्येनाभिजनेनेदं सर्व्वं वै ब्राह्मणोऽर्हति ॥
स्वमेव ब्राह्मणोभुंक्ते स्वंवस्ते स्वन्ददाति च ।
आनृशंस्याद्ब्राह्मणस्य भुंजते हीतरे जनाः ॥

"Uttam ang ke hone se, jeṭhái se, Veda ke dháran se, Bráhmaṇ sab srishṭ ká, dharm se, Prabhú hai. ...... Bráhmaṇ kí utpatti hí dharm kí nirantar múrat hai; kyúṉki wuh dharm ke liye utpann húá, moksh ke liye ṭhaharáyá hai. Bráhmaṇ, apne janam hí se, prithiví meṉ adhik hai, sab práṇioṉ ká Íshwar, dharm ke bhanḍár ká rakhnewálá. Sab dhan, jo sansár meṉ hai, so Bráhmaṇ ká hai, apní baṟáí aur kulíntáí se Bráhmaṇ is sab ke láiq hai. Wuh apná hí khátá, apná hí pahintá, apná hí detá: Bráhmaṇ kí dayá se aur log kháte haiṉ." Is ke mutábiq na sirf Muhammad, balki Bráhmaṇ kí bábat yih áyat durust hai:—

لولاک لما خلقت الافلاک

"Agar na hotá tú, na paidá kartá maiṉ aflák ko." Muhammad aur Bráhmaṇ donoṉ sárí makhlúqát se buzurgtar aur afzal kahláte haiṉ. Muhammad yúṉ kahlátá hai:

سرور کائنات و فخر موجودات و رحمت عالمیان و صفوت
آدمیان و تتمه دور زمان محمد مصطفي عليه الصلواة وسلام

شفیع مطاع نبي کریم قسیم جسیم بسیم وسیم

"Káinát ká sardár, maujúdát ká fakhr, ạlamoṉ kí rahmat, ádmíoṉ ká barguzída, daur i zamáne ká titimma, Muhammad i Mustafa (rahmat o salámat i Alláh us par rahe) shafíạ, jis ko itáạt kí gaí, nabí i buzurg, khúbsúrat, qawí, shigufta-rú, khush-rú."

چه غم دیوار امت را که باشد چون تو پشتیبان
چه باک از موج بحر آن را که باشد نوح کشتیبان

بلغ العلي بکماله کشف الدجي بجماله

حَسُنَتْ جَمِيعُ خِصَالِهٖ صَلُّوا عَلَيْهِ وَآلِهٖ

"Kyá gam hai ummat kí díwár ko, ki howe tujh sá madadgár? Kyá dahshat mauj i daryá se us ko, ki howe Núh kishtíbán? Wuh pahunchá bulandí par apní kamáliyat se, us ne táríkí ko parágandá kiyá apn ḳhúbsúratí se; us kí sab ḳhaslat nek hai; rahmat us par, aur us kí aulád par!" Padma Purán meṉ yúṉ likhá hai:

सर्वेषा मेव वर्णानां ब्राह्मणः परमोगुरुः ॥
तस्मै दानानि देयानि भक्तिश्रद्धासमन्वितैः ॥
सर्व्व देवाश्रयो विप्रः प्रत्यक्षं त्रिदशो भुवि ।
यस्तारयति दातारं दुस्तरे विश्वसागरे ॥
सर्व्वेपि ब्राह्मणाः श्रेष्ठाः पूजनीयाः सदैव हि ।
अविद्यो वा सविद्यो वा नात्र कार्य्या विचारणा ॥
विप्रपादोदकं यस्तु कणमात्रं वहेन्नरः ।
देहस्य पातकं तस्य सर्व्व मेवाशु नश्यति ॥
विप्राणां पादनिर्म्माल्यं यो मर्त्यः शिरसा वहेत् ।
सत्यं सत्यमहं वच्मि स मुक्तः सर्व्वपातकैः ॥
विप्रं प्रदक्षिणीकृत्य वन्दते यो नरोत्तमः ।
प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥

"Sab játoṉ ká param gurú Bráhmaṇ hai. Bhaktí aur sraddhá se us ko dán dená cháhiye. Bráhmaṇ sab dewtoṉ ká ásrá hai, bhúm par wuh pratyaksh dewtá hai, jo tártá hai denewále ko jagat ke apár ságar se. Sabhí Bráhmaṇ baṛe haiṉ, un kí púja sadá kí cháhiye,

kyá múrakh howeṉ, kyá paṇḍit howeṉ, biná bichár. Jo Bráhmaṇ ke pair ká jal, (yạne, charaṇámrita, yá charaṇodak) ká ek búnd dháran kare, us ke deh ke samaśt páp jhaṭ nás ho játe haiṉ. Bráhmaṇoṉ ká charaṇodak jo manush sir se dháran kartá, sach, sach main kahtá húṉ, wuh chhúṭ gayá sab pápoṉ se. Bráhmaṇ kí pradachhiná (yá parikramá) karke jo uttam nar bandagí kartá, us ne sát dwíp sahit prithiwí kí parikramá kí." Phir Mahábhárat meṉ likhá hai:

ब्राह्मणा एव सम्पूज्याः पुण्यं स्वर्गमभीप्सता।

"Bráhmaṇ hí kí pújá karní cháhiye un se jo pavitr swarg ko cháhte haiṉ." Aur Brahma Vaibarta kahtá:

गुरुं वा ब्राह्मणंवापि देवताप्रतिमामपि।
दृष्ट्वा शीघ्रो यो न नमेत् स भवेत् शूकरो भुवि॥

"Gurú ko, Bráhmaṇ ko, dewtá kí múrat ko dekhkar, jo shíghar namaskár nahíṉ kartá, so prithiví meṉ súar hotá hai." Kalkí Puráṇa meṉ yúṉ likhá:

भूदेवा ब्राह्मणा राजन् पूज्या वन्द्याः सदुक्तिभिः।
चतुराश्रम्यकुशला मम धर्मप्रवर्त्तकाः॥

"He Rájá, Bráhmaṇ bhúm ke dew haiṉ, chár ásram meṉ kusal, mere dharm ke chalánewále, achchhí báṉíoṉ se un kí pújá aur stuti kí cháhiye." Aur Bhágwat yúṉ kahtá:

ब्राह्मणो जन्मना श्रेयान् सर्व्वेषां प्राणिनामिह॥
तपसा विद्यया तुष्ट्या किमु मत्कलया युतः॥

"Bráhmaṇ tap se, vidyá se, santosh se, sab práṇíoṉ meṉ janam se baṛá hai; kitná adhik yadi mere áṉs se mile." Is sab se maḷúm hai ki Bráhmaṇ log, jin ne Smriti ko likhá, kis tarah apní baṛái karte hain̲. Balki is se bahut ziyáda Shástron̲ men̲ miltá hai; han̲, Bráhmaṇ log tamám ạlam par daṣwá karte hain̲.

दैवाधीनं जगत्सर्वं मन्त्राधीनन्तु दैवतम् ।
तन्मन्त्रं ब्राह्मणाधीनं ब्राह्मणो मम देवता ॥

"Sab sansár dewton̲ ke adhín; dewte mantre ke adhín; we mantre Bráhmaṇ ke adhín; to Bráhmaṇ mere dewte." Aise kufr se kaun hairán na hogá? Phir Manu kahtá:

पृथिवीमपिचैवेमां कृत्स्नामेकोपिसोर्हति ॥

"Wuh sárí prithiví ke jog hai."

न जातु ब्राह्मणं हन्यात्सर्वपापेष्ववस्थितम् ।
न ब्राह्मणवधाद्भूयानधर्मो विद्यते भुवि ॥

"Bráhmaṇ ko kabhí na márná, agarchi sab páp men̲ rahe, ... Bráhmaṇ ke márne se koí dúsrá páp prithiví men̲ ziyáda baṛá nahín̲." Manu Sanhitá ke matlab se yih iqrár to sábit hai, ki Bráhmaṇ bhí páp kiyá karte, par wuh chatur Bráhmaṇ, jis ne us Shástra ko likhá, baṛí hoshyárí se Bráhmaṇon̲ kí sazá manạ kartá hai; yạne, ki "Bráhmaṇ ko kabhí na márná, agarchi tamám páp kiyá kare." Bráhmaṇ ko ḳhún aur lúṭ aur ziná aur har tarah ki badí karne do, kyún̲ki jagat sansár usí ká hai! Padma Puráṇa bhí yún̲ hí kahtá:

अनाचारा द्विजाः पूज्या नच शूद्रा जितेन्द्रियाः ।
अभक्ष्य भक्षका गावः कालाः सुमतयो न च ॥

"Badchál Bráhmaṇon̲ ko pújná; Súdra ko nahín̲, agarchi nekchál howe. Wuh gáe, jo ḳharáb chíz khátí, sumat súar se bihtar hai.” Phir Mahábhárat kahtá:

ब्राह्मणोनावमन्तव्यः सद्सद्वा समाचरन्।

“Bráhmaṇoṉ ká apamán na karná, ḳhwáh nekchál, ḳhwáh badchál howe.” Yúṉ Smriti kahtí, ki ḳharáb, badchál aur múrakh Bráhmaṇoṉ ko mánná cháhiye. Phir, is ke barḳhiláf, Smriti kahtí, ki aise Bráhmaṇoṉ ko na mánná cháhiye. Chunánchi Manu farmátá:

ब्राह्मणस्त्वनधीयानस्तृणाग्निरिव शाम्यति।
तस्मै हव्यं न दातव्यं नहि भस्मनि हूयते॥

“Múrakh Bráhmaṇ triṇ (ghás) kí ág kí tarah bujh játá. Us ko dán na dená cháhiye; kyúṉki rákh meṉ koí hom nahíṉ ḍáltá hai.” Yih to bahut achchhá hukm detá hai, par is ke barḳhiláf, Smriti, yaṇe Mahábhárat kahtá:

दुर्व्वेदा वा सुवेदा वा प्राकृताः संस्कृतास्तथा।
ब्राह्मणा नावमन्तव्या भस्मच्छन्ना इवाग्नयः॥
यथा श्मशाने दीप्तौजाः पावको नैव दुष्यति।
एवं विद्वानविद्वान् वा ब्राह्मणो दैवतं महत्॥

“Kyá múrakh, kyá paṇḍit, kyá ních, kyá uttam howe, Bráhmaṇ ká anádar na karná: we rákh se ḍhampí ág ke samán haiṉ. Jaise masán meṉ bartí ág dushṭ nahíṉ hotí, taise Bráhmaṇ baṟá dewtá hai, kyá múrakh kyá paṇḍit howe.” Phir, is ke barḳhiláf Manu kahtá:

यो नधीत्य द्विजोवेद मन्यत्र कुरुते श्रमम्।

स जीवन्नेव शूद्रत्व माशु गच्छति सान्वयः ॥

"Jo dwija, bin Veda paṛhe, dúsrí vidyá paṛhtá, so jítá hí, apne bans sahit, turant Súdra ho játá." Manu ke is shlok ke birodh men̲ Manu áp kahtá:

अविद्वांश्चैव विद्वांश्च ब्राह्मणो दैवतम्महत् ।
प्रणीतश्चा प्रणीतश्च यथाग्निर्दैवतम्महत् ॥

"Bráhmaṇ, kyá múrakh kyá panḍit, baṛá dewtá hai; jaise agní, kyá sthápit kyá asthápit, baṛá dewtá hai." Phir, Manu ke is shlok ke birodh men̲ Manu áp hí kahtá:

यो नवेत्त्यभिवादस्य विप्रः प्रत्यभिवादनम् ।
नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव सः ॥

"Jo Bráhmaṇ praṇám ká jawáb nahín̲ jántá, koí panḍit us ko praṇám na dewe: wuh Súdra ke muwáfiq hai." So sáf sábit hai, ki Hindú ját kí bábat Hindú dharam pustak ápas men̲ bahut birodh kartí hain̲. Sruti, yạne Veda kahte, ki chár ját ibtidá men̲ na thín̲, lekin rafta rafta, Bráhmaṇon̲ kí baṛáí aur dhan ke lálach ke sabab se, barpá ho gae. Smriti, yạne Manu aur Puráṇa kahte, ki sab ibtidá men̲ Brahmá ke badan se nikle. Phir, úpar kí báton̲ se bakhúbí mạlúm hai, ki Smriti ápas men̲ bahut birodh kartí, balki Bráhmaṇon̲ kí bábat Manu Manu hí se bibád kartá hai. Jo pustak ápas men̲ aisá bibád kartí, so hí aṭal aur sab-buddhímán Íshwar kí taraf se nahín̲ ho saktí. Har ạqlmand paṛhnewále ko sáf mạlúm hogá, ki Bráhmaṇon̲ ne kis maqsad se chár játon̲ ko ṭhaharáyá, yạne, ki un ká dhan aur baṛáí har tarah se baṛh jáwen̲ aur mahfúz raheṉ. Bráhmaṇoṉ ke dhan rakhne ke wáste Bhágwat meṉ yúṉ likhá hai :

दुर्जरं वत ब्रह्मस्वं भुक्त मग्ने र्मनागपि ।
तेजीयसोऽपि किमुत राज्ञा मीश्वरमानिनाम् ॥
नाहं हलाहलं मन्ये विषं यस्य प्रतिक्रिया ।
ब्रह्मस्वं हि विषं प्रोक्तं नास्य प्रतिर्विधि भुवि ॥
ब्रह्मस्वं दुरनुज्ञातं भुक्तं हन्ति त्रिपूरुषम् ।
प्रसह्य तु वलाद्भुक्तं दश पूर्वान् दशापरान् ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः ।
षष्टिं वर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः ॥
विप्रं कृतागसमपि नैव द्रुह्यत मामकाः ।
घ्नन्तं वहुशपन्तं वा नमस्कुरुत नित्यशः ॥
ब्राह्मणार्थो ह्यपहृतो हर्त्तारं पातयत्यधः ।
अजानन्तमपि ह्येनं नृगं ब्राह्मणगौरिव ॥

“ Bráhmaṇ ká dhan thoṛá bhí kisí ko hazam nahíṉ hotá, ág ko bhí nahíṉ, balki rájáoṉ ko bhí, agarchi we baṟe howeṉ. Maiṉ zahar ko zahar nahíṉ mántá jis kí dawá hai; Bráhmaṇoṉ ká dhan zahar hai jis kí dawá prithiví par nahíṉ ho saktí. Bráhmaṇ ká dhan, agar bhúl se kháyá jáwe to tín pusht tak mártá hai ; jo zabardastí se kháyá jáwe, to das pahlí, das pichhlí pusht tak mártá hai. Apná diyá yá paráyá diyá Bráhmaṇ ká dhan jo har letá hai, so sáṭh hazár baras bishṭhá meṉ kirm hotá hai. Ai mere logo, Bráhmaṇ ká droh mat karo, agarchi aprádhí howe. Agarchi wuh ghátí yá gálí detá howe, us ko hamesha praṇám karo.

Bráhmaṇ ká dhan agarchi dúsre Bráhmaṇ ke liye anján koí har lewe, tau bhí wuh dhan us ko narak meṉ ḍáltá hai, jaise Bráhmaṇ kí gáe ne Rájá Nriga ko giráyá.” Yihí Bráhmaṇ ke dhán kí rakhwálí ke liye hai. Phir, Bráhmaṇoṉ kí baṟáí ke liye Manu kahtá:

एकजाति र्द्विजातींस्तु वाचा दारुणया क्षिपन् ।
जिह्वायाः प्राप्नुया च्छेदं जघन्यप्रभवो हि सः ॥
नामजातिग्रहन्त्वेषा मभिद्रोहेण कुर्वतः ।
निःक्षेप्यो ऽयोमयः शंकु र्ज्वलन्नास्ये दशाङ्गुलः ॥
अवनिष्ठीवतो दर्पाद्द्वावोष्ठौ छेदयेन्नृपः ।
केशेषु गृह्णतो हस्तौ छेदये दविचारयन् ॥
पादयो र्दाढिकाया ञ्च ग्रीवायां वृषणेषु च ।

“Ek ját ká ádmí (yaṇe Súdra) jo dwija kí kaṭhor bachan se nindá kare, to us kí jíbh káṭ lí jáwe, kyúṉki wuh pair se utpann húá. Agar us ká nám aur ját nindá ke wáste droh se kahe, to us ke munh meṉ jalte lohe kí das ungal kíl ṭhonkí jáwe. Abhimán se agar us par thúke, to rájá us ke donoṉ honṭh káṭ ḍále. Agar Bráhmaṇ ke bál aur múchh ityádi (abhimán se) pakaṟe, to bin bichár us ke donoṉ háth káṭ lewe.” Is ke muqábale meṉ Ḳhudáwand Ísá Masíh kí chál aur us kí bátoṉ par liház karo: “Maiṉ ne apní píṭh márnewáloṉ ko dí, aur apne rukhsáre bál ke nochnewáloṉ ko; maiṉ ne apná múṉh ruswáí aur thúk se na chhipáyá.” Yas. 50: 6. Manu farmátá ki Súdra kabhí Parameshwar ká bachan na síkne; us ke liye parlok meṉ kuchh ásrá nahíṉ hai.

न शूद्रायमतिन्दद्यान्नोच्छिष्टंनहविष्कृतम् ।
नचास्योपदिशेद्धर्म्मन्नचास्यव्रतमादिशेत् ॥
योह्यस्यधर्म्ममाचष्टेयश्चैवादिशतिव्रतम् ।
सोऽसंवृतन्नामतमः सहतेनैवमज्जति ॥

"Súdra ko Bráhmaṇ budh na batáwe, aur apná kháná bhi na dewe; aur na jo hom se bachtá; aur aise ádmí ko dharm upades na kare, aur brat na banáwe. Jo us ko dharm kahe aur brat batáwe, wuh us ke sang Asamvrita narak meṉ ḍúbe." Phir Shástra meṉ yih hukm hai, ki "Agar Súdra Veda ko paṟhe, to rájá sísá galáke us ke muṉh meṉ ḍál dewe; agar sune to kán meṉ; agar Veda ká abhyás kare, to rájá us ko ján se máre." Beshakk shaeíroṉ kí rahmat ạin zulm hai. Lạnat un ke gazab par, ki tund hai, aur un ke qahr par, ki sakht hai. Bráhmaṇ ke haqq kí mazkúr bátoṉ ke muqábale meṉ, yạne ki Súdra dharm upades na páweṉ, Masíh kí báteṉ suno: "Ai sab mihnatí aur zerbár logo, mere pás áo, ki maiṉ tum ko árám dúṉgá. Merá júá apne úpar le lo, aur mujh se síkho; kyúṉki maiṉ halím aur dil se garíb húṉ, aur tum apní jánoṉ ká árám páoge. Kyúṉki merá júá ásán, aur merá bojh halká hai," Matí, 11: 28—30. Bihtar ki Bráhmaṇ log, jo apne ko pawitra aur nispáp jánte hain, apne in mantroṉ par soch kareṉ:—

पापोहं पापकर्म्मोहं पापात्मा पापसम्भवः ।
त्राहि मां पुण्डरीकाक्ष सर्व्वपाप हरो हरिः ॥

"Maiṉ páp, páp karnewálá, merí átmá páp, maiṉ páp se paidá; He kamal-netr, merí rakshá kar, kyúṉki tú sab páp ká harnewálá hai."

अन्यथा शरणन्नास्ति त्वमेव शरण म्मम ।
तस्मात्कारुण्य भावेन रक्षस्व परमेश्वर ॥

“ Dúsrí saran nahíṉ hai, tú hí merí saran hai, is liye dayá bháo se, He Parameshwar, rakshá kar.”

मत्समोनास्ति पापिष्ठ स्त्वत्समो नास्ति पापहा ।
इति संचिन्त्य मनसा प्राणान् संधारयाम्यहम् ॥

“ Mere samán pápí nahíṉ, tere samán páp-násak nahíṉ hai. Yih bichárke maiṉ práṇoṉ ko dháran kartá húṉ.”

पापिनामहमेवाग्रो दयालूनां त्वमग्रणीः ।
दयनीयो मदन्यो ऽस्ति तव कोऽत्र जगत्त्रये ॥

“ Pápíoṉ meṉ maiṉ sab se pahlá ; aur dayáloṉ meṉ tú baṛá. Tínoṉ jagat meṉ mujh se dúsrá terí dayá ká muhtáj nahíṉ hai.”

अपराधसहस्राणि क्रियन्तेऽहर्निशं मया ।
दासो ह मिति माम्मत्वा क्षमस्व परमेश्वर ॥

“ Hazároṉ aprádh rát din maiṉ kartá húṉ ; parantu mujhe apná dás jánkar, He Parameshwar, kshamá kar.” In mantroṉ meṉ Bráhmaṇ apne ko sab se baṛe pápí kahte haiṉ, aur ham bhí un ke is gumán par muttafiq haiṉ. We páp se paidá hote, aur janam se Súdra bhí haiṉ.

जन्मना जायते शूद्रः कर्म्मणा जायते द्विजः ।
वेदाभ्यासी तु विप्रः स्यात् ब्रह्मज्ञानी तु ब्राह्मणः ॥

“ Janam se Súdra utpann hotá, karam se dwija, Veda ke abhyás se Vipra, Brahm ke gyán se Bráhmaṇ.” Brahmá ke pair se pahle paidá hote, tab us ke mukh se nikalte. Bạze Bráhmaṇ bhí ạjab tarah ke janam se paidá húe. Vyása Parásara aur Machhodarí se paidá bhayá, Achala Muni háthí se, Kesa Pingala ullú se, Agastya Muni ghaṟá se, Kapila bandar se, Gautama latá se, Drona Áchárya sarpat ghás se, Taitríya Rishi títar se, Sringí Rishi harní se, Vasishṭha apsará se, Nárad Muni dásí kalwárin se; yạne ye sab Bráhmaṇ Brahmá ke mukh se paidá húe. Hindú Shástroṉ meṉ Brahmá jhúṭhá ṭhahrá, aur us ke jhúṭh ke sabab se Hindú log ab us kí púja nahíṉ karte haiṉ. Par munásib nahíṉ hai, kí jhuṭh ke Báp ko chhoṟke, us ke putroṉ kí púja karte raheṉ. Usí mukh se, jis se wahí ḳharáb jhúṭh niklá, Bráhmaṇ bhí nikle; sab Brahmá ke jhúṭhe mukh se nikle haiṉ. So jis tarah Hindú logoṉ ne jhúṭhe Brahmá ko chhoṟá hai, jhúṭhe Bráhmaṇoṉ ko bhí chhoṟ deweṉ, kyúṉki Brahmá ke jhúṭhe mukh se nikle haiṉ. Kaisí kaisí birodh kí báteṉ ját kí bábat miltí haiṉ. Albatta yih Ḳhudá se kabhí muqarrar nahíṉ húí. "Ḳhudá ne, jis ne ạlam aur sab kuchh jo us meṉ hai, paidá kiyá, ... ek lahú se insán kí sab qaumeṉ paidá kiyáṉ, táki tamám rú i zamín par baseṉ." Sab koí ek lahú se paídá húe, aur munásib hai, ki sáre ádmí ápas meṉ mel aur mahabbat rakheṉ; jaisá Cowper, ek Angrezí sháịr, fasáhat ke sáth kahtá:

"God, working ever on a social plan
By various ties attaches man to man:
He made at first, though free and unconfin'd,
One man the common father of the kind;
That every tribe, though plac'd as he sees best,
Where seas and deserts part them from the rest,

Diff'ring in language, manners, or in face,
Might feel themselves allied to all the race."

"Khudá ká kám hai yak naqsha i tamaddun par,
Ki jis kí búqalamún bandishen̲ karen̲ záhir,
Wuhí milátá insán̲ ko sáth insán̲ ke,
Wuh khwáh Hind ke hon̲, khwáh howen̲ Írán̲ ke,
Shurú meu̲ us ne kiyá ek mard ko íjád,
Rahá wuh shád o beqaid aur thá ázád,
Magar wuhí padr i ám jins i Ádam thá,
Biná i silsila i nám i jins i Ádam thá,
Har ek firqa agarehi rakhá gayá abtar,
Usí kí marzí se jis kí nigah men̲ thá bihtar,
Kisí kí hadd men̲ samundar kahín̲ bayábán̲ hai,
Judáí karne ká yih ek sabab hai báqíon̲ se,
Kahín̲ zubán̲ kí judáí hai, taur kí hai kahín̲,
Kahín̲ par shakl kí, tá samjhen̲ sab yún̲ apne taín̲,
Ki ham agarehi miláe gae hain̲ nasl ba nasl,
Wale hain̲ rishta i ihsás se sab hí ham asl."

Hindú Shástron̲ men̲ bhí likhá hai ki sab log phir ek hí ját ho jáenge, chunánchi Vyásdeva kahtá ki sab sáth sáth baiṭhke kháenge, ki Bráhman̲ Veda ko bechenge, aur un kí vidyá játí rahegí, sab koí, ját kí kulíntáí aur marjád chhoṛenge; yun̲ Haribans men̲ likhá hai:

एकवर्णा भविष्यन्ति प्राप्ते सति यगक्षये ।
वेदविक्रयिणश्चैव तथा सिद्धान्नविक्रयाः ॥
अभक्ष्य भक्षका विप्राः विद्याहीना कुवृत्तयः ।
सर्वे ब्रह्म वदिष्यन्ति नराः स्वल्पायुषस्तथा ॥

"Ek baraṇ ho jáenge jug ke ant men̲. Veda ko aur sidh ann bechenge, aur abhakshya bhakshaṇ karenge, (we bast kháenge jo ját ko manaṇ hain̲), aur vidyá se

hín honge, aur kubritti honge, sab koí Brahm Brahm kahenge, aur thoṛe jíenge."

सिद्धअन्न जन विक्रय करिहंहि ।
द्विजगण वेद बेंचि मुद भरिहंहि ॥
ह्वै अभक्ष्य भक्षक सब लोगा ।
सदा अइन्द्रीजित कृतभोगा ॥
करिहंहि कुत्सितकर्म्म अरु कथिहैं ब्रह्मविलास ।
लघुवुधिवल वीरजसरवख ॥
तीसबरस मिति आयुर्दाय ।
करिहंहि भोग रोगसोंछाय ॥

Úpar kí sárí báton̲ se sáf sábit hai, ki ját na ibtidá men̲ muqarrar húí, aur na Ḳhudá kí taraf se hai, lekin Bráhmaṇon̲ ne apní baṛáí aur apne dhan ke liye use muqarrar kiyá. Agar Ádam peshtar se un ká abhimán aur ahankár dekhtá, to beshakk unhen̲ ye báten̲ kahtá jinhen̲, Milton ke muwáfiq, us ne Nimrúd kí bábat kahá, jab us ká gurúr ḳhiyál men̲ dekhá.

"O execrable son! so to aspire
Above his brethren; to himself assuming
Authority usurp'd, from God not given:
He gave us only over beast, fish, fowl,
Dominion absolute; that right we hold
By his donation; but man over men
He made not lord; such title to himself
Reserving, human left from human free."

"Malaún pisar ashadd hawasnák,
Ho bháion̲ se tú apne bebák,
Wuh le liyá iqtidár bilkull,
Detá nahín̲ jis ko Qádir ul kull,

Sirf us ne diyá hai, ham ko y'háṉ par,
Haiwán o parand o máhíáṉ par,
Tá howeṉ musallit un pa mutlaq,
Inám hai, apná aur yih hai, haqq.
Lekin wuh na hogá is se ḳhursand,
Insáṉ, Insáṉ ká ho Ḳhudáwand,
Iṉ haqq baḳhitáb i álí ash bád
Insáṉ Insáṉ se hai ázád."

29. *Aur Ḳhudá ne kahá, ki dekho maiṉ ne har ek bíjdár ságpát ko jo tamám rú i zamín par hai, aur har ek daraḳht ko jis meṉ daraḳht ká bíjdár phal hai, tum ko diyá,* tumháre liye muqarrar kiyá, *hai:* zamín ká ság *tumheṉ kháne ke wáste hogá.* Túfán, aur ḳhusúsan insán kí bargashtagí aur zamín ke lạuatí hone se peshtar, zamín ká ságpát ádmíoṉ kí ḳhurák ke liye muqarrar húá. Bạd túfán ke Ḳhudá ne sab jíte chalte jánwar insán ke kháne ke wáste baḳhshe. Paid. 9: 3.

30. Na sirf baní Ádam Ḳháliq se ḳhurák páte, us ke paroṉ ke sáye tale rahte, par har jándár bhí us se rozí pátá hai; un ko bhí Ḳhudá ne zamín ká phal diyá. *Aur zamín ke sáre jándár ko, aur ásmán ke sáre parinde ko, aur sab ko jo zamín par rengtá hai, jis meṉ zindagí ká dam hai, tamám sabz ságpát kháne ke liye* maiṉ ne diyá hai. *Aur aisá húá* jaisá Ḳhudá ne farmáyá. Sáre jándár Parwardigár ke dastarḳhwán se roz ba roz kháte haiṉ. Wuh jo jánwaroṉ kí ḳhabar letá, beshubha apne farzandoṉ se koí ḳhúbí o nịmat báz na rakhegá.

31. *Aur* Hamadán *Ḳhudá ne,* jis ko us ke sab kám ágáz i áfrínish se mạlúm haiṉ, (Amál 15: 18.) *us sab par, jo us ne banáyá thá, nazar kí; aur dekho,* na sirf

achchhá, balki *bahut achchhá*, us meṉ kuchh ạib nahíṉ thá ; Ḳháliq ká iráda púrá húá. Ek ek din ká kám us ne achchhá dekhá, par jab tamám áfrínish ká kám kámil ho gayá, us ká mukammal kám aisá niháyat jalálí aur ḳhúbsúrat aur ápas meṉ muttafiq, aur insán ke fáide o bihtarí ke liye sáf záhir húá, ki Ḳháliq ne sab ko *bahut achchhá* kahá. Us kí taraf se faqat bhaláí aur ḳhúbí átí ; wuh buráí ká Bání hargiz nahíṉ ho saktá. Us ne sab kuchh, insán samet, bahut durust aur ḳhúb banáyá, par Shaitán kí taraf se insán, aur ạlam us ke sáth, bigaṟ gayá. Hálánki áfrínish ká kámil kám, insán kí bargashtagí ke báịs se, aisá ḳharáb ho gayá, tau bhí us sab meṉ ab tak iláhí hastí, aur zát o sifát, aur hikmat, aur qudrat, aur mihrbání har dam áshkárá hotí haiṉ. Us kí jo sifateṉ nádídaní haiṉ, yạne us kí azalí qudrat aur Ḳhudáí, áfrínish i ạlam se us ke kámoṉ meṉ dikháí játí haiṉ. Rúm. 1 : 20. *Aur Shám húí, aur subh húí* us *chhaṭhe din* meṉ jab zamín ke sáre jándár, yạne haiwán aur insán, paidá húe.—Us hafte ke sab kám kámil aur bilkull ḳhúb the, sab meṉ Ḳhudá kí qudrat aur hikmat aur mihrbání aur jalálat har tarah se mạlúm ho gaíṉ. Agar Alqádir cháhtá, ek din meṉ, ek dam meṉ, áfrínish ká kám tamám kar saktá. Jis ne kahá 'Núr howe, aur núr húá,' wuh yih bhí kah saktá, ạlam howe, aur fauran ạlam ho játá. Par us ne pasand kiyá ki yúṉ rafta rafta is kám ko púrá aur kámil kare, táki us ke ạqlmand maḳhlúq har ek din ke kám par, aur us ke har hisse par, alag alag gaur karke, us kí sitáish aur tamjíd kareṉ. Us ne hafta aur sabt

ko bhí muqarrar kiyá, táki baní Ádam pák árám ke din meṉ, dunyá ke anjám tak, us ke kámoṉ aur us kí sifát par soch karte howeṉ.

Úpar ke bayán se sáf sábit hai, ki Ḳhudá ne, ạlam ko ạdam se wujúd meṉ lákar, use apne hukm se ṭhík intizám meṉ rakhá. Is se mạlúm hotá hai, ki dunyá na to prakriti se, na paramáṉú se, na máyá se, na sabd se hai; aur ki Íshwar jagat ká upádána-káran aur samaváya-káran bhí nahíṉ, lekin us ká nimitt-káran aur ịllat i fáịlí hai. Is se yih bhí mạlúm hotá hai, ki Íshwar alag, aur us ke káraj alag haiṉ; ki wuh ek, aur us ke káraj anek haiṉ. Káran aur káraj meṉ farq hai. Íshwar káran aur jagat káraj hai. So Íshwar aur jagat meṉ farq hai. Banáneháre aur banáe húe meṉ farq hai. Íshwar Banánehárá aur jagat banáyá húá hai. So Íshwar aur jagat meṉ farq hai. Ek hí adwait Parameshwar to hai, एकमेवा द्वितीयं, jis ke hukm se jagat paidá húá; aur jis meṉ aur jagat meṉ wuhí farq rahtá jo káran aur káraj ke bích meṉ hamesha hotá hai. Káraj káran nahíṉ ho saktá, na banáyá húá Banánehárá; jis tarah ki ghaṛá kumhár nahíṉ ho saktá, aur jagat bhí Íshwar nahíṉ ho saktá. Yúṉ wuh jhúṭh sábit hai:

सर्व्वंखल्विदं ब्रह्म...... ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति।

"Nischai yih sab Brahm hai," sab jo hai so ek hí padárath, Brahm, hai. Har ek bast jis meṉ lambáí, chauṛáí aur uncháí hai, so kaí hissoṉ se ban gaí. In ke har ek hisse meṉ bhí lambáí, chauṛáí, aur uncháí hai. So in meṉ se bhí har ek hissa ek hí padárath hai. Sab jo hai, so Brahm hai; har ek bast jis meṉ lambáí, chauṛáí aur uncháí hai, so

Brahm hai; aise har ek chíz ká har hissa Brahm hai; so har ek Brahm meṉ bahut Brahm rahte haiṉ. Phir, har ek padárath jis meṉ sirisht se lambáí, chauṛáí aur unchái nahíṉ haiṉ, ye hí guṉ kabhí nahíṉ pá saktá. Átmá yá rúh meṉ ye guṉ nahíṉ haiṉ; so átmá lambí, chauṛí aur unchí kabhí nahíṉ ho saktí. Phir ham nahíṉ kah sakte ki tarah tarah kí súrat yá rúp ek hí haiṉ, yạne ki chapṭí mez kí súrat, aur bandar kí súrat, ek hí haiṉ. Donoṉ meṉ farq hai, ek nahíṉ, aur ek hí Brahm nahíṉ ho sakte. Achal aur chalnewáloṉ meṉ, beján aur jándároṉ meṉ bhí farq hai; patthar to Bráhmaṉ nahíṉ, na chaul sámp hai. Donoṉ meṉ farq, so ek nahíṉ, aur na ek hí Brahm. Phir, Parmeshwar aṭal hai, par zamín kí sárí chízeṉ ṭal játí haiṉ, so we Parmeshwar nahíṉ ho saktí. Sab ek hí Brahm hai, sab meṉ tázagí aur saṟan, aur maut aur har tarah kí tabdíl sadá chalí játí hai; so Brahm bhí saṟ játá, martá, aur hamesha badal játá hai. Wuh jo aṭal hai, so hamesha eksáṉ rahtá; na baṟh játá, na kam ho játá; us meṉ tabdíl aur zawál ká sáya nahíṉ hai. Par wuh jo badaltá, us ká ṭhikána nahíṉ, magar yih ki wuh ṭhikáne lag saktá; wuh jo baṛh játá, nás bhí ho saktá, us ká kuchh bharosá nahíṉ ho saktá. Agar Brahm yúṉ kah saktá बहुस्यां प्रजायेय। "Maiṉ bahut ho jáúṉ," to phir kah saktá: न्यनः स्यां नष्टस्स्याम्। "maiṉ kam aur nás ho jáúṉ." Jo aise nást Brahm par biswás látá, so hí nástik hai. Agar jagat, makṛí ke jále ke samán, Brahm se niklá, tad bhí jagat aur Brahm meṉ farq hai, jis tarah ki makṟí aur jále meṉ farq rahtá hai. Koí jále ko makṟí nahíṉ kahtá, balkí jálá makṟí se alag aur nás ho játá, jab makṛí jítí rahtí hai. Yih drishṭánt bhí ṭhík nahíṉ hai: ‘jagat, jále ke samán, Brahm se niklá, aur phir Brahm meṉ mil jáegá!’ Jálá makṛí meṉ kabhí nahíṉ mil játá, par har bahnewálí hawá aur har chalnewále bálak kí lílá rahtí hai. Yúṉ agar I′shwar kí lílá meṉ jagat us meṉ se niklá, to kuchh bharosá nahíṉ ki wuh lílá meṉ bhí jagat na chhoṛegá, jis tarah ki makṛí lílá meṉ jále ko chhoṛ detí hai. To hamárá kaháṉ ṭhikáná milegá? Phir, ek hí chíz kí bábat ham ek hí waqt meṉ do muḳhtalif báteṉ nahíṉ kah sakte. Chunánchi fuláne ádmí kí bábat nahíṉ kah sakte, ki wuh ek hí dam meṉ bhalá changá aur bímár donoṉ hai, ki wuh ek hí dam meṉ fuláne shai ko pasand kartá aur use makrúh bhí jántá, ki wuh fuláne bát ká iqrár kartá, aur us ká inkár bhí kartá, ek hí dam meṉ. Yúṉ I′shwar ke bishai meṉ ham nahíṉ kah sakte ki ek hí shai ko, ek hí dam meṉ, pasand kartá aur use makrúh bhí jántá, ki wuh inkár aur iqrár ek hí bát ká, ek hí dam meṉ, kartá hai. Par agar sab ek hí Brahm hai, to Brahm aisá hí kartá. Brahm apne ko pasand kartá aur makrúh jántá, apná iqrár aur inkár bhí kartá, bhalá changá aur bímár rahtá, sab ek hí dam meṉ; kyúṉki *Sarvam khalvidam Brahm.* Phir, agar aisá howe, to Brahm har dam badal játá, ek dam meṉ ek Brahm hai, dúsre dam meṉ dúsrá Brahm, jis tarah ki sáre ádmíoṉ ke ḳhiyál badal játe haiṉ. Háṉ ek hí dam meṉ itne Brahm honge jitne jagat sansár meṉ manushoṉ kí chintá haiṉ. So ek adwait Brahm kaháṉ? Aur jaisí chintá waise Brahm bhí honge; budhimán, múrakh, ḳharáb, nafratí. Sárí shahwateṉ, badchálí, aur badmaạshí Brahm meṉ paidá hongí, balki

we hí Brahm honge; kyúṉki *Sarvam khalvidam Brahm.* Is ke muwáfiq durust nahín hogá ki ham kaheṉ ki faláne ádmí ne dúsre ádmí ko már ḍálá, lekin ṭhík bolí yih hogí, Brahm ne áp ko már ḍálá; na kahenge ki Ráma ne Ráwana ko már ḍálá, par Brahm ne, Ráma ke rúp meṉ, Brahm ko, Ráwana ke rúp meṉ, már ḍálá; na kaheṉge ki Ráma Ayodhyá se Lanka meṉ gayá, par Brahm Brahm se Brahm meṉ gayá. Is ke muwáfiq zarúr hai ki ádmíoṉ kí bolí aur maháwara badal jáweṉ, na kaheṉ ki ek ádmí dúsre se dushmaní rakhtá, yá bakhshish mángtá, yá khání khátá; lekin Brahm apne se kíná aur dushmaní rakhtá, apne se bakhshish mángtá, apne ko hánk detá, apne ko khátá, satátá, dukh detá, pháṉsí detá, már ḍáltá, nás kartá hai. Brahm kí tamíz aur dil meṉ bahut dukh hotá, máyús ho játá, aur apne ko halák karne cháhtá hai. Yúṉ har dam Brahm nihâyat ízá aur dukh meṉ rahtá hai; kyúṉki *Sarvam khalvidam Brahm.*

Rishi log kahte, ki jaisí peṛ, ḍálí, ṭahne, patte, phúl samet, bíj meṉ hai, waisá tamám jagat Brahm meṉ hai.

न तदस्ति न तस्मिन् यद्विद्यते विततात्मनि ॥
फलपुष्पलतापत्रशाखाविटपमूलवान् ।
वृक्षबीजे यथा वृक्षस्तथेदं ब्रह्मणि स्थितम् ॥

"Na wuh hai, na us meṉ, jo hai, baṛe Brahm meṉ. Phal, phúl, latá, pattá, sákhá, biṭap, múl, yih sab jis meṉ hai, aisá briksh, jaise briksh ke bíj meṉ hai, taise yih jagat Brahm meṉ hai." Yạne, briksh bíj meṉ hai, aur donoṉ ek hí padárath haiṉ, taisá jagat Brahm meṉ hai, aur donoṉ ek hí padárath, káraj aur káran donoṉ

ek hí haiṉ; jis tarah ki ghaṛe aur kumhár meṉ, ghar aur kárigar meṉ farq kuchh nahíṉ hai! Par yih drishṭánt ṭhík nahíṉ hai. Bíj meṉ tamám peṛ, ḍálí, patte, phúl, phal samet, nahíṉ samáte; sirf us ká aṉkhuá aur chhoṭi jaṛ. Jab wuh nikaltí, bíj ká chhilká saṛ játá aur phir nahíṉ miltá. Peṛ jab jam játá, hawá aur pání aur zamín se apní parwarish pátá, aur yúṉ baṛh játá hai. Brahm bíj ke samán hai, jis meṉ jagat hai. Kyá, jab jagat us meṉ se niklá, us ká chhilká bhí saṛ gayá aur wuh bilkull játá rahá? Biláshubha, jagat aur kisí dúsre kí taraf se sambhálá játá aur parwarish pátá hai. Brahm ká chhilká saṛ gayá, aur us ká jálá uṛ gayá hai; jagat sthir rahtá, aur us ká sachchá Banánehárá use sambháltá aur us kí rakhwálí sadá kartá hai.

Paidáish ke pahle báb se mạlúm hotá hai, ki Ádam, pahlá manush, Ishwar kí sámarth se ibtídá meṉ paidá húa, nit nahíṉ thá, jaisá bạze kahte:

न जायते म्रियते वा विपश्चित् ॥

“Wuh gyání na paidá ho, na mare.” Par koí ádmí nahíṉ batá saktá, ki agar nit thá, to paidá hone se pahle kyá kartá thá. Ján wuhí hai, jo gyán rakhtá, aur jántá, aur dhiyán kartá hai; jo aisá na kare, to gyání nahíṉ hai. Agar gyání howe, to us kí chintáoṉ kí kuchh yád zarúr hai; nahíṉ, to kis rít se jáná jáwe ki gyání rahá? Phir, Banánewále aur banáe húe meṉ farq hai. Íshwar Banánewálá, aur ádmí banáyá húá hai. To Íshwar aur ádmí meṉ farq hai. Par bạze kahte:

ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति ॥

“Brahm ká jánnewálá áp hí Brahm hai.” Jánnewálá ek jan hai, aur Brahm, jis ko wuh jántá, dúsrá jan hai. Donoṉ jan, jab ek dúsre ko jántá, ek hí ho játe; kyúṉki wuh jo jántá, na sirf us ke samán jo jáná játá hai, balki wuhí ho játá; aur koí jánnewálá nahíṉ rahtá. Jaisá chelá, jab apne gurú ko jántá, turant gurú ho játá, aur chelá nahíṉ rahtá; aur gadhá, jab apne dhobí ko jántá, jhaṭ áp hí dhobí ho játá aur koí gadhá nahíṉ rahtá; kyúṉki jan ká jánnewálá áp hí wahí jan hai. Agar Bráhmaṇ ká kutta apne málik ko jáne, fauran wuh bhí Bráhmaṇ ho játá, kyúṉki *Brahmavid Brahmaiva bhavati.* Agar Súdra Veda kuchh sune aur Brahm ko jáne, to us ke kán meṉ galá húá sísá na ḍálná cháhiye, kyúṉki wuh Brahm ho gayá—*Brahmavid Brahmaiva bhavati.* Wuh bhí, Brahm hokar, biná ahankár, kah saktá अहं ब्रह्मास्मि "*Maiṉ Brahm húṉ,*" aur zarúr ki us ká Brahmavid bhái Bráhmaṇ us se kahe तत्त्वमसि "Taun tum ho." Brahm ká jánnewálá Súdra, Veda ká abhyás karke, kah saktá—*Aham Brahmásmi,*—merá banánewálá aur hákim koí nahíṉ, Brahmá aur Bráhmaṇ kaun? Mere siwá koí nahíṉ hai, maiṉ sab kuchh húṉ: *Sarvam khalvidam Brahm; Aham Brahmásmi; Aham sarvam.* Sab kuchh Brahm hai, chúnṭí, háthí, súar, gadhá, Súdra, Bráhmaṇ; Maiṉ Brahm húṉ; to Maiṉ har tarah ká jánwar húṉ.

Brahm ká jánnewálá áp hí Brahm hai. Jis dam ádmí chúnṭí ko jántá, chúnṭí ho játá, aur gadhá ko jánkar gadhá bhí ho játá; kyúṉki *Gadhavid Gadhaiva bhawati.* Tab wuh gadhá, Bráhmaṇ ko pahchánkar, Bráhmaṇ bhí ho játá; aur apne bhái Sankarácharjya ke muwáfiq yúṉ kah saktá:

मनश्चक्षुरादेर्विमुक्तः स्वयं यो मनश्चक्षुरादेर्मनश्चक्षुरादिः। मनश्चक्षुरादेरगम्यस्वरूपः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा॥

"Man, netr, ádi se, jo áp hí chhúṭá hai, man, netr, ádi ká man, netr, ádi hai, aur man, netr, ádi se jis ká swarúp jáná nahíṉ játá, wuh nit milnewálá swarúp átmá maiṉ húṉ," yạne Sanátan Parmeshwar maiṉ hí húṉ. Aise kufr ká jawáb zarúr nahíṉ hai. Jo apne ko Parmeshwar jántá, so kisí dúsre ko nahíṉ mánegá, us ke sámhne nek aur bad meṉ kuchh farq nahíṉ, us ke liye dharm aur mat zarúr nahíṉ hai. Agarchi wuh Brahm aur *sarvam* hai, tau bhí is lok se kúch karke dúsre Brahm meṉ mil jáegá, aur us ká *sarvam* nest ho játá:

यत् प्रयन्त्यभिसम्विशन्ति तद्विजिज्ञासस्व तद् ब्रह्म॥

"Jis meṉ játe haiṉ, us meṉ milte haiṉ, us ko jáno ki wahí Brahm hai;" par-lok meṉ kuchh nahíṉ jánegá, aur áp bhí nahíṉ hogá:

अशरीरं वा वसन्तं न प्रियाप्रिये स्पृशतः॥

"Jo bin sarír rahtá, us ko priyá aur apriyá spars nahíṉ kartá, (nahíṉ chhútá);" us ko na dukh na sukh mạlúm hai, na narak, na baikunṭh. To agar páp kiyá kare, kuchh ḍar nahíṉ, sazá nahíṉ hogí, dharm aur adharm ek hí haiṉ. Sab jo hai so Brahm; páp aur jhúṭh hai; so páp aur jhúṭh Brahm hai. Isí tarah *sarvam-khalvidam-Brahm-wále* sárí díndárí ko bigáṛte aur miṭá dete haiṉ. Ek ḳhushí kí bát to hai, ki we thoṛe haiṉ, aur thoṛe ho sakte; sirf we jinhoṉ ne Ve-

da paṟhe haiṉ, aur bairágí bhí haiṉ, is mat ke adhikárí ho sakte, jaisá Saṉkaráchárjya kahtá:

शान्तो दान्त उपरतस्तितिक्षुः समाहितो
भूत्वा आत्मन्यात्मानमवलोकयेत्॥

"Sánt, báhirí indrí ká rok, bairág, sahan-subháu; nischal hoke átmá meṉ átmá ko dekhe." Sirf we jo dunyá ko bilkull chhoṛke bairág karte, is mat ke ṭhík adhikárí ho sakte haiṉ. We jo kháte aur píte aur jágte haiṉ, so Brahm nahíṉ ho sakte.—Sachchá Parmeshwar wuhí hai, jis ne jagat ko apne hí sámarth se utpann kiyá, aur har kahíṉ hokar us kí rakhwálí nit kiyá kartá hai. Wuhí Paramátmá hai, jis ne hamárí átmá ko utpann kiyá. Parlok meṉ sárí páprahit átmá us ke nikaṭ ant loṉ rahengí.

Ḳháliq-ul-ạ́lamín kaisá buzurg, aur har tarah se apne maḳhlúqoṉ kí ịbádat aur tạzím ke láiq hai. Afsos ki itne ádmí, Káran ko chhoṛke, káraj ko mánte, aur ki aur, apne gunáh ko baṛháte, káran aur káraj ko milá dete; ạlam aur Rabb, Ḳháliq aur maḳhlúq, Banáneháre aur banáe húe ko, ek hí ṭhahráte haiṉ. Ai Ḳhudá, Tú un sabhoṉ ko ạql baḳhsh de, kyúṉki we apne ko dáná karke nádán ho gae, aur g̲air-fání Ḳhudá ke jalál ko fání insán, aur parindoṉ, aur charindoṉ, aur kíṟe makoṟoṉ kí súrat o múrat se badal ḍálá. Insán ká dil, gunáh ke sabab se, 'wírán aur súnsán' ho gayá, aur jab tak Rúh i Quds us par jumbish na kare, aur us ko durustí aur árástagí na baḳhshe, wuh aisá hí betadbír aur darham barham rahegá. Ai Rúh, Tú chároṉ hawá meṉ se á, aur in maqtúloṉ par phúnk, ki we

jíen. Is tíragí aur beintizámí ke mulk, aur zill i maut par jumbish kar, aur in murdon ko hayát bakhsh de. Tú hí farmá, ki Núr howe, aur núr hogá. Ai Áftáb i Sadáqat, tulú ho, aur tere paron tale sihhat howe. Ai Tú ki Jahán ká Núr hai, ham sabhon kí táríkí paráganda kar. Wuh, jis ne khushkí pání men se nikálí, ab tak hamen khushkí par mahfúz rakhtá, aur roz ba roz samundaron ko ham par áne se roktá hai. Wahí Karím zamín kí bharpúrí se hamen khurák aur libás aur parwarish bhí hamesha bakhshtá hai.

Ásmán ke beshumár anwár se Khudá kí gúnágún hikmat aur qudrat aur mihrbání aur azamat aur jalálat ajíb taur se malúm hotí hain. Un ká qaul nahín, un kí áwáz nahín, tau bhí tamám jahán men we apne Kháliq kí sifát ká bayán karte hain. Báwujúd is ke faqat "us kí ráhon ke aqsá ye hí hain, aur us ke kalám ká kaisá áhista bol hamáre sunne men áyá hai!" Aiyúb 26: 14. Jab Khudá aise bare karam se ham par anwár i falakí chamakne detá, ham kaise beuzr aur sazáwár honge, agar us kí khidmat ko tark karke, khel aur tamásha aur befáida shugl aur badkárí men mashgúl rahen!

Kaisí barí mihrbání se Khudá ne hawá ko parandon se bhar diyá, jin kí khush ilhání ke sunne, aur tarah tarah khúbsúrat rang ke dekhne se insán ke dil ko niháyat khushí hásil hotí hai. Un kí har tarah kí shaklon men bhí kaisí behadd hikmat i iláhí záhir hotí hai! Agar pání ke beshumár bare chhote báshindon par liház karen, to fauran hairán aur mutaajjib ho játe hain. Agar ek búnd men kaí hazár jándár howen,

tamám samundaron̲ aur bahron̲ men̲ kyá hogá! Ye sab Ḳháliq o Parwardigár kí taraf takte hain̲, aur wuh un ko waqt par un kí ḳhurák pahunchátá hai; wuh apní muṭṭhí kholtá hai, to we nafíson̲ se ser hote hain̲.

Baháim aur zamín ke sáre chhoṭe baṛe jándáron̲ men̲ bhí Ḳhudá kí ạjíb dánáí áshkárá hotí hai. Sher aur mawáshí aur kíṛe makoṛe sab ke sab Ḳhudá se apní ḳhurák mángte hain̲. Ḳhudá ke tín aqnúm se insán paidá húá, aur cháhiye ki tín hí aqnúm se apní naját ke wáste baptismá bhí páwe, aur us kí bandagí kare. Ek lahú se sárí qaumen̲ paidá húín̲, táki sáre ádmí ápas men̲ mel aur mahabbat rakhen̲.

Ḳhudá ke sáre kám har tarah se achchhe hain̲; gunáh ká dág, jo tamám jahán par phail gayá, so sirf Shaitán̲ kí taraf se hai. Hazár shukr ki Ḳhudá ká Beṭá záhir húá, táki is dág ko miṭá dewe, aur Iblís ke ạmalon̲ ko nábúd kare.

DU'SRA' BA'B.

Yih dúsrá báb pahle ká titimma hai. Is men̲ aslí sabt, aur insán ke liye sabt muqarrar hone ká bayán hai, 1—3; bạd us ke chhaṭhe din ke kár i áfrínish ká ziyáda bayán, ḳhusúsan mard aur ạurat kí páidáish, un ke byáh, aur bág i Ạdan men̲ dáḳhil hone, aur ạhd i ạmál ke bandobast ká bayán, 4—25.

1. *Yún̲*, úpar ke bayán i mazkúr ke muwáfiq, *ásmán aur zamín aur un ká tamám lashkar*, sab beján aur jándár jo un men̲ hain̲, jo lashkar ke mutábiq ḳhúb tadbír aur áráish men̲ rahte aur Rabb-ul-ạlamín ke ḳhid-

matguzár haiṉ, *mukammal ho gae* chha dinoṉ ke ạrse meṉ. Firishte bhí qaríb i fahm is ạrse meṉ paidá húe, aur bạze gumán karte haiṉ, ki pahle din ḳhalq húe; par yih ṭhík mạlúm nahíṉ ho saktá, kyúṉki is ká bayán nahíṉ kiyá gayá. Jo hamárí bihtarí ke liye hai, Ḳhudá ne ham par záhir kiyá; hamárí naját aur ḳhushhálí ke liye zarúr nahíṉ thá ki firishtoṉ kí paidáish aur un ke ahwál se baḳhúbí wáqif ho jáweṉ. Itná hamárí tasallí ke liye záhir kiyá gayá, ki "we sab ḳhidmatguzár rúheṉ haiṉ, jo naját ke wárisoṉ kí ḳhidmat ke liye bhejí gaíṉ." Ibr. 1: 14.

2. *Aur Ḳhudá ne sátweṉ din meṉ apne kár* i áfrínish *ko, jise us ne kiyá, mukammal,* tamám, *kiyá thá;* aur kisí nạu ká maḳhlúq wujúd meṉ na láyá. Tau bhí wuh nit intizám aur parwardigárí ká kám kiyá kartá hai. Chunánchi Masíh ne kahá: "Merá Báp ab tak kám kartá hai, aur maiṉ bhí kartá húṉ," Yúhanná, 5: 17. Wuh tamám ạlam ko sambháltá, sab kuchh us se maujúd rahtá hai, aur "wuh rú i zamín ko tar o táza kartá hai," Zab. 104: 30. *Aur us ne árám kiyá,* yạne báz rahá, *apne sáre kár* i áfrínish *se, jo us ne kiyá,* aur apní kámil sanạtoṉ se ḳhush thá. Ádmíoṉ ke muháware ke taur se Ḳhudá ke árám ká zikr hai, haqíqat meṉ "aqsá i zamín ká paidá karnewelá na thaktá aur na mánda ho játá," Isa. 40: 20.

3. *Aur Ḳhudá ne sátweṉ din ko mubárak kiyá,* us din ko barakat, aur ịzzat, aur buzurgí dí, *aur use muqaddas ṭhahráyá,* apní ḳháss ịbádat ke liye use aur dinoṉ se maḳhsús aur muqarrar kiyá, táki us din meṉ insán, chha dinoṉ kí mihnat aur dunyawí kámoṉ se

báz ákar, pák árám kareṉ, aur apne Ḳháliq kí bandagí aur suhbat meṉ mashgúl raheṉ. So na khel, na bekárí, na sustí ke liye, balki apní pák bandagí aur haqíqí ịbádat ke liye, Ḳhudá ne ibtidá meṉ sabt ko muqaddas ṭhahráyá, *kyúṉki us ne us* sátweṉ din *meṉ sabt kiyá* (שַׁבָּת), *apne sáre kám,* yạne chha dinoṉ ke kár i áfrínish, *se, jise Ḳhudá ne* kámil intizám ke sáth *banákar paidá kiyá.* To sabhoṉ par farz hai, ki apne Ḳháliq ke áín aur namúne ke muwáfiq sabt ke din ko máneṉ, dunyawí shugloṉ se háth uṭhákar, "tamám din pák árám kareṉ, balki un dunyawí kámoṉ aur farhatoṉ se bhí, jo aur dinoṉ meṉ rawá hoṉ; aur sáre waqt ko, jamáạt ke sáth yá ghar meṉ Ḳhudá kí ịbádat meṉ, káṭeṉ, magar jitná ki zarúrat yá rahmat ke kámoṉ meṉ sarf karná munásib howe." "Ḳhudá ne dunyá kí ibtidá se Masíh ke jí uṭhne tak hafte ke sátweṉ din ko hafte ká sabt ṭhahráyá; aur tab se leke dunyá kí áḳhir tak hafte ke pahle din ko, jo Masíhí sabt hai." Sátwáṉ din áfrínish kí yádgárí thí, Masíhí sabt maḳhlasí kí yádgárí hai.

Qádir i Mutlaq na thaktá na mánda ho játá, aur agar Muhammad aur us ke mufassir aslí Ịbrí lafz (שַׁבָּת) kí sahíh mạní (yạne az kár i áfrínish *báz rahná*) se zarra wáqif hote, to bagair sharm ke úpar kí áyat ke bayán meṉ aisí bhúl nahíṉ karte. Chunánchi Muhammad ne Súra i Qáf kí 37 áyat meṉ yúṉ likhá:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُّغُوبٍ *

"Aur ham ne banáe ásmán aur zamín, aur jo un ke bích hai, chha din men̤, aur ham ko na áí kuchh mándagí." Bilá shubha, yih to Tauret ke muwáfiq hai, par Muhammad ne Ịbrí zabán se náwáqif hokar Tauret kí apní naql ke par̤hne, yá us ke bayán ke sunne men̤, kuchh bhúl kí, aur yún̤ us ne chaturáí se haqíqí Tauret par yih ạib lagáyá, ki wuh goyá sikhátí ki Ḳhudá mánda ho gayá, aur sátwen̤ din sustáyá. Baizáwí ke bayán se mạlúm hotá hai, ki Qurán kí áyat i mazkúr ko Muhammad ne usí maqsad se likhá:

وَمَا مَسَّنَا مِن لُغُوبٍ مِن تَعَب او اعياء وَهُوَ رَدٌّ لما زعمت
اليهود من انه تعالى بدأ خلق العالم يوم الاحد وَفَرَغَ منه يوم
الجمعة وَاستراح يوم السبت *

"*Aur ranj aur mándagí ne ham ko nahín̤ chhúá,* aur wahí radd hai Yahúdíon̤ ke gumán par, is bát se ki Alláh Taálá ne shurụ kiyá paidá karne ạlam ká pahle din se, aur us se fárig húá Jumạ ke din, aur árám kiyá Sabt ke din." Baizáwí bhí *Sabt* ke Ịbrí masdar kí ṭhík mạní se wáqif nahín̤ thá, so bar̤í sanjídagí se us ne Muhammad kí chaturáí par muhr kí. Muhammad ke dil men̤ pák árám ká ḳhiyál nahín̤ samáyá. Yihí Sabt jise Ḳhudá ne muqarrar kiyá, so us ke logon̤ ke abadí sabt ká ímá thá, jo unhen̤ us ke ḳháss huzúr men̤ hamesha tak milegá, jahán̤ we, us kí pák ịbádat men̤ mashgúl hokar, haqíqí ḳhushí se abad-ul-ábád ser honge. Par Muhammad ke dil men̤, bagair húron̤ ke, Sabt aur árám ká kuchh ḳhiyál na samá saká. Chunánchi us ne apne logon̤ ke liye yaum i sabt ko mauqúf kiyá. Chunánchi Súra i Jumạ kí 9wín̲ aur 10wín̲ áyaton̲ men̲ yún̲ likhá hai:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ
فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ * اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ *

"Ai ímán wálo, jab azán ho namáz kí, Jumạ ke din, to dauṛo Alláh kí yád ko, aur chhoṛo bechná; yih bihtar hai tumháre haqq men̲, agar tum ko samajh hai. Phir jab tamám ho chuke namáz, to phail paṛo zamín men̲," apní mihnat aur tamáshe men̲ phir jáo. Yún̲ ek ghaṛí kí namáz tamám din ke pák árám aur ịbádat ke ịwaz badal gaí. Qurán ke muwáfiq, din bhar ịbádat aur bandagí karná zarúr nahín̲ hai; chunánchi Husainí úpar kí ịbárat ká bayán kartá:

پس پراكنده شويد در زمين براي تجارت و تصرف
ما يحتاج خود امر اباحت است يعني اكر خواهيد
بعد از نماز در پي مهمات خود رويد *

"Pas phail jáo bích zamín ke, wáste tijárat aur apní zarurí ihtiyáj ke liye. Hukm i mubáh hai, yạne agar cháho namáz ke bạd apne kámon̲ ke píchhe jáo." Jumạ ke muqarrar hone ká sabab, Baizáwí ke muwáfiq, yih thá, ki usí roz Muhammad Makke se bhágkar Madína men̲ dákhil húá:

وَ قِيلَ سَمَّاهُ كعب ابن لوي لاجتماع الناس فيه اليه و
اول جمعه جمعها رسول الله عليه وسلم انه لما تقدم المدينة
نزل قيام واقامو بهاالي الجمعة ثم دخل المدينة وصلي
الجمعة في دارالنبي سالم ابن عوف *

" Aur kahá gayá hai, nám rakhá us ká Jumạ Kạb Ibn i Lawí ne wáste jamạ hone ádmí ke bích us din ke taraf us ke. Aur auwal Jumạ ká jamạ kiyá usí jamáạt ke taín Rasúl-ulláh badurustí ke hargáh áge áe Madíne ke taín utre aur qáim húe, aur qáim kiyá un sabhon ne isí namáz ke taín Jumạ tak, us ke bạd dákhil húe shahr men; aur namáz paṛhí Jumạ kí nabí ke ghar men Sálim Ibn i Auf ne." Khulása is ká yih hai, ki isí din Muhammad ne Makke se pahunchkar Madíne men qadam rakhá, aur jamáạt ne namáz paṛhí, is sabab se, us roz ká nám Jumạ rakhá gayá. Is bhárí sabab se Jumạ ká roz, jis men log namáz aur tijárat aur khel aur tamásha karen, aslí sabt, yạne pák árám ke din ká badlá húá. Aslí sabt áfrínish i álam kí yádgárí ke liye muqarrar húá, Jumạ ká roz Mahammad ke Madíne men qadam rakhne kí yádgárí ke liye muqarrar húá. Is májrá ke muqábale men kár i áfrínish bahut halká thá, so is báịs se us kí yádgárí ká din mauqúf húá, aur Madíne men dákhil hone kí yádgárí ṭhahráí gaí. Masíhí sabt insán kí makhlasí kí yádgárí thí, Muhammad aur us ke mufassir is kí bábat chup rahte, aur sirf Yahúdíon ke sabt ká zikr karte. Aslí yaum i sabt ke ịwaz men Masíhí sabt ká badlá húá; wuh kár i áfrínish kí yádgárí thí, yih insán kí makhlasí kí yádgárí hái. Par ạlam kí áfrínish aur insán kí makhlasí donon farámosh ho gae, jab Muhammad ne apne qadam i mubárak Madína ke bhítar rakhá. Phir Muhammad kahtá, Súra i Nahl 125.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَي الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ *

Is kí tafsír Husainí yún kartá:

جزاين نيست كه تعظيم سبت نهاده شده يعني نوشته شد برآنانكه اختلاف كردند درو و تعظيم سبت آن بود كه كسب نكنند و بهيچ مهم مشغول نشوند و آن روزرا عيد بگيرند وجز پرستش حق ننمايند واين تكليفي بغايت شاق بود برايشان *

Yạne, "Sabt sirf un ke wáste muqarrar húá jo us kí tạzím kí bábat ikhtiláf karte the, ki kisí kám men mushgúl na howen aur us din ịd karen, aur bagair Haqq Taạlá kí parastish ke, dúsre kám men mutawajjih na howen; aur yih taklíf un par niháyat dushwár thí." Albatta, jo Khudá ká ịshq nahín rakhte, us kí parastish un ke liye sirf taklíf aur un par niháyat dushwár hai; isí báịs se Muhammad ne sabt ko mauqúf kiyá. Baizáwí kahtá:

وهم اليهود أمرهم موسى عليه السلام بان يتفرغوا للعبادة يوم الجمعة فابوا فقالوا انريد يوم السبت لانه تعالى فرغ فيه من خلق السموات والارض *

Yạne "We, (jinhon ne sabt kí bábat takrár kiyá) Yahúd the, Músá ne un ko hukm kiyá ki farágat karen ịbádat ke wáste Jumạ ke roz; par unhoṉ ne inkár kiyá, aur kahá ham iráda rakhte yaum i sabt ká, kyúṉki us meṉ Alláh Taạ́lá fárig húá paidá karne se ásmán aur zamín ke.” Baizáwí ne ek maqám meṉ kahá ki Jumạ Muhammad kí Hijrat aur Yasrab meṉ dákhil hone kí yádgárí ke liye muqarrar húá. Is báịs se us roz ká nám Jumạ rakhá gayá, aur Yasrab ká nám tạzíman Madína ho gayá. Par yaháṉ Baizáwí kahtá ki Músá ne Yahúdíoṉ ko hukm diyá ki Jumạ ko máneṉ, yạne Muhammad kí Hijrat kí yádgárí meṉ, par unhoṉ ne inkár kiyá, aur kahá ham yaum i sabt ko, ạ́lam kí áfrínish kí yád karne ke liye, pasand karte haiṉ. Músá Masíh se 1581 baras áge paidá húá, aur ján taslím kí 1451 baras Masíh se peshtar, aur Hijrat san 622 Isawí meṉ wáqị húá. So Músá ke waqt se Muhammad ke waqt tak do hazár baras se ziyáda guzar gae. Tau bhí Baizáwí kahtá ki Músá ne Baní Isráíl ko farmáyá ki Jumạ ko mánen aur yúṉ Muhammad kí Hijrat kí yád rakheṉ! Bayán i mazkúr se sáf sábit hai ki sabt ká pák árám Muhammad aur us ke pairauṉ ko pasand nahíṉ áyá, jaisá Husainí kahtá, ‘yih taklíf un par niháyat dushwár thí;’ is sabab se unhoṉ ne sabt ko mauqúf kiyá, aur us kí bábat aisí aisí mukhtalif báteṉ bhí likhíṉ.

4. Pahle báb meṉ aur is dúsre báb kí tín áyatoṉ meṉ paidáish ká bayán kiyá gayá hai. Is báb meṉ insán kí bábat, jo chhaṭhe din paidá húá, kuchh aur ḳháss bayán hogá. Ye mazkúr báteṉ, aur jin ká bayán abhí hogá, *ásmán aur zamín ká ahwál,* un kí tawálíd, paidáish kí tawáríḳh, haiṉ *jab we paidá húe*; jis

din, yạne waqt, *Yahowáh Ḳhudá ne ásmán aur zamín ko paidá kiyá.* Ab Ḳhudá ká dúsrá nám miltá, jis kí mạní ạmíq aur ụmda hai. Us ká pahlá nám (אֱלֹהִים) *Elohím*, jo ab tak milá hai, so (אֱלֹהַּ) *Eloah* ká jamạ hai, jis meṉ Taslís, yạ́ne tín Aqnúm, ká ishára ján paṟtá; aur is ká masdar, agarchi qadím Ịbrí se játá rahá, tau bhí Ạrabí meṉ mahfúz rahá, yạne اله (mutaạjjib honá, ḳhauf rakhná; pák ḳhauf se parastish karná), jis se لاه (mạbúd) miltá hai. Yúṉ Elohím wuh hai jo sárí tạzím o takrím ke láiq hai, niháyat jalíl, qadír, Ḳháliq, háfiz, hákim; jise sab koí masjúd aur mạbúd jáneṉ. Yihí Elohím, Alláh Taạlá hai, jis ne ạlam ko paidá kiyá, aur sab ká Parwardigár bhí hai. Par dúsrá nám, Yahowáh, jo yaháṉ miltá, so ek Ịbrí masdar (הָיָה=הָוָה) se, jis kí mạní *honá, hastan, búdan* hai; mustaqbil meṉ (יִהְיֶה) *howegá, báqí rahegá.* Chunánchi us ne apne bande Músá se kahá, (אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה) "Maiṉ wuh húṉgá, jo maiṉ húṉgá, aur us ne kahá, ki tú baní Isráíl se yúṉ kahiyo, ki (אֶהְיֶה) *Maiṉ húṉgá*, us ne mujhe tumháre pás bhejá hai," Khurúj 3 : 14. So, aslí lafz ke muwáfiq, Yahowáh wuh hai, jo hogá, hamesha aisá hí ạṭal rahtá, ạzalí o abadí áp se hai; jo thá, jo hai, jo hogá; ḳhud-hast, dúsre se nahíṉ; ḳhudmuḳhtár, dúsre se ịláqa nahíṉ rakhtá; hastí ká chashma aur baḳhshinda; har tarah se kámil, yúṉ apne logoṉ ká ḳháss Ḳhudá hai. Yúnání aur Rúmí mutarjimoṉ ne is nám ká tarjuma nahíṉ kiyá, aur haqíqat meṉ wuh aisá mạnawí hai, ki us ká tarjuma kisí ek hí lafz meṉ nahíṉ ho saktá. Is ke ịwaz meṉ kaí mutarjimoṉ ne dúsrá nám rakhá hai, Yúnání meṉ *κυριος*, Rúmí *dominus*, yạne málik, Angrezí meṉ *lord*, jis kí asl *hlaf-ord—loverd* hai, yạne *hlaf-loaf*-roṭí, aur *afford*, dená, kyúṉki qadím Angrezí *hlaf-ords—loverds—lords* bahut roṭí raạiyatoṉ ko dete the. Yúṉ *Lord* kí ṭhík mạní G̣aríb-parwar, Parwardigár hai. Par yih Yahowáh kí púrí mạní nahíṉ hai. Aur málik, yá ḳhudáwand, bhí baḳhúbí durust nahíṉ hai. Yahowáh Ḳhudá ká ạzím nám hai, jis meṉ sárí tasallí-dihinda mạní mundaraj hai. So us ke haqíqí logoṉ ke liye yih nám niháyat ạzíz hai. Ḳhudá na sirf Ḳháliq aur háfiz, jaise pahle báb se mạlúm hotá hai, balki apne logoṉ ke liye aṭal, ạzalí o abadí, ḳhud-hast o ḳhud-muḳhtár, chashma i hastí o zindagí, aur har tarah se kámil Hámí aur Parwardigár rahtá hai. Is dúsre báb meṉ. aur áge, Ḳhudá na sirf Elohím balki Yahowáh bhí záhir hotá hai. Tau bhí us kí parwardigárí aur ummat i ḳháss kí rakhwálí meṉ Yahowáh ke púre mạne baḳhúbí záhir na húe, jab tak kí Alqádir báládastí se apní ḳháss ummat ko Misr se báhar na láyá, Khurúj 6: 3.

5. Agarchi paidáish ke tísre roz (1: 12) nabátát zamín se nikle, tau bhí kámil na ho gae, jab tak ki pání na barsá aur Ádam na paidá húá. *Aur khet kí sab nabát hanoz zamín meṉ* kámil, bilkull ḳhúbsúrat aur durust *na thí, aur khet kí sab ghás hanoz* baḳhúbí *na ugí thí; kyúṉki Yahowáh Ḳhudá ne zamín par pání na barsáyá thá, aur Ádam na thá ki zamín kí khetí kare.*

6. Bárish Ḳhudá kí taraf se hai,—‘na bárad hawá tá na goí babár’—par jab tak ki us ne pání na barsáyá,

us ne dúsrí tadbír se zamín ko sínchá. *Aur bukhár zamín se uṭhtá thá, aur tamám rú i zamín ko seráb kartá thá.* Na insán kí khetíbárí ke sabab se, balki Ḳhudá kí hikmat aur qudrat se, nabát ugtí aur kámil ho játí hai.

7. Insán *μικρὸκοσμος*, ek *chhoṭá ạlam* hai, jis meṉ rúh aur jism, ásmán aur zamín miltí haiṉ. Donoṉ kí asl ká bayán yaháṉ miltá hai. Ádam kí rúh Ḳhudá kí súrat par paidá húí (Paid. 1: 26, 27), tadbhí faḳhr na kare; na sirf us ke jism kí bunyád ḳhák meṉ, aur us kí ḳhurák ḳhák se hai, balki wuh áp hí ḳhák aur miṭṭí hai. Taubhí us ká Báni niháyat buzurg hai. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne* mansúba aur ḳhabardárí se *Ádam ko banáyá* (וִיצֶר), goyá kumhár kí sí sanạt se, *dhúl*, ḳhák, us ke badan kí máhiyat, *miṭṭí se*, ạjíb o garíb aur hairatafzá kám se, aur use munaqqash kiyá (Zab. 139: 14, 15); *aur us ke nathnoṉ meṉ zindagí ká dam phúnká.* Rúhoṉ ke Báp ne us ko rúh baḳhshí, jis ke bagair wuh sirf ḳhák aur befáida thá; *so*, jab rúh Ḳhudá kí taraf se áí, *Ádam jítí ján ho gayá.* Sirf rúh se ádmí jítá hai, balki rúh áp hí insán hai. Bagair us ke badan makrúh hai. Rúh niháyat beshqímat hai, koí us kí ihánat na kare. Agar ádmí tamám jahán ko hásil kare, aur apní rúh ko gaṉwáwe, to kyá fáida hogá? Badan miṭṭí ká pinḍá baná hai, lekin rúh jo us meṉ hai, soí use roshan kartí hai; Alqádir ke dam ne use zinda kiyá. Magrúr na honá cháhiye, hamáre jism na sone, na rúpe, na motí, na Brahmá ke badan se, balki miṭṭí se ban gae, aur ḳhákí bhí haiṉ; hamáre bápdáde zamín meṉ mil gae haiṉ, aur ham udhar játe

hain. "Ḳhák zamín men phir jáegí jaisí ki thí, aur rúh Ḳhudá ke pás phir jáegí jis ne use diyá," Wáịz 12: 7. So "apne badanon ko Ḳhudá par taqdís karen, táki qurbán i zinda o muqaddas o pasandída howen," Rúm 12: 1; "apne tan se aur apne man se, jo Ḳhudá ke hain, Ḳhudá kí taqdis karen," 1 Kar. 6: 20, táki Masíh qiyámat ke din "hamáre kasíf badan kí shakl ko tabdíl karke apne jism i latíf kí mánind banáwe," Fil. 3: 21. Insán kí rúh sirf apne Bání kí suhbat men ásúda ho saktí, us se munqatị hoke har tarah se tabáh hotí hai. Us ke tan o man men Ḳháliq kí gúnágún hikmat aur qudrat kaise ạjíb taur se áshkárá hotí hain!

8. Ḳháliq ne Ádam ke wáste suthrá makán árástá kiyá thá. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne Adan*, yạne ạish ke mulk, *men*, ek zamín men jo niháyat ḳhúbsúrat aur Ádam kí ịshrat aur kámil parwarish ke liye málámál thí, us jagah se jahán Músá ne yih kitáb likhí, aur zamín i Ạdan kí *púrab kí taraf ek* bará *bág* (גַּן, גַּנָּה, جَنَّةٌ; प्रदेश, فِرْدَوْسٌ, פַּרְדֵּס Waạz, 2: 5, *Παραδεισος*) yá ramná *lagáyá thá*; par ham ko mạlúm nahín ho saktá, ki us bág kí haqíqí gunjáish kitní thí, aur us kí sab hadden kahán thín, kyúnki túfán i Núh se us ke bahut nishán miṭ gae hain; *aur Ádam ko, jise us ne banáyá thá, wahán rakhá.* Ḳháliq ne Ádam ke wáste na barí ụmda ịmárat aur sonahlá mahall, balki ḳhushnumá bág lagáyá, jis kí har taraf se, úpar, níche, áspás, Paidákuninda aur Parwardigár kí dastkárí záhir hotí thí.

Jab ki zamíní jannat ke nishán aksar miṭ gae hain̲, to cháhiye ki ham abadí jannat kí talásh karen̲.

9. Bág i Adan har tarah se ḳhúb thá, us ke muwáfiq tamám ạlam men̲ koí dúsrá bág hargiz nahín̲ thá. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne har daraḳht ko jo dekhne men̲ ḳhushnumá*, yạne jis ke miqdár, rang, patte, phúl, dekhne ke liye bahut pasandída the, *aur kháne men̲ ḳhúb*, jis ke phal mazadár aur badan ke liye fáidamand the; *aur bág ke bíchon̲ bích*, yạne bág ke bhítar, *hayát ká daraḳht, aur nek o bad kí pahchán ká daraḳht zamín se ugáyá thá*, yạne tísre roz (1: 12). Hayát ká daraḳht na sirf zinda, táza aur mewadár rahtá thá, balki Ádam kí hamesha kí zindagí, ḳhushhálí aur saạdatmandí ke nishán aur muhr ke liye muqarrar húá; yạne, ki agar beạib, sáf aur farmánbardár rahe, to is peṛ se kháwe aur jíwe. Injíl kí abadí jannat aur firdaus ke bayán men̲ qadím hayát ke daraḳht ká ishára miltá hai, Musháhadát 22: 2; hayát kí sáf "nadí ke wárpár daraḳht i hayát thá, jo bárah phal látá thá, har ek mahíne men̲ ek phal, aur us daraḳht ke patte logon̲ kí shifá ke wáste the." Phir, us ko jo Iláhí fazl se gunáh aur Iblís ke úpar gálib hotá hai, Masíh "yih baḳhshegá, ki daraḳht i hayát se, jo firdaus i Iláhí ke bíchon̲ bích hai, phal kháwe," Musháh. 2: 7. Masíh na sirf zindagí ká daraḳht, balki zindagí kí roṭí bhí kahlátá hai, ki un sabhon̲ ko jo use ímán se kháte, yạne us par ímán láte hain̲, hayát i abadí detá hai, Yúh. 6: 48, 53. Bág i Adan men̲ *nek o bad kí pahchán ká daraḳht bhí thá*, jis kí bábat ek mumánaạt ká hukm aur itáạt ká áín thá, jis se nek aur bad mạlúm howen̲; yạne us kí muháfa-

zat karne se insán kí bhaláí, ḳhúbí aur sadáqat záhir howe, aur ụdúl-hukm i karne se buráí aur badí mạlúm ho jáwe, "kyúṉki sharạ hí se gunáh záhir húá," Rúm. 3: 20. Phir, *nek o bad kí pahchán* tajribe se húí; jab Ádam ne us per̲ se kháyá aur ḳhúbí aur nekí us se játí rahí, aur badí hásil húí, tab us ko baḳhúbí mạlúm húá, ki un meṉ kyá farq hai. Onqelos ke Kaldání Tarjuma meṉ yúṉ hai:

אִילָן דְּאָכְלֵי פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ

"Peṛ, ki jis ke phal jo kháte, so nek o bad ká farq jánte haiṉ." Is daraḳht meṉ maut aur zindagí, barakat aur lạnat Ádam ke sámhne rakhí gaíṉ. Ye donoṉ daraḳht ạhd i ạmál ke nishán aur muhr the, donoṉ áp hí ạhd i baiạt the. Ạhd i ạmál ke tale hayát farmánbardárí kí shart par milí, yạne yih karo aur jío, ụdúl karo aur maro. Ạhd i fazl kahtá, ki Ímán láo aur bach jáo, ímán na láo to halák ho.

10. Mulk i Adan kí sarhaddeṉ hameṉ baḳhúbí mạlúm nahíṉ ho saktí haiṉ. Aksar gumán karte haiṉ, ki us ká bág Arám i nahrain meṉ thá, aur us jagah se jaháṉ píchhe shahr i Bábul ban gayá, dúr bhí na thá. Is báb kí áṭhwíṉ áyat meṉ Músá kahte haiṉ, ki wuh jannat, pradesa, firdaus, yá ramná Adan meṉ thá, púrab kí taraf; na sirf mulk i Yahúdáh aur us bayábán se, jaháṉ Músá ne Tauret likhí, púrab kí taraf, balki mulk i Adan ke púrbí hissa meṉ thá. *Aur* mulk i *Adan* kí ek taraf dúr *se ek nahr*, nadí, *bág ke seráb karne ko niklí; aur waháṉ*, yạne bág, *se taqsím hoke chár sar* i nahr, yạne dhárá *ho gaíṉ.*

11, 12. *Pahlí* dhárá *ká nám Faisún,* (jis kí mạní *baṟhná, phailná* hai) par is nadí ká haqíqí patá ab nahíṉ mil saktá, *wuh* nadí *jo Hawílah kí sárí zamín ko ghertí hai; jaháṉ soná hai; aur us zamín ká soná achchhá,* mihín, sáf, qímatí, tuhfa hai; *waháṉ motí* (yá *yáqút*,) *aur billaur*, (yá *sang i sulaimání*) hai.

13. *Aur dúsrí nahr ká nám Jaihún,* (jis kí mạní *phúṭ nikalná* hai) *wuh jo Kúsh kí sárí zamín ko ghertí hai,* jaháṉ Hám ibn i Núh kí aulád rahtí thí.

14. *Aur tísrí nahr ká nám Dijlah* hai, jis ká pání bahut tez chaltá, *wuh jo Asúr ke púrab játí hai.* Dijlah ká nám Ịbrí meṉ חִדֶּקֶל *Hiddekel*=חַד *tez*+קַל *halká*, yạne *tezrau* nahr hai; Kaldání Tarjuma meṉ דִּגְלָא, Ạrabí دِجْلَةٌ, Yúnání meṉ *Τίγρις* hai, jis se miláo Fársí تیر aur Sanskrit तिज् *tez.* Quintus Curtius, Sikandar kí Tawáríḳh meṉ (4: 9) yúṉ kahte haiṉ:

"Itaque a celeritate, qua defluit, *Tigri* nomen inditum; quia Persica linqua *Tigrim* sagittam appellant."

"Tezrauí ke sabab *Tigris* ko yih nám diyá gayá; kyúṉki Fársí zubán meṉ we tír ko *Tigris* kahte haiṉ." Pliny bhí kahte (6: 31):

"Ipsius qua tardior fluit, Diglito: unde concitatur, a celeritate Tigris incipit vocari. Ita appellant Medi sagittam."

"Jaháṉ ziyáda áhista bahtí, Dijlah kahlátí: tab baṟh játí, aur Tigris kahlátí hai. Yúṉ Mádí tír kahte haiṉ." *Aur chauthí nahr, wuhí Furát,* jo baṟí nahr mashhúr hai. Dijlah aur Furát Bábul kí nahreṉ haiṉ jin par baní Isráel Sháh i Bábul kí asírí meṉ hoke já baiṭhe, aur Saihún ko yád karke roe, Zab. 137: 1.

Aisá inqiláb gunáh ke báis se húá, ki jo begunáhí kí hálat meṉ Ádam ke liye firdaus thá, us kí aulád ke wáste qaidkhána ho gayá.

15. Ádam kí hastí ká Báni us kí khushhálí ká bhí Báni thá. *Aur Yahowáh Khudá ne Ádam ko,* miṭṭí aur rúh se banákar, *liyá aur use bág i Adan meṉ,* jis ká bayán ab hí ho chuká, *rakhá,* na khelne, na tamásha dekhne, na bekárí ke wáste, balki *us kí kishtkárí,* bágbání, *aur nigahbání ke liye,* tá wuh khush, khúb aur fáidamand mihnat meṉ mashgúl rahe. Agarchi us kí zát, izzat, hukúmat, aql, sab baṛí thíṉ, taubhí Kháliq ne dekhá ki tan o man ke liye mihnat zarúr hai. Ibtidá se Khudá ká yihí áín rahá, "jo koí kám kiyá na cháhe, wuh khurák na páwe," 2 This. 3: 10. Is se malúm hotá hai, ki khetí qadím aur izzatdár kám hai; kyúṉki pák aur begunáh Ádam ke liye, jo Khudá ká qáimmaqám thá, balki firdaus meṉ bhí, muqarrar húí.

16, 17. Agarchi Ádam zamín ká málik ṭhahráyá gayá, tau bhí Haqq Taálá us ká Hákim rahá. Munásib thá ki wuh na sirf apní hí marzí, balki Hákim ke hukm ko bhí máne. Chunánchi ek kháss áín us kí farmánbardárí aur mahabbat kí ázmáish ke liye Haqq Taálá ne muqarrar kiyá. *Aur Yahowáh Khudá ne,* jis ká hukm hamesha durust aur mutlaq hai, yúṉ *farmáke Ádam ko hukm diyá, ki Tú bág ke har ek darakht se khurish kháegá* jitná tú cháhtá hai, sáre peṛ tere ikhtiyár meṉ bakhshe gae; *lekin nek o bad kí pahchán ke darakht se* báz rah, bahut aur peṛ haiṉ jin se tú khá saktá hai, sab aur darakht tujhe bakhshe gae, par *us se tú na kháegá,* yih mere mutlaq aur rást hukm se nárawá ṭhahráyá gayá; *kyúṉki jis din tú us se kháegá, tú mar hí jáegá,* wabá aur ḳhauf aur ḳhatre aur musíbat meṉ paṛegá; hayát i iláhí se judá hokar ḳhatáoṉ aur gunáhoṉ ke sabab murda hogá; terá jism bhí fání, maut ke láiq, aur maut ke qábil ho jáegá; aur dúsrí maut ká sazáwár hogá, yạne ki ján aur badan jahannam kí ág kí jhíl meṉ ḍále jáweṉ, aur Ḳhudá ke chihre se aur us kí qudrat kí ạzamat se halákat i abadí kí sazá páweṉ; tú bhí gulámí aur asírí meṉ us ká, jis ke pás maut ká zor hai, yạne Iblís ká giriftár hogá. Yihí púrí, abadí maut náfarmánbardárí kí sazá hogí; hálánki itáạt ká ajr, is ká barạks, kámil zindagí aur hayát i abadí hogí. Yih hukm ạurat ke wáste bhí thá, agarchi us ká zikr yaháṉ nahíṉ miltá.

18. Ab A'dam ká Ḳháliq, us kí ḳhaslat aur hájatoṉ se baḳhúbí wáqif hokar, baṛí mihrbání aur pidarána mahabbat se us kí ḳhátirjamạí aur tasallí, aur us kí nasl ke baṛhne aur qáim rahne ke liye, tadbír kartá hai. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne kahá, ki Achchhá nahíṉ ki A'dam akelá rahe,* yih us kí ḳhaslat o ḳhássiyat ke barḳhiláf hai, yúṉ us kí bihtarí aur baṛhtí nahíṉ hogí, *maiṉ us ke liye ek madadgár us kí mánind banáúṉgá,* ki us ke pás aur us ke sáth rahe, us kí rafíq aur sharík, hamdam aur hamsar howe. Ek se do bhale haiṉ; so ek dúsre se nahíṉ kah saktá, ki maiṉ terá muhtáj nahíṉ húṉ.

19. Sáre jánwar, jo hawá meṉ uṛte aur zamín par chalte the, A'dam ke sáth the, par un meṉ se us ká koí hamkalám nahíṉ milá. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne zamín kí miṭṭí se har janglí jánwar aur ásmán ke har pa-*

rinde ko banáyá thá (1 : 24), *aur* unheṉ *Ádam ke pás pahuncháyá,* jise us ne maḳhlúqát ká sardár ṭhahráyá thá, *táki dekhe ki wuh* un meṉ se *ek ek ko kyá kahe,* un ká kyá nám rakhe; *aur sab jo Ádam ne use,* yạne, har *nafs i zinda ko kahá, wahí us ká nám húá.* Ḳháliq ne Ádam ko, jis dam wuh paidá húá, aisí kámil hikmat dí, ki wuh sáre jánwaroṉ kí ḳhássiyat se wáqif thá; aur us ko aisá nutq baḳhshá, jis se us ne un ká sahíh nám rakhá.

20. *Aur Ádam ne,* us hikmat aur zabán se jinheṉ Ḳháliq ne use baḳhshá, *sáre mawáshí,* chárpáye, *aur ásmán ke parinde, aur har janglí jánwar ká nám kahá,* un ká nám rakhá; *par Ádam ko,* un meṉ se *madadgár,* hamdam, hamjins, rafiq, anís *us kí mánind,* ki us ká hamjalís howe, *na milá.* Muhammad ne, Súra i Baqr 29, is bayán ko, Yahúdíoṉ kí hadís se le, aur us ko mutabar samajhkar, bigáṛ diyá.

وعلم ادم الاسماء كلها ثم عرضهم على الملائكة فقال انبئوني
باسماء هولاء ان كنتم صادقين قالوا سبحانك لا علم لنا الا ما
علمتنا انك انت العليم الحكيم قال يا ادم انبئهم باسمائهم
فلما انباهم باسمائهم قال الم اقل لكم اني اعلم غيب السموات
والارض واعلم ما تبدون وما كنتم تكتمون *

"Aur sikháe Ádam ko nám sáre; phir wuh dikháe firishtoṉ ko; kahá, Batáo mujh ko in ke nám agar tum ho sachche. Bole, Tú sab se nirálá hai; ham ko maḷúm nahíṉ, magar jitná tú ne sikháyá; tú hí hai asl dáná pukhta kár. Kahá, Ai Ádam, batá de un ko nám un ke; phir jab us ne batá diye un ke nám, kahá, Maiṉ ne na kahá thá tum ko, mujh ko maḷúm haiṉ parde ásmán o zamín ke; aur maḷúm hai jo tum záhir karo, aur jo chhipáte ho?"

21. Ḳhudá ne, Ádam kí ihtiyáj ko dekhkar, usí ke jism se ek hamjins o rafíq madadgár banáyá. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne* chhaṭhe din, jab us ne Ádam ko nar aur nárí banáyá, ạjíb tarah se *Ádam par bhárí nínd bhejí, aur wuh so gayá; aur us ne* gair mahsús dard se, aur sháyad us ke jánte húe, *Ádam kí paslíoṉ meṉ se ek lí, aur us ke badle gosht bhar diyá,* aisá ki us ke badan ke intizám meṉ kuchh ḳhalal na paṛá.

22. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne us paslí se, jise us ne Ádam se lí thí, ek ạurat banáí,* na us ke sir se, ki us ká sardár howe, na us ke páṉw se, ki us se pámál kí jáwe, par us kí paslí se, ki us ke barábar howe, us ke bázú ke tale se, ki us se himáyat páwe, aur us ke dil ke nazdík se, ki us kí dilband howe; *aur use* byáh meṉ *Ádam ke pás láyá,* táki us kí sáthí aur mahbúb madadgár howe. Pahle Ádam banáyá gayá, bạd us ke Hawah, (1 Tim. 2: 14); aur mard ạurat se nahíṉ hai, balki ạurat mard se; aur mard ạurat ke liye nahíṉ, balki ạurat mard ke liye paidá kí gaí; so ạurat farmánbardár aur adab se rahe, aur nek kámoṉ se árásta ho (1 Kar. 11: 8, 9). Ádam ịzzat ke taur se sáre haiwánoṉ ke bạd paidá húá; par Hawah Ádam ke bạd; kyúṉki ạurat sab se ḳhúbtar, aur mard ká núr hai,

1 Kar. 11:7. Ádam to ạlam ká sardár ṭhahráyá gayá, par ạurat us ká afsar aur sárí maḳhlúqát i záhirí ká táj ban gaí. Byáh firdaus meṉ, aur jab Ádam pák hálat meṉ thá, Ḳhudá kí taraf se muquarrar húá.

23. Ádam ko, ḳhwáh ḳhwáb se yá Ḳhudá ke sikhláne se, mạlúm húá ki ạurat kaháṉ se lí gaí. *Aur Ádam ne kahá,* ki jis ká maiṉ muhtáj thá, use páyá, jo sáre aur maḳhlúqoṉ se nahíṉ mil saká, *yih bilfiạl merí haḍḍíoṉ meṉ se haḍḍí, aur mere gosht meṉ se gosht,* merí zát, hamjins, hamqadr aur mere barábar hai: *yih nárí kahláegí, kyúṉki yih nar se lí gaí.* Is se mạlúm hotá hai ki byáh kí qarábat kaisí ạzíz hai; ki haqíqí byáh rifáqat aur mahabbat ká rishta hai, jis men donoṉ ek tan aur man ho játe, aur bagair maut yá fiạl i ziná, hargiz judá nahíṉ ho sakte. "Mardoṉ par wájib hai, ki apní jorúoṉ ko aisá piyár kareṉ, jaisá apne badanoṉ ko. Jo apní jorú ko piyár kartá hai, so áp ko piyár kartá hai; kyúṉki kisí ne apne jism se kadhí dushmaní na kí, balki wuh us ko páltá aur sahlátá hai, jaisá Masíh bhí kalísiá ko," Afs. 5: 28, 29. Shauhar aur jorú ke ek hone se Púlús Hawárí ek misál látá, jis se wuh dikhátá ki Masíh aur us kí kalísiá, us kí ummat i ḳháss, ek haiṉ: "Ki ham us ke badan ke ụzo, aur us ke jism ke haiṉ, aur us kí haḍḍíoṉ meṉ se haiṉ," Afs. 5: 30.

24. *Is wáste,* ki ạurat mard se lí gaí, haḍḍí us kí haḍḍíoṉ meṉ se, aur gosht us ke gosht meṉ se, yihí áín, Ḳhudá kí taraf aur Ádam ke wasíle se, ibtidá i ạlam se ṭhahráyá gayá, ki *mard* byáh meṉ *apne má báp ko chhoṛegá, aur apní* ek *jorú se,* bagair taláq, jab tak ki maut un-

heṉ judá na kare, *milá rahegá, aur we,* mard aur us kí ek jorú, na do, tín, chár, *ek tan ho jáenge.* Agar ek jorú se ziyáda zarúr yá munásib hotí, to Ḳháliq-ul-ạ́lamín Ádam ke wáste banátá. Hamadáṉ ká áín, jo ḥikmat aur mihrbání se muqarrar húá, ádmíoṉ ke shahwatí dastúroṉ se bihtar hai. Taláq bhí Ḳhudá ká ṭhahráyá áín nahíṉ, balki ạin shahwat-parastí ká hukm hai. Agar Ádam Hawah ko taláq detá, to aur kis se byáh kartá? Masíh ne kahá, Matí, 19: 4—9, Marqas, 10: 3—12, ki Agarchi Músá ne, ádmíoṉ kí saḳht dilí ke sabab, un ko ijázat dí, ki apní jorúoṉ ko chhoṛ deweṉ, tau bhí ibtidá se aisá nahíṉ thá; aur ki jo koí apní jorú ko, siwá harámkárí ke, kisí sabab se taláq de, aur dúsrí se byáh kare. ziná kartá hai; aur jo koí chhoṛí gaí se byáh kare, wuh bhí ziná kartá hai. So jorúoṉ kí kasrat aur taláq donoṉ Haqq Taạ́lá ke aslí bandobast aur sáf hukm ke barḳhiláf haiṉ. Ham us kí bábat kyá kaheṉ jo na sirf ye gunáh áp hí kartá, balki besharmí aur kufr ke sáth kahtá, ki yih Alláh ká hukm hai, aur mere wáste auroṉ se ziyáda? Taláq ká hukm yúṉ detá: Súra i Baqr 229,

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ *

"Taláq do bár tak, phir rakhná muwáfiq dastúr ke, yá ruḳhsat karná nekí se." Phir, Súra i Taláq par bilkull liház karo. Us Súra kí ek áyat ká nisf hissa gaur ke láiq hai:

مَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ *

"Jo koí baṛhe Alláh kí haddoṉ se, to us ne burá kiyá apná." Alláh kí hadden̲, byáh aur taláq kí bábat, úpar ke mazmún men̲ bándhí gaín̲; Muhammad aur us ke pairau un se baṛh gae, kitná burá kiyá unhon̲ ne apná? Muhammad ne bhí apne pairauon̲ ko ijázat dí, ki ek jorú ke ịwaz men̲ dúsrí ká badlá kare: Súra i Nisá 18,

وَاِنْ اَرَدْتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَّاٰتَيْتُمْ اِحْدٰهُنَّ
قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوْا مِنْهُ شَيْاً *

"Aur agar cháho ek ạurat kí jagah dúsrí ạurat, aur de chuke ho us ko ḍher mál, to phir na ho us men̲ se kuchh."

Phir, Muhammad apne pairauon̲ ko jorúon̲ kí már-píṭ ká hukm detá: Súra i Nisá 33,

الّٰتِيْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ
وَاضْرِبُوْهُنَّ *

"Jin kí bad ḳhoí ká ḍar ho tum ko, so un ko samjháo, aur judá karo sone men̲, aur máro un ko." Is ke muqábale men̲ Púlús Hawárí kí báton̲ par liház karo,—"apní jorú ko aisá piyár kar, jaisá apne badan ko." Taạjjub nahín̲ ki Muhammad ne yih hukm diyá, kyún̲ki us kí samajh men̲ ạurat mard ke barábar na thí. Súra i Baqr 282,

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ
وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ *

"Aur sháhid kar, do do sháhid apne mardon̲ men̲ se, phir agar no hon̲, to ek mard aur do ạuraṭen̲, jin ko pasand rakhte ho sháhidon̲ men̲." Yạne ek ạurat ádhá mard hai.

Jorúon̲ kí kasrat men̲ Muhammad ne yún̲ farmáyá, Súra i Nisá 3,

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ
خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ *

"Nikáh karo, jo tum ko ḳhush áwen̲ do do, tín tín, chár chár; phir agar ḍaro, ki barábar na rakhoge, to ek hí, yá jo apná háth ká mál hai." Us ne apne pairauon̲ ko chár se ziyáda lená manạ kiyá, par apne wáste ḳhúb ázádí ko mahfúz rakhá: Súra i Ahzáb 49,

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ
وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ خَالِصَةً لَكَ مِنْ
دُونِ الْمُؤْمِنِينَ *

"Ai nabí, ham ne halál rakhíṉ tujh ko terí ạurateṉ, jin ko mahr tú de chuká, aur jo mál ho tere háth ká, jo háth lagá de tujh ko Alláh, wag.; .... yih nirí hai tujhí ko siwáe sab musalmánoṉ ke." Ḳhulása; Ḳhudá ne firdaus meṉ do mubárak zawábit muqarrar kie, aur Muhammad ne donoṉ ko ḳharáb kiyá; sabt ko us ne mauqúf kiyá, aur byáh ko bigáṛ diyá.

Manu bhí byáh kí bábat, nawíṉ adhyáe 80, 81 shlok meṉ ạjíb hukm detá:

मद्यपाऽसाधुवृत्ता च प्रतिकूला च या भवेत्।
व्याधिता वाधिवेत्तव्या हिंस्राऽर्थघ्नी च सर्व्वदा॥
वन्ध्याष्टमेऽधिवेद्याब्दे दशमे तु मृतप्रजा।
एकादशे स्त्रीजननी सद्यस्त्वप्रियवादिनी॥

Yạne "Jo madhpán kartí aur bad chalan hai, aur apne pati se bair rakhtí, aur dáim ul marz aur naṭkhaṭ hai, aur fazúl ḳharch, us ke jíte jí dúsrá byáh karná cháhiye. Jo bánjh hai, us ke áṭhweṉ baras; aur jis ke laṟke mar játe hoṉ, dasweṉ baras; aur jis kí sirf laṟkí hí paidá hotí ho, us ke gyárahweṉ baras; aur jo apriyá bol boltí ho, usí waqt dúsre se byáh kare."

25. Sulaimán apní sárí shaukat meṉ Ádam aur Hawah kí mánind árásta na thá, kyúṉki we apne Ḳháliq kí súrat aur hashmat se saṉwáre gae. So dúsrá libás aur hulla unke liye zarúr nahíṉ thá, jab tak ki gunáh, aur sharm ká sabab, un meṉ na áyá. *Aur we donoṉ, Ádam aur us kí jorú, nange the, aur sharmáte na the.* Jab ki gunáh un kí tamíz meṉ na thá, to sharm un ke chihre meṉ kaháṉ páí jáe? Sharm gunáh

ká phal hai, aur libás hamárí sharm ká ḏhapná aur nishán. To libás se magrúr honá baṟí hí nádání hai. Pas poshák insán ke liye, bargashtagí aur gunáh ke báịs se, ab zarúr húí. Nange gadhe, kutte aur bail nahíṉ sharmáte, kyúṉki un kí kuchh tamíz nahíṉ hai, aur unheṉ dekhne se sharm bhí paidá nahíṉ hotí. Par koí sáhib i tamíz, biná sharm, nangá nahíṉ rah saktá, aur nange ádmí par nigáh bhí nahíṉ kar saktá hai. Hamáre pahle wálidain bilkull pák aur ḳhushhál banáe gae, par wuh soná jaldí khonṭá ho gayá, aur ḳhális kundan pitlá gayá.

TÍSRÁ BÁB.

Jab kár i áfrínish tamám húá, Ḳháliq ne dekhá ki sab bahut achchhá hai. Firishte bhí sab pák, begunáh, ḳhushhál the. Par baṛe un meṉ se ạsí ho gae, aur apne gunáh ke sabab se Ḳhudá ke fazl-baḳhsh huzúr se ḳhárij ho gae. Un ke Sardár ne, is pák ạlam meṉ dáḳhil hokar, apní taraf wargalánkar pák insán ko bhí khainchá, aur yúṉ tamám jahán meṉ ḳharábí phailá dí. Is tísre báb meṉ yih afsos ká bayán mundaraj hai, aur yúṉ is ká ṭhík nám báb-ul-mandeb, yạne áṉsúoṉ ká báb, hogá. Iblís ek Sámp meṉ dáḳhil hokar, táki apní daga ziyáda achchhí tarah se chhipáwe, firdaus meṉ hamáre pahle wálidain ke pás áyá, aur niháyat fareb aur jhúṭh ke sáth unheṉ bahkáyá, ki us phal ko kháweṉ jise Ḳhudá ne un kí ázmáish ke wáste manạ kiyá thá, 1—6. Apne gunáh aur sazáwárí se wáqif hokar unhoṉ ne apne ko

Yahowáh ke huzúr se chhipáne kí koshish kí, 7—8. Hákim ul ạlamín ne unhen̲ apne huzúr men̲ buláyá; we taqsírwár kámpte húe házir húe; aur donon̲ apní safáí ke liye kuchh ụzr karne lage; par Sámp beụzr rahá, 9— 3. Chunánchi hákim ne fatwá diyá; aur taqsírwáron̲ ko, áyanda Naját-dihinda ke wasíle se, muạfí aur naját kí ummed dí; Sámp ko kámil halákat ká fatwá diyá. Agarchi sámp ạurat kí nasl ko kuchh zaḳhmí karegá, tau bhí use shifá hásil hogí; par Sámp ká zaḳhm hargíz changá na hogá, 14—15. Agarchi muạfí ká wạda hamáre auwal wálidain ko diyá gayá, tau bhí zarúr thá, ki we taklíf aur dukh aur mihnat men̲ zindagí basar karen̲, 16—19. Pas we, áyande Naját-dihinde par ímán láke, Ḳhudá kí hidáyat se qurbán charháne lage, 20—21. Bạd us ke firdaus se we ḳhárij kiye gae, ki hargiz us ke bhítar phir dáḳhil na howen̲, 24—24.

Un se sáre ádmíon̲ par gunáh phail gayá. Wuh ạhd i ạmál Ádam ke sáth, na faqat us hí ke liye, balki us kí aulád ke wáste bándhá gayá thá; so sáre insán, jo zátí tawallud se us se paidá hote hain̲, us men̲ gunáh karke us kí pahlí ḳhatá men̲ us ke sáth bargashta húe. Yún̲ sáre ádmí pahlí ḳhatá ke sazáwár hain̲, aslí sadáqat se ḳhálí hain̲, aur un kí sárí tabíạt ḳharáb hai, jis sabab se un ke ạmál bhí ḳhatá se bhare hain̲. Har ek insán ne apní bargashtagí se Ḳhudá kí suhbat ko kho diyá; us ke gazab aur lạnat ke níche hain̲; aur yún̲ is zindagí kí sárí musíbaton̲ ke, aur maut ke, aur jahannam ke ạzáb i abadí ke ḳhatre men̲ par̲ gae hain̲. Yih to sabhon̲ ke imtiyáz aur tajriba ke muwáfiq mạlúm hai. Jaise Bráhman̲ kahte, ‘ main̲ páp hún̲,’ wag. dekho safha 61. Yih tamsíl bhí mashhúr hai :

यथा देशस्तथा भाषा यथा राजा तथा प्रजा।
यथा माता तथा कन्या यथा वीजं तथां कुरम् ॥

Insán kí bargashtagí kí bábat, jis ká bayán is báb meṉ mundaraj hai, har qaum meṉ kam o besh riwáyát miltí haiṉ. Is ká sabab yih hai, ki sáre ádmí ek hí má báb se paidá húe, jin kí aulád, jab zamín par phail gaí, to apne sáth dunyá aur insán kí paidáish, aur insán kí bargashtagí ká kuchh bayán letí gaí. Pahle báb kí tafsír meṉ ham dekh chuke haiṉ, ki aglí qaumoṉ aur Hind kí riwáyát meṉ, dunyá kí paidáish ke bahut ásár milte haiṉ. Ab dekhá cháhiye ki bargashtagí kí bábat kitní miltí haiṉ. Par in ká tamám bayán yaháṉ nahíṉ kar sakte, par ijmálan likh sakte haiṉ. Hesiod, ek qadím Yúnání Sháịr, yúṉ bayán kartá: Pahlá insán ḳhushhál thá, agarchi us kí jorú na thí. Tab Prometheus ne ásmán se ág kí chorí kí, aur insán ko us ká fáida sikháyá. Indra gussa húá:

Ἀλλὰ Ζεὺς ἔκρυψε χολωσάμενος φρεσὶν ᾗσιν,
Ὅττι μιν ἐξαπάτησε Προμηθεὺς ἀγκυλομήτης :

"Lekin Indra ne gussa hokar apne hí man meṉ yih chhipáyá, ki chatur Prometheus ne use fareb diyá," aur intiqám ká iráda kiyá. Us ne Vishwakarmmá ko miṭṭí se ạurat banáne ká hukm diyá, jis ko dewtoṉ ne har tarah kí sundartá aur ḳhúbsúratí dí, par us ke dil meṉ gurúr, fareb, aur niháyat dagábází rakhí. Unhoṉ ne us ká nám Pandora (Har zínat-wálí) rakhá.

Πανδώρην, ὃτι παντες Ὀλύμπια δώματ᾿ ἔχοντες
Δῶρον ἐδώρησαν, πῆμ᾿ ἀνδράσιν ἀλφηστῇσιν :

"Pandora, kyúṉki Baikunṭh ke sáre básíoṉ ne us ko kuchh zínat dí thí, zahín ádmíoṉ ke liye (wabá) ḳharáb hádisa." Indra ne yihí ạurat Epimetheus ko baḳhshí, jis ne us se byáh kiyá. Us dam se sárí burái ádmíoṉ meṉ phail gaí. Is kathá meṉ Paidáish ke aslí bayán se ishára hai. Pahchán ke ịwaz meṉ ág lí gaí jo manạ húí, aur ạurat ke háth se insán bargashta ho gayá.

Qadím Misr, Yúnán, aur Rúm kí katháoṉ meṉ Puráne Sámp se bahut isháre milte haiṉ. Apollo (Halák-karnewále), Parameshwar ke beṭe ne Pythoṉ (Bahkánewále) sámp ko márá, aur bạd us ke us ke sir par táj rakhá gayá. Yih kathá Yúnán meṉ Misr se lí gaí, aur tamám Yúnán aur Rúm meṉ bahut mashhúr ho gaí. Aksar qadím riwáyát se yih sáf matlab nikaltá, ki sámp burái ká báni hai, Yúnání meṉ Pythoṉ, yạne Bahkánewálá, Fareb-dihinda; aur sirf Ḳhudá ke mujassam húe Beṭe se maglúb ho saktá hai. Injíl meṉ likhá hai, ki jab Púlús aur Sílas Makidúniyá ke ek shahr Filipí meṉ gae, ek chhokrí un ko milí jis meṉ Pythoṉ kí rúh thí, yạne wahí purána sámp jo tamám jahán ko dagá detá hai, Amál 16: 16. Herakles kí bábat bahut kathá thíṉ, jis ne ek phaṉwál ḳhatarnák sámp ko márá. Europe ke qadím shimálí mulkoṉ meṉ ek Shastra thá, jis ká nám Edda thá. Us meṉ yih bayán thá, ki Thor, pahle dew ke pahlauṭe ne, Ḳhudá aur insán ke bích darmiyání yá miyánjí hokar, maut se kushtí kí, aur laṛái meṉ apne ghuṭne par giráyá gayá, apne soṉṭe se baṟe sámp ke sir ko zaḳhmí kiyá, aur áḳhir ko us ko bilkull már ḍálá; tau bhí us laṟái meṉ wuh bhí, us zahar se jise sámp ne apne mukh se us par phenká, márá gayá.

Chín kí tawáríkh men̠ yún̠ likhá hai: ki Insán, apní aslí hálat men̠, beạib aur ḳhushhál hokar, aflák ko mántá thá. Na maut, na bímárí thí; wuh bizzátihí ḳhúb aur dánishmand thá, bilkull rúh. Par pahchán kí bar̤í ḳhwáhish, aur ạurat ke bahkáne se, wuh bargashta ho gayá. Tab wuh shahwat-parast ho gayá, aur us kí aksar ạql játí rahí. Sáre haiwán, parinde, aur kír̤e makor̤e ab us se lar̤ne lage; sab maḳhlúq us ke muḳhálif ho gae. Baudh ke pairauon̠ kí riwáyát men̠ yún̠ likhá hai: Jab zamín pání men̠ se niklí, bạze shaḳhs ásmán se zamín par áe. Bạd ạrse ke we magrúr aur shahwat se past ho gae, der tak andhyáre men̠ rahe, aur biná khetí ḳhurák na pá sake.

Qadím Írán ke dharm Shástra, Zand-Avasta, men̠ yih bayán hai: Insán apní paidáish ke bạd ek ụmda aur bálá makán men̠, jise Mạbúd Ormuzd ne us ko baḳhshá, bahut nek aur ḳhush rahtá thá. Par zarúr thá ki wuh farotan, farmánbardár rahe; ḳhiyál men̠, kalám men̠, kám men̠ bilkull pák. Der tak pahlá jor̤á yún̠ pák aur ḳhush rahtá thá. Unhon̠ ne kahá ki Ormuzd ne ham ko pání, aur zamín, aur daraḳht, aur sitáre, aur chánd, aur súraj aur sárí pák chízen̠ baḳhshí hain̠. Áḳhir ko wuh sharír Aharman, aur shayátín ká sardár, záhir húá, aur un kí nek ḳhaslat ko dabá diyá; we us kí ḳhushámad se jhúṭh ke shinawá ho gae, aur kahá, Ham tujh se barakaten̠ páte hain̠. Yún̠ Aharman ne un ko fareb diyá, aur intihá tak farebinda rahegá. Yún̠ kámyáb hokar jhúṭhá Aharman phir áyá, aur apne sáth phal láyá, jise unhon̠ ne kháyá; usí dam un kí nekí játí rahí, aur we musíbat aur maut ke sazáwár ho gae. Baḍ us ke we sharír ke ziyáda tábiḍár hote chale. Úpar ke bayán ká ḳhulása dúsre taur se yún̲ hai: Ki Aharman ne, zamín par ákar, aur sámp kí súrat men̲ insán ke pás jákar us men̲ apná zahr dáḳhil kiyá, aisá ki wuh mar gayá. Us waqt se ạlam betadbír ho gayá, sárí bhalái ke muḳhálif ne har kahín̲ záhir hokar apne ko sab se milá diyá, aur ạlá aur asfal men̲ badḳhwáh rahá.

Hindú Shástron̲ men̲ bahut báten̲ miltí, jo insán kí bargashtagí se taạlluq rakhtí hain̲. Vishṇu Puráṇa ke pahle an̲s kí chhaṭhí adhyáye men̲ likhá hai:

प्रजा स्ता ब्रह्मणा सृष्टा श्चातुर्वर्ण्यव्यवस्थितौ ।
सम्यक् श्रद्धासमाचार प्रवणामुनिसत्तम ॥
यथेच्छा वासनिरताः सर्व्वाबाधा विवर्ज्जिताः ।
शुद्धान्तःकरणाः शुद्धाः सर्व्वानुष्ठाननिर्म्मलाः ॥
शुद्धे च तासां मनसि शुद्धेन्तः संस्थिते हरौ ।
शुद्धं ज्ञानं प्रपश्यन्ति विष्ण्वाख्यं येन तत्पदम् ॥
ततः कालात्मको योसौ स चांशः कथितो हरेः ।
स पातयत्यघं घोर मल्पमल्पाल्पसारवत् ॥
अधर्म्मबीजं संभूतं तमोलोभसमुद्भवम् ।
प्रजासु तासु मैत्रेय रागादिकमसाधकम् ॥
ततः सा सहजा सिद्धिस्तेषान्नातीव जायते ।
रसोल्लासादयश्चान्याः सिद्धयोष्टौ भवन्ति याः ॥
तासु क्षीणास्वशेषासु वर्द्धमाने च पातके ।
द्वंद्वाभिभव दुःखार्त्ता स्ता भवन्ति ततः प्रजाः ॥

"We jinhen̲ Brahmá ne banáyá, so sraddhá, áchár men̲ nipun̲ the; jahán̲ cháhte the, wahín̲ rahte, aur unhen̲ kuchh dukh na thá; un ká chit sudh thá; we áp sudh the, un ká kám nirmal thá. Un ke sudh man men̲ Hari rahtá thá, aur we sudh gyán dekhte the, jis se Vishṇu ká pad jánte the. Tab Kála, jo Hari ká an̲s hai, us ne ghor páp un ke man men̲ ḍálá, adharm ká bíj tam lobh se utpann kiyá; Prajáon̲ ke bishai men̲ rág aur dwesh us ne ḍálá. Tab un ká subháu játá rahá, aur un kí áth siddhí játí rahín̲. Jab we bilkull chhin ho gaín̲, aur páp bar̲há, tab sab prajá dukhon̲ se pír̲it bhaín̲."

Phir, puráne bahkánewále Sámp ke bhí bahut isháre milte hain̲. Asia kí aksar qaumen̲ gumán kartí rahín̲, ki Sámp ke wasíle buráí dunyá men̲ áí. Misr, Yúnán, Írán, ahl i shimál, aur Hind kí riwáyát, sab Músá ke aslí bayán se mutaạlliq hain̲. Un sabhon̲ men̲ sámp kí pújá járí thí. Sámp ke wasíle se insán bargashta ho gayá, aur sámp ke wasíle se bahutere ádmí bargashta rahe. Nág kí pújá tamám Hindustán men̲ qadím ul aíyám se jári, aur ab tak maujúd hai. Pátála ká Rájá Bal na sirf asuron̲ ká, balki nágon̲ ká bhí Rájá hai, jin se Pátála bhará hai. Sámpon̲ ká ek ạjíb qissa Padma Puráṇa ke Pátála Khanḍ Pryág Mahátam men̲ miltá hai:

शेष उवाच। वर्णनात्तीर्थराजस्य ह्युत्कंठाकुलितेन्द्रियाः।
गच्छामो ऽथ वयं सर्व्वे ऋषयस्तस्य दर्शने॥
इत्युक्त्वा निर्गताः सर्व्वे वासुकिप्रमुखास्तदा।
नागाश्च नागकन्याश्च नागलोक निवासिनः॥

शेषोऽनन्तश्च कपिलः कालियः शंखपालकः ।
कर्कोटकमहापद्म धृतराष्ट्र धनञ्जयाः ॥
एतेच सपरीवाराः तथा चान्ये ह्यशेषतः ।
अनेक रत्नाभरणै भूषिता दीप्तकान्तयः ॥

"Shesh kahtá hai, ki Tírath Ráj (Tribení) ke barnan se byákulchit hoke, He rishio, ham sab us ke darsan ko ab jáenge. Yih kahke, us samai Básuki ádi sab nikle; Nág, nágon kí kanyá, nág lok ke básí, Shesh, Anant, Kapila, Káliya, Sankhapálaka, Karkhoṭaka, Mahápadma, Dhritaráshṭra, Dhananjaya; ye sab apne pariwár sahit, isí rít, aur bhí sab, anek ratnabharan se bhúshit, arthát jaṛáú-gahne pahine díptakánti, yá baṛe tejwále, hoke nikalke Pryág Ráj men áe." Yún mạlúm hotá hai, ki Nág log qadím se Pryág men áe, aur un ká iḳhtiyár yahán ab tak rahtá hai. Is tísre báb kí pandrahwín áyat Hindú Shástron kí riwáyát men ek ḳháss ishára miltá, jis se mạlúm hotá hai, ki Hindú logon ke purkhe, jo pahle pachchhim kí taraf se is mulk men áe, so apne sáth us wạde ke kuchh ásár lete áe, yạne ki Sámp, Nág [Náhásh] maglúb ho jáegá. Chunánchi Mahábhárat, Vishṇu Puráṇa, aur Bhágawata men yih kathá hai, ki Krishṇa ne Káliya Nág se laṛáí kí, aur Nág ne, use pahle apní kunḍalí men leke, ḳhúb káṭá; bạd us ke Krishṇa ne, apná pair us ke phan par rakhke, use dabákar us ko jít liyá. Yihí kathá Bhágawatá ke daswen Skandha ke tarjuma, yạne Brij Bilás aur Prem Ságar, men miltí hai. Vishṇu Puráṇa ke pánchwen ans kí sáthwín adhyáye men yún bayán hai, ki ek din Krishṇa, biná Ráma, Vrindávan ko anek gopon̲ ke sang gayá, aur wahán̲ Yamuná men̲ ek bhayankar hrad ko dekhá. Us ne bichár kiyá, ki is men̲ dusht Átmá Káliyá Nág rahtá hai, jis ne Yamuná ke sab jal ko ḳharáb kiyá, ki ádmí aur gáe use na pí sake, so main̲ us ko sazá dún̲gá:

इत्थं विचिन्त्य वद्ध्वा च गाढं परिकरं ततः ।
निपपात ह्रदे तत्र सर्पराजस्य वेगितः ॥
आस्फोटयामास तदा कृष्णो नागह्रदे भुजम् ।
तच्छब्दश्रवणाच्चाशु नागराजोऽप्युपागमत् ॥
आताम्रनयनो दुष्ट विषज्वालाकुलैः फणैः ।
वृतो महाविषैश्चान्यैरुरगैरनिलाशिभिः ॥
ततः प्रवेशितः सर्वैः स कृष्णो भोगवन्धनम् ।
ददंशुश्चापिते कृष्णं विषज्वालाकुलैर्मुखैः ॥
तं तत्र पतितं दृष्ट्वा सर्प्पभोगनिपीडितम् ।
गोपा व्रज मुपागम्य चुक्रुशुः शोकलालसाः ।
एषमोहंगतः कृष्णोमग्नोवै कालिये ह्रदे ॥

"Aisá bichárke, kamar bándhke Nág Ráj ke hrad men̲ kúdá. Tab Nág ke hrad men̲ Krishṇa ne tál ṭhoká; us sabd ke sunne se Nág Ráj, lál lál án̲kh kar, aur phan̲on̲ se bikh chhoṛte, jaldí us par áyá; aur bhí baṛe baṛe bikhdhar sámp us ke sang áe. Tab sabhon̲ ne milke us Krishṇa ko kunḍlí men̲ lapeṭke bikh ke mukhon̲ se káṭá. Us ko us men̲ girá, aur sámp kí kunḍlí se dukhí dekhke, gop Braj men̲ áke sok se rone lage, aur kahne lage, ki Dekho Krishṇa moh gayá, aur Káliyá hrad men̲ ḍúbá." Baḍ us ke gop gopí sab áe, aur ro roke kahne lage, ki biná Krishṇa ham Gokul meṉ na jáeṉge. Aise gopíoṉ ke bachan sun, Balaráma ne Krishṇa ko kahá, ki Tú jagat ká Banánewálá aur Pálnewálá hai, Tú kyúṉ laṟkoṉ kí lílá kartá hai? Is Dur Átmá ko pakaṛ. Jab us ne use aisá chitáyá, tab Sámp kí kuṇḍlí se Krishṇa ne apne ko nikálá:

आनम्य चापि हस्ताभ्यामुभाभ्यां मध्यमं फणम् ।
आरुह्याभुग्नशिरसः प्रननर्त्तोरुविक्रमः ॥
व्रणाः फणेऽभवं स्तस्य कृष्णस्यांघ्रिनिकुट्टनैः ।
यत्रोन्नतिं च कुरुते आनम्यास्य ततः शिरः ॥
मूर्च्छामुपययौ भ्रान्त्या नागः कृष्णस्य रेचकैः ।
दंडपातनिपातेन ववाम रुधिरं बहु ॥

"Donoṉ háth se us ke bíchwále phaṉ ko nawáke, us par chaṛhke apne baṟe bal se náchá. Krishṇa ke pair ke kúṭne se us ke phaṉ meṉ gháo ho gae; jab wuh sir uṭhátá, tab wuh dabá detá thá. Krishṇa ke pair rakhne se Nág murchhit ho gayá, aur us ke muṉh se bahut lahú girá."

Muhammad ne apne Qurán meṉ insán kí bargashtagí ká kuchh bayán Tauret ke mutábiq rakhá. Chunánchi us ne Súra i Baqr 33—37 meṉ yúṉ likhá:

وَقُلْنَا يَا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُکَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا
حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

فازلهما الشيطان عنها فاخرجهما مما كانا فيه وقلنا
اهبطوا بعضكم لبعض عدو ولكم في الارض مستقر و متاع
الي حين فتلقي ادم من ربه كلمات فتاب عليه انه
هو التواب الرحيم قلنا اهبطوا منها جميعا فاما يانينكم
مني هدي فمن تبع هداي فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون*

"Aur kahá ham ne, Ai Ádam bas tú aur terí ạurat Jannat men̲, aur kháo us men̲ mahzúz hokar jis jagah cháho, aur nazdík na jáo us darak̲ht ke phir tum be-insáf hoge. Phir ḍagáyá un ko Shaitán ne, us se phir nikálá un ko wahán̲ se jis árám men̲ the, aur kahá ham ne, Tum sab utro; tum ek dúsre ke dushman ho; aur tum ko zamín ṭhaharná hai, aur kám chaláná ek waqt tak. Phir síkh lín̲ Ádam ne apne Rabb se kaí báten̲; phir mutawajjih húá us par, bar haqq wuhí hai muạ́f karnewálá, mihrbán. Ham ne kahá, Tum utro yahán̲ se sáre, phir kabhí pahunche tum ko merí taraf se ráh kí k̲habar, to jo koí chalá mere batáe par na ḍar hogá un ko aur na gam."

Phir, Súra i Ịráf 19—24 men̲ is ká ziyáda bayán marqúm hai.

فوسوس لهما الشيطان ليبدي لهما ماووري عنهما من

سَوْاٰتِهِمَا وَ قَالَ مَا نَهٰاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّا اَنْ تَكُونَا
مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ وَ قَاسَمَهُمَا اِنِّي لَكُمَا لَمِنَ
النّٰصِحِينَ فَدَلّٰهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا
سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَ نَادَا
هُمَا رَبُّهُمَا اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَ اَقُلْ لَكُمَا اِنَّ
الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَ اِنْ لَمْ تَغْفِرْ
لَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَ مَتَاعٌ اِلَى حِينٍ قَالَ فِيهَا
تَحْيَوْنَ وَ فِيهَا تَمُوتُونَ وَ مِنْهَا تُخْرَجُونَ *

"Phir bahkáyá un ko Shaitán ne, ki khole un par, jo ḍhake the un se, un kí barahnagí, aur bolá, Tum ko jo manạ kiyá hai tumháre Rabb ne, is daraḳht se nahín̲, magar yih, ki kabhí ho jáo firishte, yá ho jáo hamesha jínewále. Aur un ke pás qasm kháí, ki Main̲ tumhárá dost hún̲. Phir ḍhulá liyá un ko fareb se; phir jab chakhá donon̲ ne daraḳht, khul gaí un par barahnagí un kí, aur lage joṛne apne úpar pát bihisht ke; aur pukárá un ko un ke Rabb ne, Main̲ ne manạ

na kiyá thá tum ko is daraḳht se, aur kahá thá tum ko, ki Shaitán tumhárá dushman sáf hai? Bole, Ai Rabb hamáre, ham ne ḳharáb kiyá apní ján ko, aur agar na baḳhshe tú ham ko, aur rahm na kare, to ham ho jáwen̲ ná murád. Kahá, Tum utro, ek dúsre ke dushman húe, aur tum ko zamín men̲ ṭhaharná hai, aur baratná ek waqt tak. Kahá, usí men̲ tum jíoge, aur us men̲ maroge, aur usí se nikále jáoge." In donon̲ men̲ Muhammad ne aur kisí taraf se kaí báten̲ bar̲háín̲ jo Tauret men̲ nahín̲ miltí hain̲, aur Naját-dihinde ke wạde ke ịwaz men̲ us ne aur báten̲ likhín̲. Us ká dil aisá andherá thá, ki us ke mạne daryáft na kar saká; yá Masíh kí iláhí qadr aur naját se aisí zidd rakhtá thá, ki agarchi us wạde ká matlab us ko mạlúm húá, taubhí us ne ján bújhke ạdáwat se us ko chhipáne kí koshish kí. Muhammad ke bạze mufassir, us se ziyáda jánkar, kahte the, ki jab A'dam aur Hawah bihisht men̲ se giráe gae, A'dam Lanká, yá Sarandíb men̲ girá, aur Hawah Ạrab men̲ Jadda ke nazdík, aur we do sau baras tak alag rahe, tab Jabráíl firishta A'dam ko Hawah ke pás Makka ke nazdík Ạrafát pahár̲ par le gayá. Bạze bhí kahte ki A'dam ká qadd tár̲ per̲ ke barábar thá; aur bhí is se bar̲háke kahte, ki A'dam aisá únchá thá, ki jab us ká ek pair Lanká par rahá, dúsrá samundar par khar̲á thá; ki Hawah ká qadd aisá bar̲á thá, ki jab us ká sir ek ṭíle par Makka ke nazdík takya lagátá thá, us ke ghuṭne tarái men̲ bandúk kí do golí dúr rahte the. Yahúdí aur Muhammadí kahání láintihá hain̲; sirf Baibal mụtabar hai.

1. Hamáre ḳhushhál beạib wálidain ke dil meṉ burái ká ḳhiyál ab tak na áyá thá. Agarchi sáre haiwán bhí bebad the, taubhí jab un meṉ se ek ạjíb tarah se bolne lagá, munásib thá, ki we kuchh shakk láweṉ. *Aur wuh* fulána *sámp,* jis meṉ Iblís, bargashte firishtoṉ ká sardár (Yahúdáh 6) dáḳhil húá thá, *hoshyár,* chatur, burái ke liye dánishmand, dagábáz ṭhagne ke liye (2 Kar. 1 : 3), *thá, maidán ke har ek haiwán,* sáre haiwánoṉ, *se jo Yahowáh Ḳhudá ne banáyá thá. Aur us ne,* jis meṉ Shaitán húá, yạne Shaitán ne us meṉ hokar, *ạurat se,* jo názuk zarf hai, *kahá,* ṭhaṭṭhe aur hiqárat ke taur se, *Kyá* yih *sach* hai, *ki Ḳhudá ne kahá, ki tum bág̣ ke har daraḳht se na kháoge?* ‘Yih kaisá hukm! Is meṉ kaháṉ hikmat aur ulfat aur mahabbat hai?’ Is se mạlúm hotá hai, ki mazhaka karnewále, jo nafs kí pairawí karte, aur Ḳhudá ke kalám par ṭhaṭṭhá karte haiṉ, so kis ke beṭe haiṉ. Iblís ke mutálib, aur bandisheṉ, aur gahrápe ạjíb haiṉ. Ágáz se wuh ạsí hai (1 Yúh. 3: 8); ibtidá se qátil, kyúṉki wuh maut sáre baní Ádam par láyá, Yúh. 8: 44; aur baṛá azhdahá, wahí puráná sámp hai, jo sáre jahán ko dagá detá hai, Mush. 12: 9.

2, 3. Jab ạurat ne aisí báteṉ suníṉ, ḳhwáh firishta, ḳhwáh insán, ḳhwáh haiwán se, munásib thá, ki wuh fauran kahtí, Dúr ho, ai Shaitán, aur is se ziyáda aur na bol. Par ạurat fareb kháke gunahgár húí, 1 Tim. 2 : 14. *Aur ạurat ne sámp se kahá, ki bág̣ ke daraḳhtoṉ ke phal se ham to khá sakte haiṉ,* jisse rawá hai ki ham kháweṉ: *magar us daraḳht ke phal se jo bág̣ ke bíchoṉ bích hai, Ḳhudá ne kahá hai, ki tum us se* *na kháoge, aur us ko na* cháho yahán̲ tak ki use *chhúoge, mabádá* dil men̲ gunáh karke maut ke sazáwár hoge, aur *maroge.*

4. Ab Shaitání sámp niháyat besharmí ke sáth Ḳhudá ko jhuṭhlátá hai, aur yún̲ jhúṭh ká Báp bantá hai, Yúh. 3: 44. *Aur sámp,* yạne Iblís *ne ạurat se kahá, ki tum marte na maroge,* beshakk na maroge.

5. Wuh hukm hasad aur rashk se kiyá gayá hai, *kyún̲ki Ḳhudá áp jántá hai,* ki yih phal tumháre wáste achchhá aur fáidamand hogá, *ki jis din tum us se kháte,* filfaur jab tum us se kháoge, *to tumhárí ánkhen̲ khul jáengí,* tum hikmatwále aur dánishmand ho jáoge, *aur tum iláhon̲ kí mánind hoge,* ulúhiyat ká martaba páoge, *nek o bad,* bhale aur bure *ke jánnewále* yá pahchánnewále. Dúsre sabab se yih peṛ nek o bad ká daraḳht kahlátá thá, yạne, ki agar kháwen̲ aur Ḳhudá ke hukm se ụdúl karen̲, to apne tajribe se bhaláí aur buráí ko jánenge. Shaitán báton̲ ko nahín̲ badaltá, par un par dúsrí mạní kí táwíl kartá, aur ramz ke taur par kahtá, ki Ḳhudá insán se hasad aur rashk rakhtá hai.

6. Is tuhmat kí shinawá hokar ạurat ne fauran apne dil men̲ gunáh kí jaṛ lagáí. *Aur ạurat ne dekhá,* yạne Iblís ke kahne se us ko mạlúm húá, *ki wuh daraḳht kháne ke wáste achchhá* thá, us kí dánist men̲ us peṛ ká phal kháne ke liye achchhá thá. Yún̲ ạurat beímán ho gaí, Ḳhudá ke kalám par ịtiqád na rakhá, balki apne dil men̲ Alláh ko jhuṭháyá. Ạurat ne pahle fareb kháyá. Us ne peṛ par bad nazr kí, *aur* dekhá *ki wuh*

ánkhoṉ ke liye ek kashish thí, tamanná ke láiq, hirs i chashmí ke mutábiq. *aur wuh darakht ạql dene ke liye margúb*, árzú aur cháh ke láiq, dilpasand aur bahut hí ḳhúb thá. Yúṉ beịtiqádí se náshukrí aur náfarmánbardárí paidá húíṉ, tab gurúr aur gustáḳhí aur bagáwat ne sar uṭháyá. *Tab us ne us ke phal se liyá aur kháyá*, aur zamín goyá zaḳhmí hokar áh márí.

> "Earth felt the wound, and nature from her seat,
> Sighing through all her works, gave signs of woe,
> That all was lost."—MILTON.

Shahwat ne hámila hokar gunáh ko janá. *Aur us ne apne shauhar ko bhí diyá*, táki wuh bhí *us ke sáth* kháwe, *aur us ne kháyá*, aur núr i Iláhí, mahabbat i mutlaq aur hukm i pák ke barḳhiláf gunáh kiyá. Yúṉ ek insán ke sabab se gunáh dunyá meṉ dáḳhil húá, aur sáre ádmíoṉ meṉ phail gayá hai. Us kí sárí aulád us ke sáth, is pahle gunáh ke sabab se, gunahgár ṭhahrí, aur asl se gazab ke farzand ho gae. Ádam ne apní marzí o ḳhushí se yih gunáh kiyá, Ḳhudá us ká fáịl na thá. Us ká maqdúr thá, ki aslí safáí aur pákízagí meṉ, agar cháhtá to qáim rahtá. "Jo koí imtihán meṉ paṛe, na kahe, ki Ḳhudá merá imtihán kartá hai, ki ashrár Ḳhudá ko imtihán nahíṉ kar sakte, aur na wuh kisí ko imtihán kartá hai," Yạqúb 1: 13. To koí na kahe يُضِلُّ اللهُ مَنْ يَشَاءُ (Súra i Ibráhím 4, aur Súra i Nahl 95.) "Bhaṭkátá aur bahkátá hai Alláh jis ko cháhe." "Par har koí apní shahwat se giriftár aur farefta hoke imtihán kiyá játá hai," Yạqúb 1: 14.

7. Ab safáí játí rahí. *Aur un donoṉ kí ánkheṉ*, tan

o man kí, *khul gaín*, gunáh ke baḍ, donon apní burái se wáqif hone lage, magar us se bilkull ágáh na the. *Aur we ján gae kí ham nange hain*, yaṇe Ḳhudá kí jalálwálí súrat aur apní aslí safái se mahrúm hain. Ab un kí bejurmí ká libás un se játá rahá, Ḳháliq kí tasallí-baḳhsh huzúrí un se le lí gaí, us ke gazab ke sámhne nange hokar we sharminde aur pareshán the. Shaitán ne waḍa kiyá thá ki un kí ánkhen khul jáengí, aur us lafz ke muwáfiq yih púrá húá, lekin in báton ká matlab khatarnák ho gayá, in kí dúsrí maṇí ab maḷúm húí. *Aur unhon ne anjír ke patton* aur ṭahníon *ko ainṭhke apne wáste paṭke* aur kopín *banáe*, lekin Ḳhudá kí nazar se apne gunáh ko chhipá na sakte the.

8. *Aur unhon ne Yahowáh Ḳhudá*, yaṇe Kalima Masíh *kí áwáz*, jo insán kí shakl men ákar *din ke ṭhanḍe* waqt, shám ke qaríb, *bág men phirtá thá*, *suní*, *aur Ádam aur us kí jorú ne*, apne agle dastúr ke muwáfiq us kí mulá-qát ko khushí se nahín gae, par apní badí se wáqif hokar *áp ko Yahowáh Ḳhudá ke huzúr se bág ke daraḳhton men chhipáyá*, yaṇe chhipáne kí koshish kí. Par na daraḳhton se, na anjír ke patton se áṛ ke liye kuchh fáida mil saktá. Jab Ḳhudá nazdík áyá, to Ádam ko, jis ke dil yá tamíz par Alláh kí shariạt likhí húí thí, khauf áyá. "Na táríkí, na zill i maut hai, ki badkár wahán chhipte." Aiyúb 34 : 22.

9. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne Ádam ko pukárá, aur us se kahá, Tú*, jo áge mere áne se ḳhush thá, *kahán hai?* Kyún mere huzúr se yún bhágne cháhtá?

10. *Aur us ne kahá, Main ne terí áwáz bág men suní*

aur ḍará, kyúṉki maiṉ nangá thá, aur apne taíṉ chhipáyá. Agarchi Ádam apne gunáh se wáqif thá, tau bhí ab tak sachchí tauba na kartá thá. Pahle to wuh nangá thá, magar sharmátá na thá, par ab kahtá ki nange hone ke sabab se maiṉ ḍará. Yúṉ sharmáne ke sachche sabab ko wuh apne Ḳháliq kí nazar se chhipáne kí koshish kartá hai. Agarchi aslí gunáh us meṉ bilkull phail gayá thá, tau bhí ab tak wuh us se baḳhúbí wáqif nahíṉ húá thá, yá agar wáqif thá, tad bhí us kí bábat kuchh bahána kartá thá.

11. *Aur us ne kahá, Kis ne tujhe jatáyá ki tú nangá hai?* Kyá yih nayí bát hai, tú pahle se yih na jántá thá? Tú na sirf merí áwáz se ḍartá, lekin mere insáf, merí ạdálat se ḳhauf rakhtá hai. *Kyá tú ne us daraḳht se kháyá, jis kí bábat maiṉ ne tujhe hukm diyá ki us se na khánấ?* ‘Yihí terí sharm ká sabab hai, tere bure, zalíl, gulámána ḳhauf ká báịs yih hai, ki tú ne ján-bújhke mere hukm se ạdúl kiyá.’

12. Ádam apne gunáh ká iqrár kartá, par niháyat ihánat ke sáth. Apne Ḳháliq se darguzarke wuh us ke barḳhiláf goyá kufr baktá. *Aur Ádam ne kahá, Wuh ạurat jise Tú ne mere sáth* byáh *dí, usí ne mujhe us daraḳht se diyá, aur maiṉ ne kháyá:* ‘Maiṉ ne kháyá aur terá gunáh kiyá, par áp se nahíṉ, ạurat ne mujh ko bahkáyá; aur wahí ạurat terí taraf se hai, tú us ká Bání aur Dihinda hai, maiṉ ne use nahíṉ mángá, tú ne us ko mujhe baḳhsh diyá.’ Ádam kahtá ki kháne ke sabab se maiṉ bahut mujrim yá taqsírwár nahíṉ húṉ, us ne mujhe diyá, aur Tú ne us ko mujhe baḳhshá. Yúṉ “Ádam kí jahálat use gumráh kartí hai,

aur us ká dil Yahowáh se bezár hotá hai," Amsál, 19: 3.

13. Ádam se ziyáda bahs karná zarúr nahín̠ thá, us ká ụzr mahz bátil ṭhahrá, aur us ká jurm aise gustákh jawáb se baṛh gayá. Ab Munsif i ạlam ạurat kí taraf muḳhátib hotá, táki use bhí mulzam ṭhahráwe. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne ạurat se kahá, Tú ne yih kyá kiyá?* 'Yih kyún̠ kiyá, kaisá ạjíb kám! Kis tarah tú ne yih kiyá, kyún̠kar yih iráda tere dil men̠ á saká, ki tú apne shauhar kí bahkánewálí howe?' *Aur ạurat ne kahá, Sámp ne mujh ko bahkáyá, aur main̠ ne kháyá.* Munásib thá, ki Hawah, gunáh kí ḳharábí se hairán hokar, ḳhámosh rahe. Taubhí Ádam ke namúne ke mutábiq wuh, sámp par ilzám lagáne se, apne ko bejurm ṭhahráne kí koshish karne lagí, baṛí nádání aur besharmí ke sáth. 'Main̠ ne sámp se wuh liyá jo Tú ne manạ kiyá; wuhí fareb denewálá, bahkánewálá thá.' Par kis ne Hawah se us ke fareb par kán dharne ke liye zabardastí kí, ki wuh, Ḳhudá ke kalám ko chhoṛke, sámp ke fareb par ziyáda ịtiqád rakhe! Wuh kyún̠ us kí sunne lagí? Sirf apní ḳhushí se. Aur ab apne andhe makr se Ḳhudá ko ḳhámosh aur lájawáb ṭhahráne cháhtí hai.

14. Ḳhudá sámp se kuchh sawál nahín̠ kartá, kyúnki us ká jurm sábit húá, aur us ke liye rahmat yá muạfí báqí na thí. Shaitán ne sirf apní hí ḳharábí se Hawah ko bahkáyá, is liye Ḳhudá fauran, biná sawál, us par ilzám detá. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne sámp se,* aur Shaitán se jo us men̠ thá, *kahá,* is liye *ki tú ne yih*

kiyá hai, tú, Ai Shaitán sámp kí wakálat se, tú, Ai sámp, Shaitán ká hathyár hokar, *malún tú*, kamína, zalíl, behurmat, nafratí, maurid i gazab, *sáre chárpáeon̲ se, aur maidán ke sáre haiwánon̲ se*, tú goyá ásmán aur zamín kí bardásht se báhar hogá. *Tú apne peṭ ke bal chalegá*, tú karíh o makrúh, ních o past, aur ghinauná rahegá; tú ne, jo kamína aur ních thá, jurat kí, ki apní pastí se uṭhkar insán ká, jo is jahán men̲ merá qáim maqám hai, muqábala kare; tú, jis ká makán gard men̲ thá, baland ásmán par chaṛhne cháhtá. Jahán̲ se tú ne uṭhne kí koshish kí, tahán̲ main̲ tujhe phirá detá hún̲; apní aglí aslí past-hálí men̲ tú qanáạt kar, aur insán kí behurmatí karne se báz rah. *Aur tú miṭṭí apní zindagí ke tamám dinon̲ men̲*, ụmr bhar, *kháegá;* ních hone se miṭṭí terí ḳhurák hogí, tú miṭṭí men̲ loṭegá, niháyat past aur nafratí rahegá.... Is ke mutábiq Yasaiyá (65: 25), Masíh kí bádsháhat kí balandí aur buzurgí kí peshḳhabrí dekar, kahte ki Shaitán bhí bahut zalíl aur ḳhwár ho jáegá, "Sámp kí roṭí miṭṭí hogí." Míkáh nabí bhí (7: 17), sharír qaumon̲ kí pashemání ká bayán karke, kahte ki "we sámp kí tarah ḳhák cháṭenge." Yún̲ malúm hotá hai ki fatwá i mazkúr men̲ Shaitán kí zalálat aur us kí tasallut kí halákat kí peshḳhabarí mundaraj hai.

15. Is áyat men̲ *πρωτευαγγελιον, pahlí injíl*, ḳhushḳhabrí, mundaraj hai. Sámp aur insán ke bích men̲ dushmaní hogí, par insán gálib hogá. Insán sámp se taklíf páwenge, par sámp insán se halákat páwegá. Insán sámp se andak zaḳhmí ho jáenge, par sámp pámál hogá, aur kuchal jáegá. *Aur dushmaní main̲*

rakhúngá tere aur ąurat ke bích meṉ, Ai tú Shaitán sámp meṉ, ai sámp aur Shaitán, *aur terí nasl aur us kí nasl ke bích meṉ*, terí aulád aur ąurat kí aulád meṉ. ‘Tú aur tere farzand, yąne sharír ádmí, sámp ke bachche (Matí, 23: 33. 1 Yúhanna, 3: 10) Masíh se, jo ąurat se paidá hogá, aur us ke logoṉ se, jo zát aur ímán ke taur par ąurat kí nasl honge, ądáwat rakhenge.’ Shaitán kí bádsháhat Masíh kí bádsháhat, yąne us kí kalísiá, se kushtí aur jang kartí rahegí. Is rúhání laṛáí meṉ ek taraf Shaitán, dúsrí taraf Masíh, sardár haiṉ; aur is ke áḳhir meṉ Masíh aur us ke lashkar gálib, aur Shaitán aur us ke afwáj maglúb honge. *Wuh*, Masíh, jo ąurat se paidá hogá (Lúká 1: 42, Gal. 4: 4.), maut ke wasíle se us ko, jis ke pás maut ká zor hai, yąne Iblís ko, náchíz karegá; (Ibr. 2: 14.) aur Masíhí, Masíh ke farzand (Ibr. 2: 13), jo ąurat kí nasl haiṉ, ímán meṉ mustaqill hoke Iblís ká muqábala karte haiṉ (1 Pat. 5: 9), jin ke páoṉ tale Ḳhudá, jo sulhḳhwáh hai, Shaitán ko kuchlátá hai, Rúm. 16: 20. ‘Ąurat kí wuh nasl i mazkúr *tere sir ko kuchlegí*, terí ján o zindagí nikálegí, terí qudrat aur bádsháhat ko pámál, barbád aur halák karegí.’ Ḳhudá ká Beṭá itnehí liye záhir húá, ki Iblís ke ąmalon ko nábúd kare, 1 Yuh. 3: 8. Wahí Puráná sámp, jis ká nám Iblís aur Shaitán hai, jo sáre jahán ko dagá detá hai, zamín par giráyá jáegá, us ke firishte bhí us ke sáth giráe jáenge, Mush. 12: 9. *Aur tú us kí eṛí ko*, yąne us jagah ko jis meṉ zindagí kam hai, jo mushkil se zaḳhmí ho saktí, aur dushwárí se nuqsán pá saktí hai, *kuchlegá*.

Sámp ke sir meṉ us kí zindagí hai, aur us ke kuchalne se us kí zindagí játí rahtí, wuh halák ho játá hai. Insán kí eṛí meṉ zindagí kam hai, aur waháṉ ke zaḳhm se nuqsán bhí bahut kam hai. Ạurat kí nasl, yạne Masíh ne Shaitán kí taraf se, aur hamáre gunáhoṉ ke wáste, dukh dard aur maut páí; wuh, táki apne logoṉ ko "lạnat se chhuṛáwe, un ke badle maurid i lạn húá," lakṛí se jakṛá húá, Gal. 3: 13. Yúṉ Sámp ne us ke páṉw, na us ke sir ko, zaḳhmí kiyá. Par "agarchi wuh kamzorí se salíb par márá gayá, jism meṉ márá gayá, lekin rúh meṉ zinda kiyá gayá, aur Ḳhudá kí qudrat se jítá hai," 1 Kar. 13: 4, 1 Pat. 3: 18. Masíh ne apní maut se Iblís ko girá diyá, aur apne barguzídoṉ ko us ke háth se chhuṛáyá. Jab Sámp us kí eṛí ko káṭne se us par dukh aur maut láyá, usí maut se us ne Shaitán kí bádsháhat ko shikasta kiyá. Sámp ke sir ko aisá zaḳhmí kiyá, ki wuh kabhí changá na ho sakegá.

16. Ab Hákim apne insáf se ạurat par fatwá detá, aur us ke masnad ke sámhne wuh qusúrwár lájawáb rahtí hai. *Ạurat se us ne kahá, ki maiṉ tere dard aur tere haml ko niháyat baṛháúṉgá,* tere haml meṉ dard ko, hámila hone aur janne ke sáre dukh dardoṉ ko; un beshumár dardoṉ ko jo haml se haiṉ, jaisí bímárí, kamzorí, kháne se karáhiyat, wagaira, aur ḳhusúsan janne ká ázár, jo sab se saḳht aur dushwár hai. *Dard se tú laṛke janegí.* Tau bhí yih tambíh ímándár ạuratoṉ kí jánoṉ ko Ḳhudá kí naját se mahrúm nahíṉ kartí; Masíh ke wasíle se we Ḳhudá ke pás jáeṉgí; kyúṉki Púlús kahtá, ki "janne se un kí naját hai,

agar ímán aur mahabbat aur taqaddus par waqár se qáim raheṉ," 1 Tim. 2: 15. *Aur apne ḳhasam kí taraf terá shauq hogá, aur wuh tujh par hukúmat karegá,* terá shauq tere ḳhasam kí itáạt karegá, tú us kí marzí aur ḳhushí kí tábịdár hogí, wuh terí ḳhushí aur ḳhushháli par ḳháwindí karegá, aur tú aur terí beṭíáṉ áyanda pushtoṉ meṉ apne shauharoṉ kí farmánbardár hongí. Ḳhudá ne Ádam ko sárí ḳhilqat par apná qáim-maqám ṭhahráyá, aur yúṉ wuh áfrínish ke taur par Hawah ká ḳháwind bhí thá. Par ab us kí kajrauí aur sarkashí ke sabab se, yạne ki us ne, apne shauhar kí mashwarat aur saláh ko chhoṛke, bahkánewále kí saláh mán lí thí, Ḳhudá peshḳhabarí detá ki mard ạuratoṉ par saḳhtí karenge. Yih to ạurat kí tambíh hai, par aisí saḳhtí karní ham ko munásib nahíṉ hai; lekin jab Masíh ká dín, baḳhúbí phail jákar, har kahíṉ maqbúl hogá, ạurateṉ is saḳht gulámí ke júe ke tale se ázád hoke, jaisí ibtidá meṉ thíṉ, phir mardoṉ kí mahbúb madadgár hongí. Chunánchi yúṉ hí Masíhí mulkoṉ meṉ hai, aur yúṉ munásib kí baharhál howe. We jo apní jorúoṉ par jaur o jafá karte, un ke ạmal Alláh ke pahle aur ḳháss intizám ke barḳhiláf haiṉ. So is áyat meṉ peshḳhabarí mundaraj hai ki kyá wáqị hogá, na hukm ki kyá munásib hai. Tábịdárí jorú se ḳhasam ke ịláqe meṉ munásib to hai, kyúṉki Púlús Hawárí kahtá (1 Tim. 2: 12), "Maiṉ ijázat nahíṉ detá ki ạurat shauhar par hákim howe." Patras Hawárí bhí kahtá (1 Pat. 3: 1), "Ai ạuratoṉ tum apne shauharoṉ kí farmánbardárí karo." Par is wájib farmánbardárí meṉ, aur saḳhtí meṉ, baṛá tafáwat hai. Agar ádmí gunáh na kartá to wuh hamesha dánáí aur

mahabbat ke sáth hukúmat kartá; agar aurat gunahgár na hotí, to wuh hamesha farotaní aur halímí ke sáth farmánbardár hotí.

17. Sámp malún ho gayá thá, aurat aur us kí aulád ko naját ká wạda bakhshá gayá thá; so na Ádam, balki, us ke sabab se, zamín lạnatí ho gaí. *Aur Ádam se us ne kahá,* is wáste *ki tú ne* na merí, balki *apní jorú kí áwáz suní* aur merí tahqír kí, *aur tú ne us darakht se kháyá, jis kí bábat main ne yih kahte húe farmáyá ki tú us se na kháegá, malún hai zamín,* us aslí barakat se, jise main ne ibtidá men us ko dí, mahrúm hai, phalon se bhí, ki we khud bakhud aur bakasrat na barhenge; zamín na tar o táza aur phaldár hogí; jahán men bahut wíráni aur befáida phal honge, aur ákhirash "zamín un masnúát samet, jo us men hain, jalke ur jáegí," 2 Pat. 3: 10. Yih jahán *tere* aur terí aulád ke *sabab se* butlán ká mahkúm hai, Rúm. 8: 19, 20, 21. *Sakht mihnat ke sáth tú apní zindagí ke sáre dinon men,* apní umr bhar, *us se kháegá;* bagair mihnat ke us se tujhe kuchh phal nahin hogá.

18. Zamín apní aslí hálat ke muwáfiq phaldár nahín hogí, aur is sabab se sakht mihnat zarúr hogí. *Aur kánte aur úntkatáre,* har qism kí befáida aur ziyánkár ghás, *wuh tere liye ugáwegí; aur tú* áge ko, na Ádan kí jannat ke khúb phal, balki *khet kí ságpát kháegá.*

19. *Tú apne munh ke pasíne se,* jo sakht mihnat ke sabab se niklegá, *rotí kháegá,* tujh par aur terí aulád par kisí tarah kí mihnat farz hogí, *jab tak ki tú zamín men na phire,* maut tak, *kyúnki tú,* terá badan,

us se liyá gayá; ki tú ḳhák hai, aur ḳhák meṉ tú phiregá. Umr bhar lázim hai, ki insán mihnat o mashaqqat kartá rahe. Jo koí kám na karne cháhe, wuh ḳhurák na páe. "Yih shugl i alamangez hai, jo Ḳhudá ne baní Ádam ko diyá, ki us meṉ mashgúl hoṉ," Wáiz, 1: 13.

20. *Aur Ádam ne,* Ḳhudá kí naját ke wạde par ímán lákar, *apní jorú ká nám Hawah* (yạne *zindagí*) *rakhá; kyúṉki wuh sáre zindoṉ kí má thí,* na faqat naslí, balki rúhání taur par haqíqí zindoṉ kí má; ḳháss karke Masíh kí má thí, jo zindagí ká chashma aur sáre ímándároṉ ká Naját-dihinda hai.

21. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne,* jánwaroṉ ke qurbán ká hukm dekar, táki Masíh kí ạlámateṉ howeṉ, jis ke lahú baháe bagair magfirat nahíṉ hotí, Ibr. 9: 22, jab we máre gae, un ke *chamṛe kí poshák Ádam aur us kí jorú ke wáste banáí, aur unheṉ pahináí.* Yúṉ mạlúm hotá hai, ki qurbán kí asl Ḳhudá kí taraf se hai, aur ki poshák insán kí sharm ká nishán hai.

22. *Aur Yahowáh Ḳhudá ne kahá, Dekh insán ham* taslís, Tín Aqnúm, *meṉ se ek kí mánind ho gayá,* ulúhiyat ká martaba cháhta hai, *táki nek o bad jáne,* pahcháne; *aur ab* ḳhabardárí karní cháhiye, *mabádá wuh apná háth baṛháwe aur zindagí ke daraḳht* ke phal *se lewe, aur kháwe, aur abad tak jítá rahe.*

23. Ḳhudá ne Ádam ko jahán se nahíṉ hánká, agarchi insáf ke taur par aisá kar saktá thá, faqat Ạdan se. *So Yahowáh Ḳhudá ne use,* Ádam aur us kí jorú, *bág i Ạdan se báhar kar diyá,* Ạdan ke aslí ạish se mahrúm kiyá; *táki* mihnat ke taur par wuh *us zamín*

kí khetí kare jis se paidáish ke waqt meṉ *liyá gayá thá,* aur yúṉ apne gunáh kí yád karke tauba kare, aur abadí árám ká tálib ho jáwe.

24. *Aur us ne Ádam ko nikál diyá,* ki wuh phir waháṉ na áwe, aur ki us abadí bihisht ká tálib howe jis meṉ Masíh apne logoṉ ko dáḳhil kartá hai. *Aur us ne bág i Ạdan kí púrab taraf sákin kiyá,* ṭhahráyá táki har waqt, yá muddat tak, waháṉ raheṉ, *karúbím,* kisí qism ke jíte maḳhlúq, jo insán se buzurgtar the, ; yá firishte, jo Alláh kí taraf se bheje gae, *aur ek shụlazan talwár,* jalnewálí, chamaknewálí talwár, *jo* har taraf, ḍaráne ke wáste, *ghúmtí phirtí thí, táki zindayí ke daraḳht kí rúh kí rakhwálí kare,* ki insán phir Ạdan kí jannat meṉ dáḳhil na howe.

Chhaṭhe din ke áḳhir meṉ hamadán Ḳháliq ne apní tamám maḳhlúqát par nazar kí, aur dekhá, ki sab bahut achchhá thá. Par bạd thoṟí der ke kaisá ḳhalal us sab meṉ wáqị húá! Is bargashtagí kí ibtidá us ke pák taḳht ke huzúr meṉ húí. Bahutere, beshumár firishte apní pahlí hálat par na rahe. Un ke gurúr, gushtáḳhí, bagáwat, aur sarkashí ke báịs se, Ḳhudá ne unheṉ apne ḳháss huzúr i tasallí-baḳhsh se ḳhárij kar diyá. Mạlúm nahíṉ, ki we kitne ạrse tak apní aslí pákízagí par qáim rahe; yaqín to hai, ki bahut der tak nahíṉ rahe. Un sab shayátín, (yạne muḳhálifoṉ) ká sardár Shaitán, (ḳháss muḳhálif, yihí lafz i Shaitán kí ṭhík aslí mạní hai) bihisht i bálá se ḳhárij hokar, aur bihisht i asfal meṉ dáḳhil hokar, is ạlam meṉ ḳharábí láyá. Insán kí paidáish ke bạd thoṟá ạrsa us kí bargashtagí tak guzrá. Ḳhudá ne use ḳhudmuḳhtár ṭhahráyá; agar cháhtá to nek rah saktá; use na bahkáyá na bhaṭkáyá, na us par kisú tarah kí zabardastí kí. Us kí náfarmánbardárí aur bargashtagí usí ká ạmal thá. Ḳhudá azal se abad tak gunáh se mubarrá hai; gunáh ká aslí Bání Iblís hai, is ke bahkáne se insán gunahgár húá, aur apne hí gunáh ká insán hí jawáb-dih rahtá hai.

Kaise sahaj se Ádam apne bálá aur nek martaba se gir paṛá. Is báb par gaur aur soch kareṉ, jab tak ki dil-shikasta aur ábdída na howeṉ. Apne háth muṉh par, aur muṉh ḳhák par rakheṉ; aur apne taíṉ napák napák kahke pukáreṉ, Ai tú ki Ḳhudá kí súrat par paidá húá, kaisá barbád aur tabáh ho gayá! Kaisí balandí se kaisí pastí meṉ girá! Us aslí gunáh se, us jaṛ se kaisí kaisí har tarah kí ḳharábí tamám jahán meṉ phail gaí hai! Us waqt se leke ab tak, siwá Masíh ke, koí insán begunáh paidá nahíṉ húá; baní Ádam, sab ke sab, apne agle wálid kí mánind, gunahgár paidá hote haiṉ. Pák shai ko nápák se kaun nikál saktá hai? Jaisá peṛ waisí ḍálí, jaisá sotá waisí dhárá, jaisá sámp waisá bachcha, jaisá Ádam waise Ádamzád. Yih aslí gunáh laṛakpan meṉ sawere sáre laṛkoṉ meṉ záhir hotá hai, aur us se sáre ạmalí o fiạlí gunáh sádir hote haiṉ. Is aslí gunáh ke báịs se sáre ádmí janam se, yá paidá hote hí lạnat i abadí aur jahannam ke ạzáb ke láiq bhí hote haiṉ. Bagair Masíh ke lahú ke, jis ká wạda is báb meṉ diyá gayá, gunáhoṉ kí magfirat hameṉ hargiz nahíṉ mil saktí. Us ká lahú hameṉ sáre gunáhoṉ se sáf kartá hai. Agarchi un ká rang niháyat pakká howe, tau bhí us ke lahú se wuh fauran, bilkull, aur abad tak miṭ játá hai. Us ke wasíle se sárí qudrat-wálí Rúh-ul-Quds bhí dil ke andar ákar gunáh ká zor shikasta kar detá, aur gunáh ká jaṛ ukháṛ detá hai. Yún Masíh, ạurat kí nasl, Shaitán ke ạmalon ko nest kar detá, Sámp ke sir ko ḳhúb kuchaltá hai. Jab tak ki ham is jahán men rahte, Puráne Sámp ke úpar kámil fathyáb na honge, par abadí bihisht men yih fath púrí ho jáegí. Zamín par, insán ke gunáh ke sabab se, lạnat parí; to úpar dekhen, jahán ánsú ke ịwaz men shádmání, lạnat ke ịwaz men barakaten, aur mihnat o dard ke badle men árám hamesha tak milegá. Agarchi ham us aglí firdaus se ḳhárij húe, aur us zindagí ke daraḳht se roke gae, tad bhí us se bihtar firdaus ká darwáza khulá hai, jis men hayát ká daraḳht bhí hai, yạne Ḳhudáwand Masíh, jo sáre ímándáron ko zindagí baḳhshtá hai.

* * *

"Plunged in a gulf of dark despair,
 We wretched sinners lay,
Without one cheerful beam of hope,
 Or spark of glimmering day.

With pitying eyes the Prince of grace
 Beheld our helpless grief;
He saw, and oh! amazing love,
 He ran to our relief.

Down from the shining seats above
 With joyful haste he fled;
Entered the grave in mortal flesh,
 And dwelt among the dead.

Oh! for this love let rocks and hills
 Their lasting silence break,
And all harmonious human tongues
 The Saviour's praises speak.

Angels! assist our mighty joys,
 Strike all your harps of gold;
But when you raise your highest notes
 His love can ne'er be told."—ISAAC WATTS.